

”Ikke bare si at det er et spill, for det er noe”

*En Goffmaninspirert casestudie av sosial identitet og
utfordrende atferd i et bofellesskap for utviklingshemmede*

Per-Christian Wandås

Masteroppgave i Helsefagvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

14.04.2014

Ikke bare si at det er et spill, for det er noe.

En Goffmaninspirert casestudie av sosial identitet og utfordrende atferd i et bofellesskap for utviklingshemmede.

Copyright Per-Christian Wandås

2014

Ikke bare si at det er et spill, for det er noe.

Per-Christian Wandås

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Masteroppgaven fokuserer på sammenhengen mellom sosial identitet og utfordrende atferd i et bofellesskap for utviklingshemmede. Oppgaven benytter Erving Goffmans teorier om sosial identitet, dramaturgi og samhandlingsregler for å belyse problemstillingen: ”Hvordan påvirkes den sosiale identiteten til en person med utviklingshemning gjennom personalets arbeid og forståelse av utfordrende atferd?”

Formålet med studien er å skape bedre forståelse av de sosiale prosesser som finner sted når personalet i et bofellesskap for utviklingshemmede forsøker å forstå utfordrende atferd.

Oppgavens empiriske materiale er basert på et feltstudie i et bofellesskap for utviklingshemmede.

Studiens hovedfunn er at de ansattes samhandling med den utviklingshemmede i enkelte av hverdagens samhandlingssituasjoner baserte seg på at ”utviklingshemmet” var en betydelig del av vedkommendes identitet. I de ansattes forsøk på å forstå vedkommendes utfordrende atferd, så det derimot ut til at ”utviklingshemmet” i langt mindre grad utgjorde en del av vedkommendes sosiale identitet. I disse tilfellene var det langt større grad av det Goffman har kalt stereotype forestillinger som ble snakket frem. Oppgavens analyser peker på at personalet hadde ulike måter å forstå beboerens utfordrende atferd. Denne uoverensstemmelsen personalet i mellom så ut til å føre til at beboerens sosiale identitet var uavklart.

Habiliteringstjenestens forsøk på å skape en ny forståelse av beboeren, hvilket kunne ha ført til en endring av beboerens sosiale identitet, førte ikke frem. Analysene peker på at dette kan ses i sammenheng med at habiliteringstjenestens forståelse av beboeren kom på kant med den allerede eksisterende forståelsen de hadde av beboeren innad i gruppen.

Summary

Don't say it's just a game, because it is something.

The master thesis focuses on the relation between social identity and challenging behaviour in a communal residential unit. The thesis employs Erving Goffmans theories on social identity, dramaturgy and rules of conduct to answer the question: "How is the social identity of a person with intellectual disability affected by staff interactions and perceptions of challenging behaviour?"

The purpose of the study is to create a better understanding of the social processes that take place when staff attempts to understand challenging behaviour in a person with intellectual disability.

The empirical material is based on fieldwork in a communal residential unit for people with intellectual disability

The main findings of the study are that the interactions between staff and the intellectually disabled are based on "intellectually disabled" comprising a large part of her social identity. In contrast to this is staff discussions of challenging behaviour which seemed to be based more on stereotypical assumptions of the causes of the challenging behaviour than her identity as intellectually disabled. The findings also indicate that the staff had different ways of understanding the client's behaviour, which sometimes came to odds with each other. This seemed to lead to an unresolved social identity.

Attempts by specialist services to create a new way of understanding the client, which could have led to a change in social identity, did not succeed for the duration of the field study. The analysis show that this can be seen in relation to the different ways that this new way of understanding her came at odds with already established ways of understanding her.

Forord

Å skrive en masteroppgave er en krevende og ensom oppgave. Samtidig er det mange personer som fortjener takk for alt de har bidratt med under prosessen.

Jeg vil takke mine veiledere, Kristin Heggen og Eivind Engebretsen, for deres veiledning med oppgaven. Jeg vel også takke de ansatte på Helsefagvitenskap for den dannelsesreisen studiet har vært og som jeg forstår at jeg akkurat bare har begynt på.

Jeg vil også rette en stor takk til beboerne og de ansatte i Skogholtveien for at jeg fikk være der og ta del i deres liv i den tiden feltstudien varte og at jeg fikk lov til å fortelle om det.

Drammen, 14. april 2014

Per-Christian Wandås

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Tema	1
1.2	Problemstilling	4
2	Teori	5
2.1	Teoretisk perspektiv.....	5
2.2	Utviklingshemning.....	6
2.3	Utfordrende atferd.....	9
2.4	Bofellesskap for utviklingshemmede.....	13
2.5	De ansatte i omsorgen for utviklingshemmede	14
2.6	Erving Goffman og samhandlingsordenen.....	17
2.7	Identitet.....	18
2.8	Inntryksskontroll og det menneskelige drama.....	20
2.9	Stigma.....	22
3	Metode	26
3.1	Deltakende observasjon	26
3.2	Utvalg og tilgang til felten.....	27
3.2.1	Tilgang til felten.....	27
3.2.2	Utvalg	27
3.3	Om forskerrollen.....	28
3.4	Forholdet til informantene	30
3.5	Observasjonsmetode.....	31
3.6	Registrering av data	32
3.7	Analysemetode.....	32
3.7.1	Transkribering.....	32
3.8	Overførbarhet og troverdighet av resultater	33
4	Etiske betraktninger	34
4.1	Etiske problemstillinger knyttet til problemstillingen.....	34
4.2	REK og NSD	35
4.3	Informert samtykke	35
4.4	Forskning på sårbare grupper.....	36
4.5	Konfidensialitet	37
5	Analyser og diskusjon	38
5.1	Introduksjon til feltet.....	38
5.1.1	Skogholtveien bofellesskap.....	38
5.1.2	Beboerne	39
5.1.3	Presentasjon av kasuistikk: Bertine	39
5.1.4	De ansatte.....	40
5.2	Samhandling	41
5.2.1	Latter i bofellesskapet	41
5.2.2	Måltrettet miljøarbeid	43
5.2.3	Den lille familien	45
5.2.4	Identitet når det ikke foreligger brudd på samhandlingsregler.....	47
5.2.5	Identitet når det er brudd på samhandlingsregler	48
5.2.6	Gråt og oppmerksomhet.....	51

5.3	Diskusjoner backstage på personalmøter	53
5.3.1	Uenighet innad i personalgruppen	57
5.3.2	Latter på de interne møtene i boligen	61
5.4	Diskusjoner frontstage med habiliteringstjenesten	63
5.4.1	Habiliteringstjenestens presentasjon og facework.....	64
5.4.2	Diskusjonene mellom habiliteringstjenesten og personalet.....	68
5.4.3	Utfordrende atferd som negative egenskaper ved personen	70
5.4.4	Latter frontstage	74
5.5	Forskjellige identiteter i forskjellige situasjoner	76
5.6	Endringer av identitet.....	79
6	Oppsummerende refleksjoner	81
6.1	Hva kunne vært gjort annerledes?	84
	Litteraturliste.....	86

1 Innledning

1.1 Tema

Tema for denne oppgaven er hvordan utfordrende atferd er relatert til vedkommendes sosiale identitet. Utfordrende atferd er ikke et objektivt fenomen, men vil avhenge av den sosiale konteksten atferden forekommer i og beskriver først og fremst omgivelsenes reaksjon på atferd som en person fremviser. Hva som oppfattes som utfordrende vil dermed variere fra sted til sted. Jeg har selv jobbet med utviklingshemmede som fremviser utfordrende atferd i snart 20 år og har erfart at det er veldig forskjellig hvordan omgivelsene reagerer på det de utviklingshemmede gjør. Noen steder har liten toleranse for negative atferdsavvik mens andre ser ut til å tåle mer. Den sosiale situasjonen hvor personale og utviklingshemmede møtes i det Goffman har kalt "mixed meetings" er kanskje kjernen for å studere hvordan noe blir oppfattet som utfordrende, men også hvordan atferden fra disse møtene blir diskutert og forstått på ulike personalmøter vil kunne ha stor betydning for om noe blir oppfattet som utfordrende. Det kan også være svært vanskelig å forsøke å skille mellom handlingen og den som utfører handlingen. På denne måten kan utfordrende atferd ha sammenheng med vedkommendes identitet. Identitet er også et vanskelig begrep som vil bli diskutert i denne oppgaven. Jeg har tatt utgangspunkt i Erving Goffmans begreper om identitet og ser først og fremst på det som han har kalt tilsynelatende sosial identitet (virtual social identity), hvilket jeg forstår omtrent synonymt med hvordan omgivelsene oppfatter en person. Omgivelsenes reaksjoner på utfordrende atferd kan også ha konsekvenser for vedkommendes personlige identitet eller opplevelse av seg selv, men dette er utenfor tema for denne oppgaven.

Erving Goffman og andre har beskrevet hvordan en persons sosiale identitet kan ha konsekvenser for samhandlingen mellom mennesker. "Når en person kommer sammen med andre, vil de som regel forsøke å skaffe seg opplysninger om ham eller ta i bruk opplysninger om ham som de allerede sitter inne med... Slike opplysninger om personen bidrar til å klargjøre situasjonen, gjør det mulig for andre på forhånd å vite hva han venter seg av dem og hva de kan vente seg av ham. Når disse opplysninger foreligger, vil de andre vite hva de bør gjøre for å oppnå en tilsiktet reaksjon fra hans side." (Goffman, 1992, s. 11). Slike situasjoner, som innebærer identifisering, kan i følge Jenkins (2004), noen ganger kan være rutinemessige eller trivielle og noen ganger kan ha alvorlige konsekvenser for individet.

Mennesker med utviklingshemning kan fremvise en rekke former for atferd som omgivelsene kan finne utfordrende og føre til lidelse både for den det gjelder og for de menneskene som omgir personen. Former for atferd som selvskading og vold omtales gjerne som utfordrende atferd, men andre former som for eksempel stjeling, lyving, passivitet og overspising, kan også omtales som utfordrende. Begrepet utfordrende atferd kan defineres som kulturelt avvikende atferd som ved sin intensitet, frekvens eller varighet kan lede til at personen selv eller andres fysiske trygghet blir truet eller at tilgang til det offentlige rom blir begrenset (Emerson, 2001). Dette blir problematisert videre i teoriavsnittet, men et sentralt poeng i Emersons definisjon er at utfordrende atferd ikke kan ses uavhengig av den sosiale situasjonen atferden forekommer i. Den må heller ses på som en sosial konstruksjon:

The term "challenge" may help to focus our attention on the process by which social problems are defined; that is, it may help to broaden the focus on inquiry by placing individual "pathology" in the social and interpersonal context in which certain acts are deemed problematic. (Emerson, 2001, s. 4).

Erving Goffman har beskrevet hvordan avvikende atferd kan ses på som psykisk lidelse fra et psykiatrisk perspektiv, mens legfolk først og fremst vil se utfordrende atferd (offensive behavior) (1982). I følge Goffman har det psykiatriske perspektivet paradoksalt nok ført til at det har blitt mindre fokus på selve atferden som brakte mennesker i kontakt med psykiatrien i utgangspunktet, ettersom det psykiatriske vokabularet innebærer å kategorisere menneskers atferd inn i enkelte merkelapper, som flat affekt, posturering, depressiv, psykotisk og så videre, i stedet for å studere de samhandlingsreglene som atferden er et brudd på. Slik jeg forstår det vil en slik kulturell eller sosialvitenskaplig forståelse av utfordrende atferd lede oppmerksomheten mot at en forståelse av utfordrende atferd må innebære å studere hva som oppfattes som utfordrende i en gitt kultur da dette ikke nødvendigvis følger andre kulturelle oppfattelser. Utfordrende atferd kan dermed ses på som kontekstbundet og må studeres lokalt.

Et annet vesentlig aspekt ved avvikende atferd er at det, i følge Goffman, ofte vil kommunisere noe om hvem de som er involvert i samhandlingen er og kan dermed vanskelig ses fjernet fra den personen som utøver atferden (1975). Til sammen medfører dette at å studere utfordrende atferd i det perspektivet Goffman foreskriver, vil måtte innebære å studere de samhandlingsreglene utfordrende atferd utgjør et brudd på og hvordan dette

påvirker vedkommendes identitet. Selv om jeg fra dette perspektivet vil kunne belyse både de ansattes identitet og beboernes identitet, har jeg valgt å legge fokus på hvordan de ansatte identifiserer en av beboerne i et bofellesskap for utviklingshemmede gjennom måten de snakker om vedkommende og hvordan de samhandler med henne.

I forhold til mennesker med utviklingshemning som bor i bofellesskap vil de ansatte ha en viktig rolle, ettersom de har et ansvar for å gi praktisk hjelp og bistand til også de som fremviser utfordrende atferd (Lorentzen, 2006). Ettersom de ansatte har en veldokumentert definisjonsmakt i møtet med beboerne, vil det utfra Goffmans forståelse av avvikende atferd, være de ansattes regler for samhandling som de utviklingshemmedes utfordrende atferd vil utgjøre et brudd på. Forskning på den rollen de ansatte spiller i forhold til utfordrende atferd ser ut til i stor grad å ta for seg hvordan de opplever å jobbe med utfordrende atferd hos mennesker med utviklingshemning (Jahoda & Wanless, 2005; Butrimaviciute & Grieve, 2013; Joyce, Ditchfield & Harris, 2001; Allen, 1999). En review artikkel av Allen (1999) viser at slike ting som holdninger, antakelser og følelser hos de ansatte og beboernes familier spiller en viktig rolle i forhold til gjennomføringen av intervensjoner overfor utfordrende atferd. Det ser i mindre grad ut til å finnes forskning som ser på hvordan de ansatte konstruerer sin forståelse av beboerne gjennom deres praksis og felles diskusjoner.

I bofellesskapene i Norge jobber som regel de ansatte alene i møtet med den enkelte personen med utviklingshemning og møtes i hovedsak kun i enkelte settinger som overlappinger mellom vakter og personalmøter for å diskutere beboerne. På disse møtene vil man kunne finne varierende syn på den utfordrende atferden. Goffmans dramaturgiske tilnærming til sosial samhandling (1992), vil i denne sammenhengen kunne benyttes til å undersøke hvordan de ansattes presentasjon av en av beboerne virker inn på dannelsen av sosial identitet.

Måten utfordrende atferd trer frem fra brudd på lokale samhandlingsregler og den måten det blir snakket om i personalgruppen kan kalles sosiale prosesser. Det er manglende kunnskap om de sosiale prosessene som finner sted hos personalet når en person med utviklingshemning fremviser atferd som de ansatte finner utfordrende. Jenkins (2004) hevder at det er mye forskning som betrakter identitet som noe som er og at det legges for lite vekt på hvordan identitet kan betraktes som en pågående prosess. Han skriver:

Too much contemporary writing about identity treats it as something that simply is. This pays insufficient attention to how identity 'works' or 'is worked', to process and reflexivity, to the social construction of identity in interaction and institutionally. Understanding these processes is central to understanding identity. Indeed, identity can only be understood as process, as 'being' or 'becoming'. One's identities, indeed, for who we are is always singular and plural – is never a final or settled matter. (s. 5)

Med utgangspunkt i oppgavens tema har jeg derfor valgt å belyse følgende problemstilling:

1.2 Problemstilling

Hvordan påvirkes den sosiale identiteten til en person med utviklingshemning gjennom personalets arbeid og forståelse av utfordrende atferd?

2 Teori

I masteroppgaven undersøker jeg hvordan en beboer i et bofellesskap for utviklingshemmedes sosiale identitet (det vil si hvordan de ansatte ser henne) påvirkes når hun fremviser atferd som de ansatte finner utfordrende og gjennom måten de ansatte snakker om henne på personalmøter. I dette teorikapittelet tar jeg først for meg teori om utfordrende atferd, bofellesskap og utviklingshemning for så å knytte dette til teori om sosial identitet og samhandling. I studien anlegger jeg et perspektiv på studiet av dette tema gjennom å benytte teori fra Erving Goffman. Den teoretiske gjennomgangen tar for seg ulike aspekter ved identitetsbegrepet slik som hvordan identitet forholder seg til samhandling, hvordan identitet noen ganger kan lede til stigmatisering og hvordan identitet henger sammen med de ansattes tilnærming til sitt arbeid.

2.1 Teoretisk perspektiv

Innen kvalitativ forskning fremheves betydningen av å ha et teoretisk perspektiv på det man skal undersøke (Thagaard, 2010; Kvale & Brinkmann, 2009). Valg av teoretisk perspektiv vil kunne belyse ulike sider av det empiriske materialet og gjør at man kan fremstille ulike svar på undersøkelsens problemstilling.

Masteroppgavens teoretiske perspektiv bygger på Erving Goffmans teorier om sosial samhandling. Innen dette perspektivet kan samhandling mellom mennesker ses på som et skuespill hvor menneskene som deltar i samhandlingen fremfører en rolle (Jacobsen & Kristiansen, 2002). I følge Jacobsen og Kristiansen betyr ikke dette at Goffman betraktet samhandling som om det var et skuespill, men anvendte dramaturgien som en analytisk metafor for å kunne forstå hvordan mennesker handler og hvorfor de gjør som de gjør. Til dette lånte han en rekke begreper fra dramaturgien, som for eksempel rolle, replikk, opptreden og scene (Goffman, 1992), samt linje og ansikt (Goffman, 1982), som han benyttet i sine analyser. I store deler av Goffmans forfatterskap hadde han et fokus på hvordan personer presenterer seg selv i ulike situasjoner med ansikt-til-ansikt samhandling (Goffman, 1992; 1982). Likevel oppfatter jeg disse metaforene som egnede til å se på hvordan de ansatte, gjennom sine diskusjoner, gir en representasjon av en av beboerne som fremviser utfordrende atferd som innvirker på konstruksjonen av identitet. Nanna Mik-Meyer har i sin bok “Dømt til personlig utvikling. Identitetsarbeid i revalidering” (2007), som er basert på

hennes doktorgradsavhandling, trukket frem hvordan møtet mellom ansatte og beboere kan ses på i en mer abstrakt måte enn det Goffman benytter i sine analyser, da forestillinger personalet gjør seg om klientene hun undersøkte også har betydning for konstruksjonen av identitet. Goffmans dramaturgiske perspektiv kan altså si noe om den kollektive identifiseringen som de ansatte gjør gjennom sine diskusjoner om beboerne.

Ettersom utfordrende atferd kan ses på som avvikende og negativt vurdert av de ansatte, henter jeg også teori fra Goffman om stigmatisering (Goffman, 1975). Stigmatisering beskriver Goffman som en prosess hvor en person blir “merket” av omgivelsene på grunn av en egenskap vedkommende har eller oppfattes å ha (Goffman, 1975) og som fører til at vedkommendes identitet blir “ødelagt” (spoiled) (Jacobsen og Kristiansen, 2002).

Utfordrende atferd kan i denne sammenhengen ses på som en egenskap ved personen som tilskrives vedkommendes identitet og som i følge Goffman fører til at personen “reduseres derfor i vår bevissthet fra et helt og alminnelig menneske til et fordervet, nedvurdert menneske” (Goffman, 1975, s. 14).

2.2 Utviklingshemning

Det finnes ingen sentral oversikt verken over hvor mange mennesker som kan regnes som utviklingshemmet i Norge og dermed heller ikke hvor mange som fremviser utfordrende atferd eller har behov for tjenester fra det offentlige, enten det regnes som målrettet miljøarbeid, habilitering eller rehabilitering.

Utviklingshemning er en samlebetegnelse som innebefatter en mengde ulike tilstander og funksjonsforstyrrelser (Melgård, 2000) og er først og fremst en administrativ kategori (NOU 1991:20). Med begrepet ”administrativt definert utviklingshemning” forstås at personen får tjenester på grunn av utviklingshemning (Holden, 2009). Marit Sundet påstår at "spissformulert kan det påstås at det spesielle ved mennesker med utviklingshemming ikke er deres utviklingshemming, men vår forståelse av deres utviklingshemming" (2010, s. 124). Utviklingshemning regnes som en funksjonshemming og i en gjennomgang av begrepet viser Lars Grue at det eksisterer i hovedsak tre ulike måter funksjonshemming kan forstås (2006): en medisinsk, en relasjonell og en sosial forståelse.

Den medisinske modellen beskrives av Tøssebro (2010) som en tradisjonell måte å se på funksjonshemning som man kan også finne hos folk flest som knytter funksjonshemningen til egenskaper ved individet og konsekvensene av sykdom, skade og lyte. Ut fra denne måten å forstå funksjonshemning på, vil det fokuseres på diagnostikk og behandling ut fra diagnosene. Den medisinske modellen kan dermed også knyttes opp mot helsevesenets krav om evidensbasert praksis.

Den medisinske modellen kan også nært knyttes opp til de ulike diagnostiske systemene som brukes for å klassifisere ulike sykdommer og tilstander. I Europa og Norge benyttes Verdens helseorganisasjons (WHO) diagnosesystem, "International statistical classification of diseases and health related problems" (ICD), hvor man nå benytter versjon 10 av dette systemet.

I følge ICD-10 defineres psykisk utviklingshemning som: "Tilstand av forsinket eller mangelfull utvikling av evner og funksjonsnivå, som spesielt er kjennetegnet ved hemming av ferdigheter som manifesterer seg i utviklingsperioden, ferdigheter som bidrar til det generelle intelligensnivået, f.eks kognitive, språklige, motoriske og sosiale" (WHO, 1992). Utviklingshemning ut fra denne forståelsen ser dermed utviklingshemning som et avvik fra det normale. Utviklingshemning deles også inn i ulike grader basert på målinger av intelligens, adaptive ferdigheter og klinisk vurdering, hvor lett psykisk utviklingshemning defineres som IQ mellom 50 og 69, moderat psykisk utviklingshemning som IQ mellom 35 og 49, alvorlig psykisk utviklingshemning som IQ mellom 20 og 34 og dyp psykisk utviklingshemning som IQ under 20, hvilket i realiteten betyr at vedkommende ikke er testbar. Diagnostiseringen av utviklingshemmede er basert i den medisinske modellen, men også her har man nærmet seg en mer sosial eller relasjonell forståelse ettersom vedkommendes adaptive ferdigheter, eller evne til å tilpasse seg omgivelsenes krav, også utgjør en viktig del av vurderingen (Folkestad, 2003). Disse grensene for hva som kan kalles utviklingshemning eller ikke, baserer seg på målinger av intelligens i samfunnet, hvor utviklingshemning utgjør to standardavvik fra det som regnes som gjennomsnittet i befolkningen (Lorentzen, 2008). Samtidig har grensene for utviklingshemning vært flyttet mange ganger opp gjennom historien og grensene har til ulike tider ligget på 50, 55, 70 og 75 (Folkestad, 2003). Dette forstår jeg at ikke nødvendigvis har sammenheng med at intelligensnivået i samfunnet for øvrig har endret seg, men at man av ulike grunner har valgt å sette grensen for hva som kan kalles utviklingshemmet et sted.

Den sosiale modellen kan beskrives som en reaksjon på den medisinske forståelsen av funksjonshemning (Grue, 2006). Modellen setter et skarpt skille mellom funksjonsnedsettelse (impairment) og funksjonshemning (disability) uten at det er noen kausal sammenheng mellom de to, i motsetning til den medisinske modellen. Det er dermed "ikke kjennetegn ved individet som er bestemmende for funksjonshemning, men fysiske og sosiale hindre i omgivelsene" (Grue, 2006). Funksjonshemning kan dermed ses på som et resultat av manglende samfunnsmessig tilgjengelighet i det at samfunnet er organisert på en måte som skaper sosiale barrierer for deltakelse og aktivitet av mennesker med funksjonsnedsettelser (Oliver, 1996). Den sosiale modellen anser dermed funksjonshemning som en form for diskriminering.

I Norge legges det ofte til grunn en relasjonell forståelse av funksjonshemning og dermed også utviklingshemning. NOU 2001:22 "Fra bruker til borger" opererer med begrepene funksjonsnedsettelse som refererer til individet og funksjonshemning som refererer til relasjonen mellom individet og samfunnet. Denne relasjonelle forståelsen av funksjonshemning som et gap mellom individets forutsetninger og samfunnets krav, vis a vis, omgivelsenes utforming og krav til funksjon, har ført til at den ofte refereres til som GAP-modellen. Denne GAP-modellen beskrives av Fellesorganisasjonen som utgangspunkt for vernepleiernes arbeidsmodell.

I forhold til utviklingshemmede er det en risiko for å bli tilskrevet uvanlige sosiale roller. Emerson skriver at: "as well as transgressing social conventions, people with disabilities are also likely to be cast in deviant or abnormal social roles" (Emerson, 2001). Et eksempel på en slik rolle er at utviklingshemmede kan ha en uavklart rolle som voksen til tross for at de rent faktisk er voksne:

Nomianlly, people with learning difficulties over the age of eighteen in the United Kingdom are regarded by those who make policy about and for them, and provide them with services, as adults. However, the wider legal framework defining the adult status of people with learning difficulties is less clear: the matter is, at best, ambiguous (Jenkins, 1990). On the other hand, the routine everyday responses to people with learning difficulties of many significant others – family, friends, care workers, or the anonymous public – serves to compromise their adulthood (even though due lip service may be paid to the notion). Subject

to an almost constant supervision that is generally inappropriate to their competences (Davies and Jenkins, 1995), they are nominally adult but virtually something else, the precise status of which is unclear. Although people with learning difficulties may be called adults, they are constantly treated otherwise. As a result it is therefore difficult for them to become adults, in their own eyes or in the eyes of others. (Jenkins, 2004, s. 77)

Hvordan andre mennesker ser på de som er utviklingshemmede kan dermed utgjøre en betydelig del av selve funksjonshemningen. Som Jenkins påpeker er det en fare for at utviklingshemmede blir behandlet som barn selv om de rent faktisk ikke er det. Det kan for eksempel medføre at de ikke blir tilkjent den samme retten til å bestemme selv som andre voksne har. Kjønstad og Syse (2012) hevder at det i historisk perspektiv har vært vanlig å anse at mennesker med utviklingshemning ikke er i stand til å forstå sitt eget beste og dermed har man hatt både en rett og en plikt til å ta avgjørelser for dem uten å legge vekt på deres selvbestemmelsesrett. De hevder videre at utviklingshemmedes rett til selvbestemmelse i dag er regnet som en grunnleggende verdi som både er festet i menneskerettighetene og norsk lov. Hvordan dette praktiseres i de konkrete møtene mellom utviklingshemmede og samfunnet for øvrig er et empirisk spørsmål, men hvordan enkelte utviklingshemmede er behandlet i forhold til boligspørsmål (Kittelsaa og Tøssebro, 2011) gir meg grunn til å tro at Kjønstad og Syses påstand om at dette tilhører historien er verdt nærmere undersøkelse.

2.3 Utfordrende atferd

Erving Goffman skriver at following av regler for samhandling kan kommunisere noe om identiteten til de involverte, men enda mer en following, kan brudd på disse reglene ofte fortelle enda mer om identitet (Goffman, 1982). Atferden til en person som ikke følger ordinære samhandlingsregler vil kunne kalles avvikende atferd og avhengig av konsekvensene av denne atferden vil den noen ganger kunne kalles utfordrende (Holden, 2009). Emerson beskriver at hvorvidt noe vil kunne kalles utfordrende vil avhenge av den sosiale konteksten som atferden forekommer i (Emerson, 2001). Eksemplene han bruker for å understøtte dette er blant annet at roping vil kunne tolereres på en fotballkamp mens ikke på en restaurant eller at stereotypisk atferd i form av vugging vil bli tolerert på en institusjon for utviklingshemmede eller et diskotek, mens det ikke vil det på en offentlig plass. Emerson beskriver også at slike ting som de sosiale reglene for hva som er passende, personens evne til å kunne gi en plausibel forklaring for atferden, de andres forståelse av hva

utviklingshemning er og årsakene til den utfordrende atferden og omgivelsenes kapasitet til å håndtere de sosiale forstyrrelsene som den utfordrende atferden forårsaker, vil kunne spille inn på hvorvidt noe kan kalles utfordrende atferd (Emerson, 2001).

Hvilke typer atferd som kan kalles utfordrende er studert av flere forskere (Emerson, 1988; Kiernan & Kiernan, 1994; Lowe & Felce, 1995). Disse studiene viser at slike ting som aggressiv, destruktiv og selvskadende atferd, samt atferd som innebærer å ikke følge instruksjoner er blant de atferdsformene som oftest blir sett på som utfordrende.

Vold, ødeleggelse av eiendom og selvskading omtales altså gjerne som utfordrende atferd, men det er ikke alltid like enkelt å operasjonalisere. I en gjennomgang av begrepet beskriver Børge Holden (2009) at man tradisjonelt opererer med fire kategorier av utfordrende atferd der angrep mot andre, selvskading og ødeleggelser utgjør de tre første, mens den fjerde kategorien utgjør en slags restkategori, annen utfordrende atferd, hvor slike ting som protester mot viktige gjøremål, raserianfall, stjeling og masing, er eksempler på hva som kan regnes som utfordrende.

Emerson (2001) definerer utfordrende atferd som:

”Culturally abnormal behaviour(s) of such intensity, frequency or duration that the physical safety of the person or others is likely to be placed in serious jeopardy, or behaviour which is likely to seriously limit use of, or result in the person being denied access to, ordinary community facilities (s. 3).

Denne definisjonen kan oversettes som ” kulturelt unormal atferd av slik intensitet, hyppighet og varighet at den fysiske tryggheten for personen selv eller andre er i fare, eller atferd som sannsynligvis vil begrense personens bruk av eller adgang til vanlige tilbud i samfunnet” (Holden, 2002). Denne definisjonen innebærer, slik jeg forstår det, en todeling hvor atferden både må være kulturelt avvikende og den må ha konsekvenser for personen selv eller omgivelsene. Hvorvidt en persons atferd er avvikende eller ”bare” utgjør et problem for personen selv eller omgivelsene, vil ikke være avgjørende for at atferden kan kalles utfordrende, men den vil være utfordrende sett i lys av de konsekvensene atferden får.

Begrepet utfordrende atferd ble opprinnelig introdusert for å erstatte en rekke ulike begreper som skulle beskrive uvanlig atferd som mennesker med utviklingshemning kan fremvise (Emerson, 2001). Begreper som abnormal, avvikende, maladaptiv, dysfunksjonell og problematferd har vært brukt både internasjonalt og i Norsk sammenheng (Holden, 2009; Emerson, 2001). Hensikten ved å foreta slike valg kan være mange. Noen ganger blir begrepene man opererer med belastende. En annen viktig grunn til å foreta slike begrepsavklaringer vil være å forsøke å bruke begreper som har en størst mulig grad av presisjon, slik at man kan for eksempel måle forekomst av et fenomen. Samtidig viser både Emersons og Holdens gjennomgang av begrepet at det er et stort rom for tolkning. Prevalensen av utfordrende atferd hos utviklingshemmede vil dermed være vanskelig å anslå, da det vil avhenge av hvordan man definerer utfordrende atferd og hvordan man forsøker å måle det (Strømgren & Dønnum, 2013).

Det er også undersøkt om ulike former for utfordrende atferd kan ha noen sammenheng med grad av utviklingshemming. Emerson og Bromley (1995) fant ut at fysisk aggresjon er vanligere hos mennesker med alvorlig grad av utviklingshemning. McClintock, Hall og Oliver (2003) fant også at mennesker med alvorlig grad av utviklingshemning hadde større forekomst av selvskading og stereotypi enn mennesker med lett grad av utviklingshemning. Så vidt jeg har sett er det derimot ingen studier som har sett på hvilke former for atferd omgivelsene finner utfordrende hos de med lett og moderat grad av utviklingshemning.

En annen studie av Lowe og Felce (1995b), peker også på at sannsynligheten for å bli henvist til spesialisthelsetjenesten øker dersom personen fremvise atferd som blir sett på som sosialt forstyrrende, som for eksempel aggresjon. Dette kan innebære at for personer som fremviser former for utfordrende atferd, som ikke innebærer for eksempel aggresjon eller selvskading, er det mindre sannsynlig at de blir henvist til spesialisthelsetjenesten. Dette til tross for at atferden likevel kan innebære økt risiko for å bli ekskludert fra sosiale settinger eller på annen måte stå til hinder for deltakelse eller begrense personens livskvalitet på andre måter.

Emerson (2001) hevder at studiet av utfordrende atferd primært har vært dominert av enten et atferdsanalytisk eller nevrobiologisk/psykiatrisk perspektiv. Begge perspektiver har ledet til empirisk støttede behandlingsformer ved utfordrende atferd som enten hver for seg eller i kombinasjon kan bidra til å redusere forekomsten av utfordrende atferd.

Samtidig som at både atferdsanalytiske og nevrobiologiske intervensjoner har vist gode resultater i forhold til å redusere utfordrende atferd på kort sikt, hevder Emerson (2001) at disse intervensjonene har igjen å demonstrere at de effektivt kan redusere utfordrende atferd på lang sikt. Studier av "the persistence of challenging behaviours" er manglende i omfang og viser at store andeler av utviklingshemmede som fremviser alvorlige former for utfordrende atferd, fremdeles viser det når de følges opp flere år etter (Kiernan, et al., 1997; Turner & Sloper, 1996; Emerson et al., 1996). På den andre siden betyr ikke manglende reduksjon av utfordrende atferd at ikke disse personene også kan oppleve god livskvalitet (Emerson, 1999).

I Norge forekommer det mye av tjenesteytingen overfor mennesker med utviklingshemning i kommunen i ulike former for bofellesskap (Folkestad, 2007). I stortingsmelding 47 () ble det beskrevet at "atferdsvansker kan ha blitt forsterket og befestet gjennom årelange opphold i institusjoner som ikke har gitt et godt nok tilbud til den enkelte. Antallet aktuelle personer og graden av atferdsvansker kan derfor avta med overgang til en mer normalisert livssituasjon" (Stortingsmelding 47 (1989-90), s. 35). I følge Emerson (2001, s. 145) har en betydelig mengde internasjonal forskning vist at deinstitutionalisering ikke er assosiert med reduksjon av utfordrende atferd, ser det ut til at mennesker som bor i "communitybased residential support" har bedre livskvalitet enn de som bor i medium CBS eller institusjonsbaserte boformer til tross for den utfordrende atferden. Selv om bofellesskap for utviklingshemmede for tiden antar mer og mer institusjonsliknede karakter (Kittelsaa og Tøssebro, 2011), finnes det ikke lenger institusjoner for utviklingshemmede i Norge. Sentralinstitusjonene ble avskaffet på starten av 1990 tallet hvor ansvaret for utviklingshemmede ble overført fra helsevernet for utviklingshemmede, som lå under fylkeskommunen til kommunene (Handegård, 2005).

Studier av slike tjenester til utviklingshemmede som fremviser alvorlig utfordrende atferd har vist at det er mulig å skape tjenester som er effektive overfor denne gruppen (Emerson, 1990, Risley, 1996). Slike tjenester er selvfølgelig avhengige av de menneskene som jobber der og kvaliteten på det arbeidet de gjør. Samtidig kan den manglende effekten av intervensjoner på lang sikt tyde på at det er noe galt i måten de jobber på. Emerson (2001, s. 146) viser til en rekke studier av hvordan av utviklingshemmede som viser utfordrende atferd blir fulgt opp av "communitybased intervention services" i Storbritannia. Han hevder at man generelt kan beskrive at majoriteten av de som ble studert ikke får effektiv "behavioural support". Flere av

de som ble studert hadde svært forenklede behandlingsprogrammer som hadde et simplistisk preg: ”reward good behaviour – ignore bad”). Dette kan bety at der hvor man hevder å ha behandling basert på atferdsanalytiske prinsipper, ikke har det, noe som blant annet vanskeliggjør intervensjonsstudier.

Emerson (2001) hevder at det er mulig å endre personalatferd ved å tydeliggjøre forventningene til de ansatte, gi tilbakemeldinger, å sikre at de ansatte gjør som de skal gjennom oppfølging av prosedyrer eller kunstige forsterkningssystemer: ”While clearly effective (at least in the short- to medium term), the general approach adopted by organizational behaviour management can be criticized due to its failure to address the question of why staff (or carers) act the way they do” (Emerson, 2001, s. 150).

Som jeg var inne på innledningsvis og som Emerson har beskrevet vil utfordrende atferd avhenge av den sosiale konteksten atferden forekommer i og hva personalet eller andre nærpersoener opplever som utfordrende. Jeg vil derfor presentere en kort beskrivelse av bofellesskapene for utviklingshemmede som utgjør den vanligste boformen for utviklingshemmede i Norge og som denne studien er gjennomført i.

2.4 Bofellesskap for utviklingshemmede

Bofellesskapene oppsto som følge av det som ble kalt ansvarsreformen eller HVPU reformen. I løpet av 1993 skulle ansvaret for utviklingshemmede overføres fra det fylkeskommunale helsevernet for psykisk utviklingshemmede til kommunene. Dette var sett som et ledd i en generell trend i samfunnet hvor normalisering stod som en ledestjerne (Romøren, 1995). De tidligere sentralinstitusjonene som hadde stått for særomsorg i forhold til de utviklingshemmede skulle avvikles og heretter skulle de integreres i kommunene og motta tjenester ut fra det ordinære lovverket. Likevel ble det gjort et unntak i forhold til enkelte personer med utviklingshemning som fremviste atferd som kunne medføre fare for vesentlig skade i det som etter hvert ble lov om makt og tvang overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning, nå kapittel 9 i helse- og omsorgstjenesteloven (2011).

For å huse de utviklingshemmede ble det bygget bofellesskap hvor 3-4 leiligheter var samlokalisert. Leilighetene var bygget etter husbankstandarden, det vil si at de var på minst 50 kvadratmeter og inneholdt stue, kjøkken, soverom og bad som en minstestandard

(Folkestad, 2003). Ut fra dette er ansvarsreformen beskrevet som en boligreform, men det var mer enn dette. Heretter skulle selve tenkningen rundt tjenestene til denne gruppen endres, hvilket medførte at flere har beskrevet reformen som en revolusjon.

Et viktig ledende prinsipp for bofellesskapene var at det skulle være hjem for beboerne. Heretter skulle tjenesteytingen skje i beboernes private hjem. I dette lå det også at tidligere modeller for tjenesteyting som tilhørte institusjonstiden skulle forkastes og erstattes av omsorgsmodeller basert på hjemmets ideologier. Den første til å undersøke dette var Karen Jensen som i 1993 disputerte med doktorgradsavhandlingen ”Hjemlig omsorg i offentlig regi”. Doktorgraden viste at det ikke var likefremt å benytte hjemmet som ideologi for omsorgen til mennesker med utviklingshemning.

Bofellesskapene utviklet etter hvert også svært ulike kulturer som kan ha stor betydning for hvordan de ansatte samhandler med beboerne. I sin doktorgradsavhandling fra 2005, fant Tina Luther Handegård at det var tre ulike tre ulike kulturer i bofellesskapene hun hadde undersøkt: ”den passivt brukerstyrte”, ”den atferdsterapeutiske” og den ”hverdagslivsorienterte” kulturen. Disse hadde relativt store forskjeller i hvordan omsorgsarbeidet ble utført. Dette vil kunne ha stor betydning for min studie ettersom hva de ansatte vil oppleve som utfordrende vil ha sammenheng med måten de jobber på.

I følge Handegård er det også et sentralt trekk i det som foregår i bofellesskapene for utviklingshemmede at personalet forsøker å opprettholde det som kalles ”normale” livsmønstre. Med henvisning til Sandvin, Søder, Lichtwarck og Magnussen (1998) hevder hun at ”personalet i bofellesskap antas å vite hva det ”normale” er og skal være, mens beboerne er i bofellesskapet fordi de trenger hjelp og støtte for å kunne mestre et liv som er i overensstemmelse med normalitetens krav”.

2.5 De ansatte i omsorgen for utviklingshemmede

Det hevdes av flere at det er ulike utfordringer knyttet til manglende kompetanse både hos spesialisthelsetjenesten og i den kommunale omsorgen for utviklingshemmede. Det beskrives en stor mangel på fagfolk (Rundskriv I-19/2000). Den største enkelte yrkesgruppen som jobber i bofellesskap for utviklingshemmede er vernepleierne. Vernepleieren som utdanning oppsto i 1947 ved Emma Hjorts hjem i et forsøk på å øke kompetansen til de ansatte i

omsorgen for de utviklingshemmede som bodde der etter initiativ fra overlege Ole B. Munch (Horndalen, 2006). Fra 1961 var utdanningen blitt en treåring utdanning.

Vernepleiernes kompetanse stammer fra en rekke ulike kilder og retter seg både mot rammefaktorer i miljøet og individuelle forutsetninger og den faglige tilnærmingen kalles miljøarbeid (FO). Måltrettet miljøarbeid er forståelsen, begrunnelsen og gjennomføringen av systematisk planlagte handlinger basert på faglig og etisk kompetanse, eller på vegne av en person med nedsatt funksjonsevne, slik at denne oppnår mest mulig selvstendighet i eget liv og styrket livskvalitet (Sosial- og helsedirektoratet, 2006). En informasjonsbrosjyre utarbeidet av seksjonsrådet for vernepleiere i Fellesorganisasjonen beskriver vernepleie som et yrke hvor vernepleiernes kompetanse innen måltrettet miljøarbeid, pleie og omsorg samt habilitering/rehabilitering fremheves. Videre defineres habilitering og rehabilitering som avgrensede, planlagte prosesser med klare mål og virkemidler (Forskrift om habilitering og rehabilitering, 2001):

“I habiliterings/rehabiliteringsarbeid skal flere aktører gi assistanse til tjenestemottakerens egen innsats for å oppnå best mulig funksjonsnivå, mestring og sosial deltakelse. Diagnostisering, prognose, behandling og trening er viktige elementer i en habiliterings-/rehabiliteringsprosess, der målet er å bistå den det gjelder til å mestre problemene sine med tanke på aktivitet og deltakings. Et overordnet perspektiv i alt habiliterings- og rehabiliteringsarbeid er deltakelse og selvbestemmelse for den eller dem det gjelder, og arbeidet skal bygge på tjenestemottakerens egne premisser. Prinsipper om brukerperspektiv og brukermedvirkning er sentrale i tjenesteutformingen.” (FO, 2008).

Sitatet om habiliteringsarbeidet kommuniserer et dobbelt perspektiv på tjenestemottakerne, som er relevant for oppgavens diskusjon av identitet. På den ene siden skrives tjenestemottakerne frem som individer, som har egne ressurser til å mestre sine problemer, der vernepleierne skal bistå på deres premisser. På denne måten fremstår tjenestemottakerne som har egne indre ressurser. På den andre siden kommuniserer sitatet at tjenestemottakerne har et behov for å endre seg der målet som defineres for gruppen er “best mulig funksjonsnivå, mestring og sosial deltakelse”. Synet på at tjenestemottakerne besitter indre ressurser og dermed et “indre selv” gjenfinnes flere steder i brosjyren, spesielt der den henviser til tjenestemottakernes rett til selvbestemmelse. Det stilles krav til vernepleierne om å være sensitive og lydhøre overfor personens signaler. Dette viser igjen til at personen

innehar visse ressurser hvor vernepleiernes kompetanse til sensitivitet og lydhørhet enten kan bidra eller være et hinder for at personen kan få realisert sin rett til å bestemme selv. Dette blir igjen problematisk når brosjyren samtidig definerer målet for arbeidet som at personen skal oppnå “best mulig funksjonsnivå, mestring og sosial deltakelse”.

Brosjyren tar også for seg vernepleiernes kompetanse innenfor miljøarbeid som defineres som “en systematisk tilrettelegging av fysiske, psykiske og sosiale faktorer i miljøet for å oppnå bedret livskvalitet og personlig vekst og utvikling hos den enkelte tjenestemottaker” (s. 9). Igjen finner vi her et dobbelt blikk på tjenestemottakerne hvor de er avhengige av vernepleiernes bistand for å nå definerte mål som personlig vekst og utvikling. Det legges i denne definisjonen vekt på at hindringene for personlig vekst og utvikling ligger i miljøet, som at tjenestemottakerne har et indre selv, som bare miljøet blir godt nok tilrettelagt av vernepleierne, kan vokse og utvikles.

Min lesning av brosjyrenes doble perspektiv på selvet hos tjenestemottakerne peker på noen utfordringer for vernepleierne. På den ene siden er det klart definerte mål for vernepleiernes arbeid og på den andre siden står tjenestemottakernes rett til å bestemme selv. Vernepleierne blir her stående som et bindeledd mellom individets egne ønsker og samfunnet krav til endring hos tjenestemottakerne. Spesielt tydelig kan denne “skvisen” fremstå når tjenestemottakeren fremviser utfordrende atferd.

Dersom tjenestemottakerne antas å ha et indre selv, vil det fort kunne tenkes at årsakene til utfordrende atferd kunne finnes der inne og det blir vernepleiernes arbeid å forsøke å nå målene gjennom å finne frem til disse indre årsakene. På den andre siden dersom man antar et sosialt konstruert selv som utgangspunkt vil man kunne anta at “årsakene” til utfordrende atferd vil kunne finnes i relasjonen mellom tjenestemottakeren og de personene som finnes i dennes omgivelser. Klammene rundt årsaker indikerer at man innenfor dette perspektivet ikke tenker i årsak-virkning. Brosjyrens vektlegging av at “vernepleierens arbeid kjennetegnes ved at tjenesteyting foregår i direkte kontakt med personer med funksjonshemming og ofte er av langvarig karakter” (s.11), gjør at vernepleierne (og de andre som omgås den utviklingshemmede) selv utgjør en betydelig faktor i forhold til forekomsten av utfordrende atferd.

Vektleggingen av at det er utfordringer knyttet til brosjyrens fremstilling av et indre selv som vernepleierne kan bidra til å endre betyr ikke at jeg mener at det ikke er behov for at vernepleiere og andre ikke skal jobbe med å forsøke å bedre livssituasjonen for de menneskene de gir tjenester til. Spesielt gjelder dette mennesker som fremviser utfordrende atferd. Som jeg var inne på i innledningen forårsaker jo utfordrende atferd betydelig lidelse både for den enkelte og for omgivelsene. Den doble forståelsen av et indre selv med egen ressurser og et selv som står i et avhengighetsforhold til vernepleierne og de andre tjenesteyterne gir uklare føringer for de som skal hjelpe mennesker som står i en vanskelig situasjon.

2.6 Erving Goffman og samhandlingsordenen

Erving Goffman (1922 – 1982) var en kanadisk sosiolog og sosialantropolog. Han avla sin doktorgradsavhandling om kommunikasjonsatferd på Shetlandsøyene ved universitetet i Chicago i 1953. I doktorgradsavhandlingen begynte han å arbeide med det som skulle bli hans forskningsfelt gjennom hele livet og som skulle få navnet samhandlingsordenen.

Goffman mente at for å forstå samfunnet måtte man studere hvordan mennesker samhandlet i ansikt til ansikt situasjoner. Disse situasjonene hadde sine egne regler eller normer som dikterer hvordan aktørene kan samhandle. Goffman er kritisert for å legge for lite vekt på hvordan de enkelte aktørene opplever sin situasjon eller hvordan disse enkeltsituasjonene forholder seg til samfunnet som helhet. Dette er det som kalles aktør/struktur debatten innen samfunnsvitenskapen. Goffman antok en mellomposisjon og hevdet at det var samhandlingen mellom mennesker som måtte studeres i det han kalte samhandlingsordenen.

Samhandlingsordenen var for Goffman en egen orden som hadde sine egne regler og ritualer som styrte samhandlingen og som skulle være gjenstand for forskning (Jacobsen og Kristiansen, 2002). Med dette mente han verken at samfunnsordenen eller den individuelle ordenen var uvesentlig, men han skrev frem en måte å forstå samhandling mellom mennesker som godt oppsummeres i sitatet fra innledningen til “Interaction ritual”: “Not, then, men and their moments. Rather moments and their men” (1982, s. 3). Goffman mente at for å forstå samhandlingen mellom mennesker, var det nødvendig å ta høyde for menneskers psyke, men kun det som kan bidra til at samhandling kan finne sted. Dette betyr ikke nødvendigvis at Goffman ikke mente det ikke var vesentlig hvordan mennesker opplever sin egen situasjon, men at for den måten han analyserte samhandling på var det ikke nødvendig. Dette medførte

at Goffman og andre, som Mik-Meyer, som har benyttet Goffmans måte å analysere samhandling på, ikke søker inn i de enkelte aktørene for forklaringer på hvorfor de gjør som de gjør, men i stedet anlegger et mer distansert syn på samhandlingen og studerer hvordan de samhandler.

2.7 Identitet

Identitet er et vanskelig begrep som kan forstås på mange forskjellige måter. Gubrium og Holstein skiller i sin behandling av begrepet mellom identitet som noe man er uavhengig av sammenheng, det de kaller et ”trascendalt” selv, og identitet som en sosial konstruksjon (2000). Begrepet identitet brukes ofte synonymt med selvet, men der begrepet selvet handler om hvordan mennesker fremstår for seg selv, kan identitet også handle om hvordan mennesker fremstår for andre. Identifiseringen av andre innebærer kategorisering, et begrep som er sentralt i sosialt arbeid (Mik-Meyer, 2007). Mik-Meyer hevder med referanse til Spector og Kitsue at et sosialt problem skal anses som resultatet av en definisjonsprosess i stedet for å betrakte sosiale problemer som uttrykk for en objektiv tilstand. Dette vil innebære å analysere prosessen hvor ulike påstander om sosiale problemer fremmes.

Jenkins redegjør for at en av grunnene til at identitet er viktig, er at det er en måte mennesker forenkler verden. Identitet og kategorisering innebærer stereotypiske oppfatninger og at man tillegger folk egenskaper. Hadde man ikke gjort det ville verden vært for kompleks: “Stereotyping and attribution are important dimensions of classification and identification.. it simplifies an otherwise excessive information flow in and about complex situations.” (Jenkins, 2004, s. 127).

Identitet kan leses som en rød tråd gjennom Goffmans forskning (Jenkins, 2004). Hans mest eksplisitte behandling av temaet finnes i boken “Stigma – the management of spoiled identities” fra 1963. I boken skiller Goffman mellom tre ulike typer identitet, eller aspekter ved identitetsbegrepet: sosial identitet, personlig identitet og jeg-identitet. De ulike sidene ved identitet kan forstås som gjensidig avhengige ettersom de innvirker på hverandre.

Goffman beskrives å ha et dobbelt blikk på selvet (Kittelsaa, 2008 og Jacobsen og Kristiansen, 2002). På den ene siden beskriver han selvet som fullt ut et produkt av sosial samhandling uten noen “underliggende personlig kjerne”. På den andre side beskrev han

aktørene i sine arbeider som individer som var i stand til å manipulere den sosiale situasjonen rundt seg for å fremstille seg selv i best mulig lys. Dette synet på selvet ser ut til å være gjennomgående i Goffmans forfatterskap, men han gjør det eksplisitt gjennom sin begrep om rammer (Jacobsen og Kristiansen, 2002, s.149). De hevder at Goffman mente at:

Verden eksisterer som en ekstern instans forud for individet, og at situasjoner rummer en struktur, som individet så at sige træder ind i”, samtidig mener de at han tillå aktøren “væsentlig kompetanse, idet han eller hun må være i stand til at finde ut af, hvilken ramme der gælder, og dernest opføre sig passende i den eller eventuelt foreslå en helt ny ramme. (Jacobsen og Kristiansen, 2002, s.149)

Goffmans begrep, jeg-identitet (ego-identity), er det som best kan sammenliknes med selvet. Jeg-identiteten er personens egen oppfatning av seg selv eller sin egen opplevelse av sin egen situasjon og personlige kontinuitet. I tråd med Goffmans egen behandling av identitet skriver han lite om dette.

Personlig identitet handler for Goffman om personens kjennetegn som tyder på at personen er et unikt individ, med en egen biografi, positive kjennemerker og identitetsknagger. Dette omhandler slike ting som navn, utseende, fingeravtrykk og liknende. I Goffmans analyser handler den personlige identiteten om inntrykkskontroll (s. 137).

Begrepet sosial identitet omhandler hvordan man fremstår i det offentlige, ovenfor andre mennesker. Goffman skiller begrepet i ytterligere to aspekter: tilsynelatende sosial identitet (virtual social identity) og faktisk sosial identitet (actual social identity). Personens tilsynelatende sosiale identitet omhandler hvordan andre mennesker oppfatter personen og den faktiske sosiale identiteten omhandler hvordan personen selv oppfatter sin sosiale identitet eller hvordan vedkommende ønsker å fremstå. For Goffman er sosial identitet av avgjørende betydning ettersom det er det som muliggjør stigmatisering.

Et menneskes sosiale identitet skifter med definisjonen av situasjonen og er en del av definisjonen. Spør vi etter sosial identitet spør vi etter hvem og hva mennesket opptrer som i den aktuelle situasjonen vi kategoriserer. Identiteten gjelder like mye hvem eller hva dette mennesket er for de andre, som hvem vedkommende er for seg selv. (Album, 1996 s.35)

Jenkins bygger på Goffman og Mead når han beskriver at ekstern og intern identifisering står i relasjon til hverandre. Andres identifisering kan aksepteres eller benektes, men man må forholde seg til det (2004, s. 25) og det vil dermed ha betydning for individets egen identifisering. Hvordan de ansatte i oppgaven snakker om beboeren, vil dermed kunne ha betydning for hvordan hun snakker om seg selv. Samtidig trekker jeg dette frem for å vise at, selv om det har betydning, er det utenfor oppgavens fokus, da jeg har lite data om dette.

Goffman skiller mellom de uttrykk man gir og de uttrykk man avgir. De uttrykk man gir er de uttrykk man ønsker å gi både verbalt og kroppslig, mens de uttrykk man avgir er de man formidler ubevisst og ufrivillig (Goffman, 1992, s. 12). Individets mulighet til å avgi uttrykk ufrivillig viser til et avgjørende og gjennomgående poeng i Goffmans forskning. Samhandling med andre mennesker innebærer alltid en risiko for at det inntrykket man ønsker å avgi ikke stemmer overens med den inntrykket de andre i samhandlingen får. Dette medfører at mennesker i samhandling med andre bedriver det Goffman kaller inntrykkskontroll.

2.8 Inntrykkskontroll og det menneskelige drama

Goffmans begrep om inntrykkskontroll (impression management) er et annet gjennomgående tema i Goffmans arbeider, som han tydeligst beskriver i "Vårt rollespill til daglig" (the presentation of self in every day life), som ble publisert i 1959. For å beskrive hvordan mennesker bedriver inntrykkskontroll, benytter Goffman en rekke metaforer fra teateret. Innen dette perspektivet kan samhandling mellom mennesker ses på som et skuespill hvor menneskene som deltar i samhandlingen fremfører en rolle (Jacobsen og Kristiansen, 2002). I følge Jacobsen og Kristiansen betyr ikke dette at Goffman betraktet samhandling som om det var et skuespill, men anvendte dramaturgien som en analytisk metafor for å kunne forstå hvordan mennesker handler og hvorfor de gjør som de gjør. Til dette lånte han en rekke begreper fra dramaturgien, som for eksempel rolle, replikk, opptreden og scene (Goffman, 1992), samt linje og ansikt (Goffman, 1982), som han benyttet i sine analyser. Et annet begrep Goffman lånte fra teateret som er av betydning for denne oppgaven er på scenen (frontstage) og bak scenen (backstage). I noen situasjoner handler vi som om vi står på en scene og følger et manuskript, mens andre ganger er vi mer avslappet og handler på måter som vi er langt mindre bevisste. Samtidig betyr ikke det at vi ikke følger regler for samhandling når vi er bak scenen, det betyr bare at vi er mindre bevisste på hvordan vi

fremstår. Et vesentlig begrep i Goffmans verker er rollebegrepet. Rollebegrepet er sentralt i sosiologien og innebærer at man i ulike sosiale situasjoner spiller roller som det knyttes forventninger og forpliktelser til (Jacobsen og Kristiansen, 2002). Rollebegrepet kan ses i sammenheng med identitetsbegrepet hvor man kan tenke seg at den rollen man spiller er noe annet enn hvem man er, men i følge Jacobsen og Kristiansen må ikke rollebegrepet hos Goffman forveksles med ideen om et ”dypereliggende” jeg, da dette ikke er det Goffman beskjeftiger seg med. Slik jeg forstår Goffman innebærer en Goffmans forståelse av identitet at man er de roller man spiller, ihvertfall når det gjelder sosial og personlig identitet.

Menneskers handlingsmønster kan ses på som Goffman betrakter det i ”Deference and demeanor” (1982), som samhandlingsregler (rules of conduct). Rules of conduct bringer med seg både forpliktelser og forventninger. De fleste slike regler er utført uten å tenke over det. ”Only when his routines are blocked may he discover that his neutral little actions have all along been consonant with the proprieties of his group and that his failure to perform them can become a matter of shame and humiliation. (Goffman, 1967, s. 49) Disse samhandlingsreglene har også betydning for spørsmålet om identitet ettersom en person som handler i tråd med reglene vil bli ”committed to a particular image of self” (Goffman, 1967, s. 50): ”An act that is subject to a rule of conduct is, then, a communication, for it represents a way in which selves are confirmed – both for the self for which the rule is an obligation and for the self for which it is an expectation”. Følgning av en regel kommuniserer altså noe om personen, men i følge Goffman, vil det å bryte en slik regel ofte ha enda større innvirkning på det som blir kommunisert. Goffman illustrerer dette poenget med en fortelling om legen og pasienten som ikke kommer til timen. I et av feltstudiene Goffman gjennomførte på psykiatriske institusjoner var det forventet fra psykiaterene at pasientene kom til timen:

When patients fulfilled this obligation, they showed that they appreciated their need for treatment and their psychiatrist was the sort of person who could establish a “good relation” with patients. When a patient declined to attend his therapeutic hour, others on the ward tended to feel that he was “too sick” to know what was good for him, and that perhaps his psychiatrist was not the sort of person who was good at establishing relationships. (Goffman, 1982, s. 51).

Poenget Goffman gjør med eksempelet, er at bruddene på reglene vil kunne kommunisere noe om den sosiale identiteten til begge personene som er involvert.

Goffman skiller også mellom seremonielle og substansielle samhandlingsregler (1982). De substansielle reglene er regler som styrer handlinger i forhold til det regelen sier i seg selv og bare sekundært forteller noe om personene involvert, mens de seremonielle reglene er regler som i seg selv har liten eller ingen betydning i seg selv.

Identitetsarbeid kan være svært kontekstbundet. Både teoretiske (Jenkins, 2002) og praktiske studier (Mik-Meyer, 2004 og Holstein og Gubrium, 2001) av identitetsarbeid viser dette. Både Mik-Meyer og Holstein og Gubrium viser hvordan dannelsen av identitet (og selvet) er bundet opp i institusjonell praksis. Det vil si “hvordan ting gjøres”. Jenkins (2002) peker også på hvordan “hvordan ting gjøres” også fort kan bli til “hvordan ting burde gjøres” der brudd på institusjonell praksis kan lede til sanksjoner.

Jenkins støtter seg til Goffmans teorier om sosial identitet når han hevder at identitet kun kan ses på som et sosialt produkt (2004). Dette betyr at andre mennesker er medskapere av vår identitet: “Others don’t just perceive our identity, they active constitute it. And they don’t just do so only in terms of naming or categorizing, but in terms of how they treat us.” (Jenkins, 2004, s. 73). Med henvisning til Fredrik Barth, skriver Jenkins at identitet kan ses på som en utilsiktet konsekvens (unintended consequence) eller emergent egenskap, ved samhandling mellom mennesker. Dette er også i tråd med Goffman.

2.9 Stigma

Goffman beskrives som en pioner innenfor det som kan kalles avvikssosiologi og “labeling theory”, som handler om hvordan avvik kan forstås som “udtryk for sociale konstruktioner, som resultater af samfundsmæssige definitionsprocesser samt som sanktionering af bestemte adfærdsformer” (Jacobsen og Kristiansen, 2002, s. 117). Om denne prosessen skriver Jenkins at:

The labeling perspective insist that a label alone is not sufficient for an identity to ‘take’: just because I call you a deviant, or a gifted child, doesn’t mean that you will think of yourself as a deviant or clever, or that other people will. Nor is it enough for you to think of yourself as a deviant or clever. What is required is a cumulative labeling process over time, in which the label has consequences for the individual. (Jenkins, 2004, s.77).

Det er velkjent at både mennesker med utviklingshemning generelt og mennesker som fremviser avvikende atferd står i fare for å bli stigmatisert. I boken "Stigma – the management of spoiled identities", skriver Erving Goffman om hvordan menneskers identitet kan "ødelegges" ved at de forstås ut i fra negative kjennemerker eller egenskaper (1963). Stigma ble som sagt publisert i 1963 og kan leses i forlengelsen av "the presentation of self in everyday life" som kom ut fire år tidligere. Jacobsen og Kristiansen skriver med henvisning til Freidson at boken kunne hatt tittelen: "The presentation of discredited self in everyday life". Goffmans hovedanliggende i boken var hvordan slike stigma håndteres i samhandlingen med andre mennesker. Det ligger her et utfordrende aspekt ved Stigma. Goffman beskriver i liten grad hvordan prosessen der en egenskap ved en person blir et stigma. I stedet holder han fokuset på hvordan ulike stigma håndteres i samhandlingen med andre. Goffman peker selv på svaret i beskrivelsen av at vi alle er potensielt miskrediterte. De normale, som Goffman kaller de som ikke er stigmatiserte og de som er stigmatiserte utgjør to sider av samme sak. De er to ulike perspektiver som tvinger begge parter til å spille ulike roller (Jacobsen & Kristiansen, 2002; Goffman, 1963). Slik jeg forstår det forsøker Goffman med dette å peke på noe av grunnen til at vi gjennom vår selvrepresentasjon er opptatt av å beholde en definisjon av situasjonen som er fordelaktig for oss; vi er alle potensielt miskrediterte.

Goffmans materiale i stigma er de blandede møter (mixed meetings) hvor stigmatiserte og normale møter hverandre og tar ikke for seg hvordan dannelsen av tilsynelatende sosial identitet kan ses på som en prosess. Det er aldri ferdig avklart ved første øyekast. Vi som har jobbet i omsorgen for utviklingshemmede har jo merket hvordan vi blir vant til så mye som vi synes var rart i første møte.

Goffman pekte på tre ulike typer stigma: kroppslige stigma, karaktermessige stigma og tribale stigma. De kroppslige stigma omhandler i følge Goffman ulike fysiske misdannelser. De karaktermessige stigma får uttrykk gjennom viljessvakhet, dominerende eller unaturlige lidenskaper, forræderiske og kompromissløse overbevisninger eller uhederlighet. Goffman gjør et poeng ut i fra at dette er egenskaper ved mennesker som andre kan slutte seg til utfra deres kjennskap til vedkommendes historie. Med dette forstår jeg at det er ikke nødvendigvis slik at vedkommende trenger å fremvise at man beviselig er en forrædersk person, men at dette er noe andre, såkalt normale kan slutte seg til på bakgrunn av vedkommendes historie.

Goffman nevner sinnslidelse, fengselsopphold, stoffmisbruk, alkoholisme, homoseksualitet, arbeidsløshet, selvmordsforsøk og politisk radikalisme (1975, s. 17) som eksempler på slike biografiske kjennetegn som kan lede til stereotypiske oppfatninger om vedkommendes karakter. Inkluderingen av for eksempel homoseksualitet leder tankene over på at de eksemplene Goffman her nevnte er at slike forhold til kunne variere ikke bare historisk men også kulturelt. I store deler av Norges befolkning er det å være homoseksuell sosialt akseptert. Selv om det sikkert fremdeles fører til stereotype oppfatninger er det ikke sikkert at det automatisk leder til negative vurderinger av personen. Den tredje gruppen stigma Goffman beskriver er de tribale eller stammemessige stigma som for eksempel rase, nasjonalitet og religion.

Goffman beskriver også hvordan de normale har en tendens til å tillegge mennesker som er stigmatiserte er rekke defekter på bakgrunn av den opprinnelige:

Nogle nærer betænkelighet ved at skulle berøre eller føre en blind, mens andre måske har en tendens til at generalisere en andrens manglende evne til at se til en manglende evne til at klare sig på andre områder, med det resultat at den pågældende råber til de blinde, som om de var døve, eller prøver på at bære dem som om de var krøblinge. De, som stilles over for de blinde, kan have en hel serie fordomme, der er forankrede i det stereotype. De kan for eksempel føle sig udsat for en ret enestående bedømmelse fra den blindes side, idet de forestiller sig, at de blinde har adgang til særlige informationskanaler, som andre ikke råder over. (Goffman, 1975, s. 18)

Goffman beskriver at stereotype oppfatninger er vanlig i situasjoner hvor noen møter hverandre for første gang, men at etter hvert som at folk blir bedre kjent, vil man kunne oppnå sympati, forståelse og en realistisk bedømming av personlige egenskaper. Dette er relevant for oppgaven da de ansatte kjenner både hverandre og beboeren godt, ser det ut til at de tyr til stereotype oppfatninger av årsaken til den utfordrende atferden.

Om de profesjonelle sier Goffman at de har en viktig rolle i forhold til å gi råd til de stigmatiserte. Den stigmatisertes relasjon til inn-gruppen og ut-gruppen gir den stigmatiserte ulike muligheter for dannelsen av jeg-identitet der forholdet til ut-gruppen beskrives i politiske termer og forholdet til inn-gruppen i psykiatriske.

Sociologien hevder imidlertid undertiden , at vi alle sammen taler ut fra et eller annet gruppesympunkt. Det, som særlig kendetegner den stigmatiserte situasjon, er, at samfundet fortæller ham, at han tilhører en bredere gruppe, hvilket indebærer, at han er et normalt menneske, men at han også i noen grad er ”annerledes”, og at det vil være tåbeligt at benægte denne kendsgerning. Denne forskjellighet som sådan har naturligvis sin oprindelse i samfundet, thiinden en vis ulighed kan få nogen større betydning, må den normalt først udformes til et kollektivt anvendt begrep i samfundet som helhed. (Goffman, s.155).

Stigma kan ses på som den samfunnsmessige reaksjon som ødelegger normale identiteter som genereres i sosiale situasjoner med hjelp fra mer eller mindre erkjente normer som trenger seg inn i det sosiale møtet (Jacobsen og Kristiansen, 2002). Samtidig som Goffman viser hvordan egenskaper ved en person kan lede til stigmatisering, viser han også til at det ikke alltid er slik at en persons avvikende egenskaper leder til stigmatisering. Personer som nyter en høy status innenfor en gruppe, kan avvike fra gruppens normer uten at det leder til at personens identitet ødelegges. Det samme kan også gjelde mennesker som er fysisk syke:

Hvis han benytter sin status som syk på den rette måten kan han avvike fra gruppens prestasjonsnormer uten at det behøver å kaste noen skygge over han selv eller hans forhold til gruppen. Både de fremtredende og de syke har fri tilgang til å være avvikere nettopp fordi deres avvikelse ikke fører til noe reidentifikasjon. (Goffman, 1963, s. 175).

I tråd med det jeg innledet avsnittet om identitet med handler dermed sykdom og andre former for avvikende atferd om hvordan de enkelte aktørene håndterer “sitt” avvik og det forholdet de har til gruppen.

3 Metode

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for fremgangsmåten jeg har benyttet i denne studien. Jeg har allerede redegjort for mitt vitenskapsteoretiske perspektiv og teoretiske ståsted i det forrige kapitlet. Her vil jeg først og fremst rette fokus mot den praktiske gjennomføringen av studien, men også mot fremgangsmåten jeg benyttet i analysene.

3.1 Deltakende observasjon

Metoden jeg har benyttet for ”innsamling av data” er deltagende observasjon. I følge Katrine Fangen (2004) er deltagende observasjon en metode som går ut på å delta i det jeg skal observere. Videre kan deltagende observasjon ses på som en metode som kan ses på som en skala der man på den ene ekstreme delen av skalaen kun observerer og på den andre enden kun deltar. Videre beskriver hun hvordan graden av deltagelse og observasjon kan variere fra situasjon til situasjon. Jeg har som hovedregel posisjonert meg mot den mer observerende delen av skalaen. Dette har sammenheng med blant annet at arbeid ansikt til ansikt med utviklingshemmede som regel gjøres alene. Å delta som en av de ansatte ville dermed ikke sette meg i posisjon til å observere hvordan de ansatte arbeidet med beboeren. Nå er det riktignok ikke alt av samhandling mellom de ansatte og beboerne som ble gjort alene. Det er også eksempler på sosiale situasjoner der flere av beboerne eller flere av de ansatte var til stede samtidig. Dette var med få unntak avhengig av arena. Samhandling alene mellom beboere og ansatte ble gjort i leilighetene til beboerne. Samhandling der flere var til stede forekom på fellesarealene. Som hovedregel deltok jeg mer på disse fellesaktivitetene.

En viktig arena for samhandling som jeg studerte mye var samhandlingen mellom de ansatte på ulike møter. På disse møtene deltok jeg kun som observatør. Dette har sammenheng med at det som ble diskutert på disse møtene stort sett var diskusjoner av varierende grad av faglighet. Dette ønsket jeg ikke å påvirke i for stor grad. Som vernepleier ansatt i spesialisthelsetjenesten og med lang ”fartstid” ville deltagelse inn i disse diskusjonene fort ført til at jeg ville hatt en svært dominerende plass. Dette kunne igjen ført til et sirkulært problem der jeg ville ha vært nødt til å analysere mitt eget arbeid.

I sin doktorgradsavhandling gjorde Helge Folkestad (2003) en rekke betraktninger i forhold til å gå inn i feltet som kjent fagperson som jeg forsøkte å følge:

- Ikke markere faglig standpunkt
- Ikke bidra med kommentarer og forslag i faglige spørsmål
- Holde seg i bakgrunnen i samhandlingen mellom beboere og personale
- Delta i den ”løse praten”
- Delta i praktiske gjøremål

Dette tolket jeg som at hans forslag til forskerrollen er å delta i alle aktiviteter i bofellesskapet som ikke er en del av det direkte arbeidet med beboerne. Samtidig er det ikke slik at min tilstedeværelse ikke innvirker på de ansatte eller at min egen forståelse av det jeg observerer ikke er gjenstand for analyse. Det betyr er rett og slett at jeg ikke ønsket å posisjonere meg selv i sentrum for analysen.

3.2 Utvalg og tilgang til felten

Det er mange forhold som har preget det jeg har funnet. Jeg har nevnt noen av de ovenfor. En annen viktig ting som har preget masteroppgavens ”funn” er det utvalget jeg har hatt tilgang til.

3.2.1 Tilgang til felten

Senteret der jeg jobber driver med utredning og behandling av psykiske lidelser hos mennesker med psykisk utviklingshemning. Jeg kunne ha fått tilgang til feltet via dem, men for å unngå mulige habilitetsproblemer og redusere faren for å ende opp med en uklar rolle i feltet, valgte jeg heller å ta kontakt med en person i mitt faglige nettverk for å få tilgang til felten.

3.2.2 Utvalg

Arbeidet med en slik oppgave som en mastergradsoppgave kan føre til at problemstillinger endrer seg underveis i det Cato Wadel har kalt en runddans mellom teori, empiri og problemstilling (1991). Da jeg begynte studien ønsket jeg å undersøke to bofellesskap hvor en av beboerne har utviklet en psykisk lidelse og hvordan dette påvirket samhandlingen mellom beboere og ansatte i hverdagen. Utvalgskriteriene lansert i forbindelse med dette innebar at atferden vedkommende fremviste skulle være en utfordring for de ansatte og at det dermed var søkt bistand fra spesialisthelsetjenesten. Det skulle heller ikke være noen av de utviklingshemmede som hadde sjeldne diagnoser av hensyn til muligheten for anonymisering

ettersom det ville kunne medføre at faren for gjenkjennelse av informantene ville bli overhengende.

Det viste seg etter hvert under feltstudien at vedkommendes utfordrende atferd ikke hadde sammenheng med noen psykisk lidelse. Problemstillingen måtte derfor endres. Det viste seg også vanskelig å få tilgang til flere bofellesskap som jeg ikke hadde noen kjennskap til fra tidligere enten fra egen yrkeserfaring eller via arbeidsplassen min som traff de andre utvalgs-kriteriene mine og som heller ikke lå i en slik avstand at gjennomføringen av studien ville bli vanskelig. Dette medførte at utvalget ble redusert til å gjelde ett bofellesskap i stedet for to.

3.3 Om forskerrollen

Ifølge Heidegger vil forståelsen av en gitt situasjon preges av den førforståelsen vi har (sitert i Fangen, 2010). Jeg vil her gi en veldig kort beskrivelse av noe av det som preger min førforståelse.

Ved en rekke tilfeldigheter begynte jeg å jobbe i et bofellesskap for utviklingshemmede som 19 åring høsten 1995. I dette bofellesskapet jobbet jeg i en rekke ulike stillingsstørrelser, først som ekstravakt, deretter fast ansatt i helgene, som miljøterapeut i full stilling og som fagkonsulent. Jeg har også jobbet i andre bofellesskap, blant annet som nattevakt og som fagkonsulent. Siden 2008 har jeg jobbet i spesialisthelsetjenesten.

Jeg har selv sett og følt på kroppen hvordan det er å jobbe i bofellesskap når en av beboerne blir syk. Hvor vanskelig det er å finne nye måter å jobbe på som fungerer i den nye situasjonen. Diskusjonene de ansatte i mellom om hva som er den rette måten å gå frem på. Usikkerheten og ambivalensen. Ubehaget ved å se beboerens lidelse og maktesløsheten som følger av å ikke vite hva man skal gjøre. Irritasjon ved spesialisthelsetjenesten som ikke kommer med klare svar og løsninger. Dette er alle ting jeg selv har erfart og går inn i forskningsfeltet med.

Det er flere som har pekt på faren for det de har kalt ”hjemmeblindhet” (Folkestad, 2003; Album, 1996). Når man skal studere et kultur man er en del av, kan hindre at man kan se feltet på nye måter og at man ureflektert deler de tatt-for-gitt forståelsene av hvordan ting

henger sammen. Jeg har jobbet i ulike bofellesskap i over 15 år og som ansatt i spesialisthelsetjenesten er det også min jobb å innimellom se på samhandlingen mellom ansatte i bofellesskap og beboere. Derfor har jeg absolutt sett at faren for dette har vært til stede. Det har derfor vært viktig for meg å utarbeide en forskerrolle som er annerledes enn den rollen jeg har inntatt så mange ganger før og på den måte tillate at jeg ser feltet på en ny måte enn før. Thagaard (2010) skriver at: ”for en som observerer sin egen kultur er det et hovedpoeng å oppnå et perspektiv hvor han eller hun kan se sin egen kultur med andres øyne” (s.79). Jeg har gjort flere ting for å gjøre dette mulig:

For det første omhandler tema for denne oppgaven et område som er lite forsket på i forhold til utviklingshemmede i Norge og for det andre er metodene jeg har benyttet i forbindelse med masteroppgaven andre metoder enn de jeg benytter til vanlig i min egen yrkespraksis.

For å kunne studere samhandlingen mellom de ansatte og beboerne har det vært viktig for meg å ikke posisjonere meg som en av de ansatte. Jeg har gått sammen med de ansatte på vakt og innimellom gjort småting som så hente kaffe, sette inn i oppvaskmaskinen og liknende, men jeg har ikke gått inn i samhandlingen. Det har vært eksempler på at dette har vært litt vanskelig for enkelte av beboerne å forholde seg til, da det er en uvant rolle å ha tilstede i boligen. Andre av beboerne har vist på sin måte at de synes det er hyggelig å ha meg der, men at jeg er til lite nytte for dem. Andre igjen har gjort det mer klart at de har forstått at jeg er der som forsker og at det er min jobb å stille spørsmål og se hva de driver med.

I sum kan dette ha medført en noe distansert forskerrolle. Fordelen med dette har vært, slik jeg ser det, at jeg kan se feltet på ny. Ulempen kan være at måten jeg har sett på kan være noe distansert og jeg har gjerne stilt de ansatte og beboerne få spørsmål. Dette betyr ikke at jeg ikke har stilt spørsmål når det for eksempel er noe jeg ikke har forstått. Men jeg har vært generelt lite opptatt av hvordan de ansatte fremstiller for meg hvorfor de gjør som de gjør, men hvordan de fremstiller seg for hverandre. Forskjellen mellom mening som blir gitt og avgitt

Jeg har erfart at de gangene jeg har snakket med de ansatte om noe som nettopp har skjedd, har dette hatt en tendens av enten rettferdiggjøring av noe de har gjort, av at de sier noe de tror at jeg vil høre eller at det har bekreftet det jeg har tenkt på forhånd. Dette siste punktet,

kan sikkert ha noe med å gjøre at jeg er en del av den samme kulturen, som er det hjemblindhet handler om.

Samtidig som jeg absolutt har et formening om at en del av det de ansatte har fortalt meg handler om rettferdiggjøring, er det ikke slik at jeg heller ikke benytter meg av dette. Det er jo tross alt det mye av dette avsnittet handler om – å rettferdiggjøre de valgene jeg har tatt i forhold til forskerposisjon. Et vesentlig forhold som må diskuteres i denne sammenhengen er hvordan forskerrollen henger sammen med den yrkesrollen jeg har til vanlig og hvordan disse ulike rollene preger hverandre. Jeg har jobbet i snart 20 år i det feltet jeg har studert og har naturligvis derfor sterke følelser og oppfatninger av hva jeg anser som god praksis i arbeidet med utviklingshemmede. Nå har det ikke vært min hensikt å skille mellom god og dårlig praksis i denne avhandlingen. Dette fordi at jeg har også hatt et ønske om å utfordre mine egne ”sannheter” om hva dette er. Samtidig er det ikke unaturlig, tenker jeg, at eksempler på det jeg normalt sett ville beskrive som ”dårlig praksis” har blitt viet mye plass i feltnotatene. Dette er ikke nødvendigvis noe negativt. Det at jeg har reagert på noe som ble gjort i felten, har jeg sett på som et tegn på at det er noe viktig som har skjedd og selv om jeg har reagert på det som skjedde og dermed tydelig har en nærhet til felten, er det nødvendig å kunne balansere dette med å være med distansert i analysen av det som skjedde. Dag Album (1996) peker selv på nytten av å kunne veksle mellom nærhet og distanse. På denne måten vil jeg kunne utfordre min egen forforståelse.

Den noe distanserte rollen jeg har inntatt betyr ikke at jeg har en formening om at jeg kan oppnå mer objektivitet i det jeg har foretatt meg. Den bekjennende fortellerformen (Fangen) jeg har anlagt i denne avhandlingen er selv et eksempel på at jeg anser denne typen forskning for å være preget av subjektivitet. Formålet med den typen samfunnsfaglig forskning som jeg anser denne avhandlingen å være en del av, er forståelse eller tolkning av et fenomen (ref). Samtidig som jeg anser denne forståelsen å være subjektiv, betyr ikke dette at alle tolkninger nødvendigvis må være like gyldige. Hva jeg mener med dette vil jeg beskrive nærmere.

3.4 Forholdet til informantene

En annen ting som fikk stor betydning er forholdet jeg fikk til informantene. Jeg har vært inne på noe av det i innledningen. Der jeg tror de fleste av de ansatte aksepterte at jeg var der. Flere av de (som hadde satt seg godt inn i hvorfor jeg var der) syntes at det var viktig det

arbeidet jeg gjorde og uttrykte at de var glade for at jeg var der for å kaste lys på det arbeidet de gjorde.

Jeg fikk aldri noe normalt forhold til beboerne i bofellesskapet. Hun jeg fulgte arbeidet mest med var som regel i godt humør når jeg var der og når jeg snakket med henne ble hun fort fnisete. Mye til de ansattes frustrasjon, da de håpet at jeg skulle få se hvor vanskelig de hadde det, eller ”hva de sleit med”, som de uttrykte de. Jeg antar et jeg kunne ha etablert et mer normalt forhold til beboerne dersom jeg i en periode gikk ut av forskerrollen og jobbet sammen med henne på lik line med de ansatte. På den måten kan det tenkes at jeg hadde fått opplevd mer av det de ansatte kunne fortelle om. Likevel er ikke dette sikkert. I tillegg er det ikke sikkert at ”utfordrende atferd” ville ha forekommet dersom jeg så igjen gikk ut av ansattrollen og inn i forskerrollen. Et annet spørsmål er om det reelt sett er mulig å veksle slik mellom ulike roller. Et annet forhold som jeg mener også er av betydning er at å gå inn og ut av ulike roller ville kunne være vanskelig for beboerne å forholde seg til. Dette mener jeg er spesielt viktig når man forsker på ”sårbare grupper”. Det har hele tiden vært viktig for meg å gjøre min inngripen i deres verden så liten som mulig. Å fremprovosere de utfordringene de ansatte fortalte om, for eksempel med ”breaching”, er heller ikke en etisk mulighet slik jeg ser det. Som forsker er man nødt til å arbeide med de data felten byr på.

3.5 Observasjonsmetode

Wolcott (sitert i Silverman, 1994, s.70, min oversettelse) gir flere gode eksempler på gode spørsmål å begynne en feltstudie med: ”Hva er det som foregår her? Hva er det folkene i denne settingen trenger å vite (individuell og kollektivt) for å gjøre det de gjør? Hvordan er ferdigheter og holdninger overført og tilegnet, spesielt i fraværet av bevisste forsøk på instruksjon?”. Videre vil disse brede og innledende spørsmålene, i tråd med Silvermans anbefalinger, lede frem til å forsøke å kategorisere dataene og fylle disse kategoriseringene med så mange eksempler som mulig. Samtidig som denne kategoribaserte måten å tenke datainnsamling på er virker fornuftig, fant jeg at det er vanskelig å benytte i praksis, da svært mye av datamaterialet var vanskelig å kategorisere. I tillegg er det min erfaring fra denne oppgaven at for å kunne følge den prosessen som identitetsarbeidet var, er tanken på å kategorisere det som skjedde i bofellesskapet noe motstridende i forhold til den prosessen som jeg har forsøkt å beskrive og tolke så troverdig som jeg kan. Dette har ført til at jeg har

forsøkt å balansere mellom å beskrive trekk i det jeg har funnet og singulære hendelser som jeg mener har betydning for identitetsarbeidet som har foregått i bofellesskapet.

3.6 Registrering av data

Registreringen av data foregikk primært foregå på to måter. Feltnotater dannet utgangspunktet, men ble komplimenteres av bruken av diktafon. Jeg har forsøkt å ta notater fra menneskers samtaler mens de foregår og funnet at det er veldig vanskelig.

Undersøkelsens fokus lå i å undersøke de meningsskapende møtene, der selvfølgelig tale er svært viktig. En mest mulig nøyaktig gjengivelse av dette var derfor nødvendig for undersøkelsen. Bruk av video ville kanskje vært enda bedre, men jeg vurderte dette som så inngripende at det ville være vanskelig å få gode data.

3.7 Analysemetode

Goffman foreslår en metode for å analysere avvikende eller utfordrende atferd i lys av brudd på sosiale samhandlingsregler i "mental symptoms and the public order" som jeg til dels har fulgt i analysene av datamaterialet mitt:

Starting with the social delict of the prepatient, I propose we examine the general rule of conduct of which the offensive behavior is an infraction, then try to fill out the set of rules of which the one that gets us started is but one member and at the same time try to get a glimpse of the social circle or group that sustains the rules and is offended by the infraction of any one of them. Once that work is done, we can return to the individual offender to examine again the meaning for him of his offensive behavior (Goffman, 1982, s. 140)

Ettersom fokuset for min masteroppgave var på de ansatte har jeg ikke undersøkt hvilken betydning de ansattes identifisering fikk for vedkommende. Dette kunne vært svært interessant, men utenfor rekkevidden av denne oppgaven.

3.7.1 Transkribering

Transkriberingen av data fra personalmøter fant jeg å være en svært tidkrevende oppgave. Til dette arbeidet brukte jeg mobiltelefon til å ta opp lyd fra møtene i personalgruppen som jeg deretter transkriberte ved hjelp av programmet hyperTRANSCRIBE. Dette materialet var så

omfattende og det var så tidkrevende å transkribere at jeg fant fort at det ikke var mulig å transkribere alt. Jeg konsentrerte meg derfor om å først gjennomlytte og så transkribere de delene som omhandlet det som jeg fant relevant i forhold til problemstillingen. En vesentlig utfordring i forhold til dette arbeidet var at på et hvert møte kunne det være opptil åtte deltakere som til tider snakket i munnen på hverandre, noen av de ansatte snakket også på dialekter som kunne gjøre det vanskelig å transkribere det som ble sagt og spesielt der hvor de ansatte uttrykte usikkerhet kunne det de sa fremstå stotrete og uklart, hvilket gjorde det vanskelig å forstå hva de mente å si. Til tider kunne det være utfordrende å høre hvem som sa hva, men som hovedregel var dette uproblematisk ettersom jeg hadde vært til stede i felten såpass lenge at jeg lett kjente igjen stemmene deres. I tillegg førte jeg notater fra møtene hvor jeg merket meg enkelte ting som ble sagt som jeg fant interessant.

3.8 Overførbarhet og troverdighet av resultater

Spørsmålene om validitet og reliabilitet av forskningsresultater innen kvalitativ forskning er omdiskutert og komplekse. Innen den interaksjonistisk konstruktivistiske rammen for dette forskningsprosjektet vil det aldri være mulig å påberope meg at de tolkningene jeg gjør er de eneste sanne tolkningene. Døvingen referert i Fangen (2010, s. 250) foreslår at det heller er snakk om grader av ”tolkningsprobabilitet”. For å oppnå størst mulig grad av tolkningsprobabilitet blir det derfor nødvendig å understøtte tolkningene med tykke beskrivelser av konteksten, sammenliknbare data, tilstøtende funn fra annen forskning på feltet, teoretisk overveielse og relevante kontekster utenfor observasjonssituasjonen. I forhold til reliabilitet vurderer jeg det hovedsakelig i forhold til to ting. Det ene er å forsøke i størst mulig grad å vise hvordan tolkningene gjøres på bakgrunn av empirien. Det andre er i forhold til å være kritisk til egne tolkninger og dermed forsøke å finne ”negativt bevis” som kan utfordre analysen (Dingwall, referert i Mik-Meyer, 2004, s. 199). Overførbarheten av funn fra undersøkelsen kan sies å være relatert til hvorvidt lesere med erfaring fra liknende situasjoner vil kunne kjenne seg igjen i tolkningene (Thagaard, 2010, s. 209). I forhold til første grads fortolkninger antar jeg dette vil kunne være mulig, samtidig er jo nettopp undersøkelsen et forsøk på å se noe jeg selv har sett flere ganger før på en ny måte. Dette henger også sammen med det som kalles teoretisk generalisering (Thagaard, 2010, s. 208), som tar utgangspunkt i hvorvidt de tolkningene som gjøres kan si noe generelt om det fenomenet som undersøkes.

4 Etiske betraktninger

Dette kapittelet tar for seg noen av de etiske aspekter av forskningsprosessen. Det er mange etiske problemstillinger knyttet til undersøkelsen slik jeg her har skissert den. Kathrine Fangen (2010) hevder at deltakende observasjon på den ene siden kan sies å være den minst påtrengende av alle datainnsamlingsmetoder og på den andre siden føre til at folk opplever at du invaderer deres privatliv. Min undersøkelse tar for seg både personer med psykisk utviklingshemning og ansatte som er i en vanskelig situasjon.

4.1 Etiske problemstillinger knyttet til problemstillingen

Arbeidet med å utforme en problemstilling til oppgaven er beskrevet som en av de vanskeligste og mest krevende delene av forskningsprosessen (Thagaard, 2009, s. 52). Da jeg gikk i gang med denne avhandlingen hadde jeg tre hovedproblemstillinger eller områder jeg var interessert i: hvilke utfordringer personalet er opptatt av i den daglige omsorgen for beboerne, hvordan de løser disse utfordringene og hvordan råd og veiledning fra spesialisthelsetjenesten implementeres i bofellesskapet.

I følge Thagaard er det tre kriterier for en god problemstilling. For det første må problemstillingen være tydelig nok til å gi retningslinjer for de faglige og metodiske valgene i forskningsprosessen. For det andre må problemstillingen være avgrenset slik at den lar seg realisere innenfor rammene forskeren må forholde seg til. For det tredje må problemstillingen være åpen nok til at det lar seg gjøre å utforske forhold som viser seg å være interessante underveis (Thagaard, 2009, s.52). I kvalitativ forskning er det mer regelen enn unntaket at problemstillinger endrer seg underveis i forskningsprosessen i det Cato Wadel (1991) har beskrevet som en runddans mellom teori, metode og data. I denne runddansen ligger det en etisk problemstilling som jeg mener bør fremheves. Da forskningsprosjektet ble igangsatt, ble det innhentet skriftlig informert samtykke fra alle informantene. Det ble her beskrevet hva prosjektet søkte svar på. Det er dette informantene har samtykket til å være med på. Det har derfor vært avgjørende for meg at revisjonene av problemstillinger holder seg innenfor det informantene har samtykket i uten at man er nødt til å gå nye runder med å innhente samtykke.

4.2 REK og NSD

Helsefaglig forskning er regulert i lovs form gjennom Helseforskningsloven (2009). Lovens formål er ”å fremme god og etisk forsvarlig medisinsk og helsefaglig forskning”. Dette gjøres ved å stille krav om at forskningsprosjekter skal forhåndsgodkjennes av den regionale komiteen for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK). Dette skal sikre at forskningen blir vurdert i henhold til anerkjente etiske normer (Forskningsetikkloven). Problemstillingene Knut Ruyter og kolleger (2010) omtaler i forbindelsen med disse vurderingene er knyttet til om prosjektet holder tilfredsstillende vitenskapelig nivå både når det gjelder metode og innhold, om forskningen er basert på frivillig informert samtykke, om hvilken grad forskningen innebærer risiko for informantene, hvor nødvendig forskningen er, konfidensialitet og uredelighet i forskningen. Det var derfor ønskelig at prosjektet ble forelagt en ekstern instans som kunne godkjenne studien.

Prosjektskisse og samtykkeerklæringer ble fremlagt REK, som konkluderte med at studien falt utenfor deres mandat ettersom studien ikke ville resultere i ny kunnskap om sykdom og helse og tok for seg miljøet rundt en person. De vurderte også at ettersom det skulle innhentes samtykke fra alle involverte, var det heller ikke behov for å søke dispensasjon fra taushetsplikten. Prosjektet ble derfor i stedet godkjent av Universitetet.

Prosjektet ble også fremlagt Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) som godkjente det under forbehold av enkelte endringer av den opprinnelige samtykkeerklæringen.

4.3 Informert samtykke

Hovedgruppen av informanter til mitt prosjekt var de ansatte i bofellesskapet. § 13 i Helseforskningsloven stiller krav om at samtykke til å delta i forskningsprosjektet skal være informert, frivillig, uttrykkelig og dokumenterbart. Jeg utarbeidet derfor en samtykkeerklæring som alle som ville delta i studien måtte underskrive. Det fremkom av informasjonsskrivet at samtykket kan trekkes tilbake når som helst, frem til det tidspunkt der det er anonymisert og benyttet i analyser, jmf. Helseforskningslovens § 16 første, tredje og fjerde ledd. Jeg presenterte selv prosjektet mitt for alle de ansatte og lot de ansatte i bofellesskapet presentere prosjektet for beboerne og deres pårørende.

Dersom noen ikke hadde ønsket å delta, ville dette innebære at de måtte unnlates å registreres data om. Alle samtykket til å delta og ingen har trukket tilbake samtykket.

4.4 Forskning på sårbare grupper

I prosjektet ble personer med psykisk utviklingshemning inkludert. Det var derfor nødvendig å innsamle data om hvem disse personene er, hvilke utfordringer de har og hvordan de påvirker hvordan de ansatte jobber. § 18 i Helseforskningsloven omhandler forskning som inkluderer personer uten samtykkekompetanse. Pasientrettighetslovens § 4-3 sier at ”samtykkekompetansen kan bortfalle helt eller delvis dersom pasienten på grunn av fysiske eller psykiske forstyrrelser, senil demens eller psykisk utviklingshemning åpenbart ikke er i stand til å forstå hva samtykket omfatter”. Psykisk utviklingshemning innebærer ikke at en person automatisk ikke er samtykkekompetent. Begrepet samtykkekompetanse er med andre ord ikke diagnoseavhengig, men pasientrettighetslovens referanse er mer som et eksempel på en tilstand hvor samtykkekompetansen kan bortfalle. Samtykkekompetanse innebærer en kompleks vurdering i forhold til hvorvidt en person er i stand til å forstå konsekvensene av å foreta et valg.

Selv om det viser seg at personene med utviklingshemning mangler kompetanse til å samtykke til å delta i prosjektet, kunne det likevel være at personene for eksempel har kompetanse til å samtykke til at jeg blir med inn i leiligheten. Dette og liknende situasjoner ville selvfølgelig bli respektert. Data ble samles inn fra ulike samhandlingssituasjoner og rom i bofellesskapet. Et viktig område for samhandling er for eksempel på badet under morgenstell. Samtidig var det ikke gitt at data fra disse situasjonene er nødvendige for studien. Det er erfaringsvis mange mennesker med utviklingshemning som er så vant til at personale er med dem i slike situasjoner at det ikke er sikkert at de vil reagere på at jeg som har en annen rolle er med. Jeg ser det derfor nødvendig av etiske grunner å ikke delta i slike situasjoner.

I følge Helseforskningsloven er det slik at dersom det finnes at en person mangler samtykkekompetanse, kan forskningen kun finne sted dersom risiko eller ulempe er ubetydelig, dersom personen ikke motsetter seg det og hvis det er grunn til å anta at resultatene av forskningen kan være til nytte for den aktuelle personen eller for andre personer med samme aldersspesifikke lidelse, sykdom, skade eller tilstand. Samtykke kan da

gis av nærmeste pårørende etter Helseforskningslovens § 18, tredje ledd, dersom det er grunn til å tro at personen ikke ville ha motsatt seg det hadde han hatt samtykkekompetanse. Det viste seg at hovedparten av beboerne i bofellesskapet manglet tilstrekkelig samtykkekompetanse til å selv samtykke til å delta i studien. Likevel ble det forsøkt å presentere studien for dem. Beboerne i studien hadde svært ulike funksjonsnivå og noen av de mest verbale spurte meg underveis om studien der jeg forsøkte å forklare så godt jeg kunne.

4.5 Konfidensialitet

Forholdet til konfidensialitet dreier seg i hovedsak om problemstillingene rundt å ”utforske menneskers privatliv og legge beskrivelsene ut i det offentlige” (Birch, Miller, Mauthner & Jessop referert i Kvale & Brinkmann, 2010, s. 80) og at private data som identifiserer deltakerne ikke avsløres. Alle informantene i prosjektet vil bli anonymisert ved at de vil bli gitt fiktive navn og navnet på bofellesskapet vil anonymiseres enten ved at det vil bli gitt et fiktivt navn eller ikke omtales i det hele tatt. Bofellesskapet ble gitt et fiktivt navn, beboerne ble gitt nye navn som begynte på bokstaven B og de ansatte ble gitt navn som begynte på bokstaven A. Alle aktører fra andre arenaer ble gitt navn som begynte på bokstaven C.

Ulike psykiske lidelser og sjeldne syndromer kunne ha bidratt til å identifisere deltakerne i studien. Personer med sjeldne tilleggsdiagnoser ble derfor ekskludert fra deltakelse. I forhold til transkribering av møtedata kunne også dialekter bidra til å identifisere de ansatte. Jeg valgte derfor å omskrive det de sa til bokmål.

Feltnotater ble transkribert fra papir og skrevet inn på datamaskin og papiret ble makulert med en gang notatene var transkribert. Tilsvarende med lydfiler fra diktafon. Alle filer tilhørende prosjektet ble oppbevart på universitetets server og kryptert.

5 Analyser og diskusjon

Masteroppgaven tematiserer hvordan en utviklingshemmets sosiale identitet gjennomgår en stadig pågående konstruksjonsprosess gjennom hennes samhandling med personalet og måten de ansatte snakker om henne på personalmøter.

I henhold til Erving Goffmans teorier om identitet, vil samhandlingen mellom mennesker styres av regler for hvordan man skal oppføre seg (rules of conduct). Disse reglene kan sies å eksistere forut for interaksjonen, samtidig gis aktørene i Goffmans forskning stort rom til å finne ut hvilke regler som finnes og eventuelt foreslå andre regler. I samhandlingen mellom beboere og ansatte eksisterer det, som diskutert i teoriavsnittet, en stor maktforskjell der de ansattes regler for samhandling i teorien vil få forrang for beboernes. Samhandlingen mellom mennesker, både i konkrete samhandlingssituasjoner, men også når noen sier noe om en annen person, vil kunne si noe vedkommendes identitet.

Med bakgrunn i oppgavens vitenskapsteoretiske perspektiv forsøker jeg ikke å besvare dette spørsmålet endelig, men å undersøke prosessen de ansatte går gjennom og analysere frem enkelte aspekter ved den som jeg mener har betydning.

Oppgavens datamateriale stammer fra et fem måneders feltstudie i et bofellesskap for utviklingshemmede der jeg fulgte personalets arbeid rundt en dame med utviklingshemning som fremviste atferd som de ansatte syntes var utfordrende.

5.1 Introduksjon til feltet

5.1.1 Skogholtveien bofellesskap

Skogholtveien er en etasjes bygning som ligger, som navnet antyder, i nærheten av et skogholt og en bilvei. Da bofellesskapet ble bygget rundt årtusenskiftet, var det kun jorder og noe industri i nærheten, men etter hvert er det blant annet bygget flere lavblokker, en barnehage og et annet bofellesskap like ved. Slik sett er boligen nå omringet av andre bygninger på den ene siden og skogholtet på den andre, der det tidligere lå til dels for seg selv.

Bygningen i seg selv ser ved første øyekast ut ganske liten. Det er en parkeringsplass for fem-seks biler og utenfor står det noen sykler. Når man ankommer Skogholtveien blir man også møtt av tre inngangsdører. To av dem er inngangene til to av beboerne jeg vil presentere i neste avsnitt. Den tredje inngangsdøren er inngangen til selve bofellesskapet.

I vindfanget blir man møtt av flotte bilder av alle beboerne, som ønsker velkommen. Innenfor der er det en garderobe. Til høyre for inngangen er det en stue, toalett, et kontor og kjøkkenet. Til venstre ligger beboernes leiligheter, i tillegg til vaskerommet. Først når man begynner å gå innover i gangen som går forbi beboernes leiligheter, blir man klar over at størrelsen man blir møtt med på utsiden er en illusjon. Gangen snor seg innover i en delvis S form rundt en uteplass på den ene siden og inngangsdørene til seks leiligheter på den andre.

5.1.2 Beboerne

I Skogholtveien bor det åtte personer med utviklingshemning. Ut over utviklingshemningen er det flere av de som har ulike tilleggssdiagnoser uten at jeg på nåværende tidspunkt vil presentere dette nærmere. Der det er relevant for analysen vil jeg komme inn på det der det er nødvendig senere. I forhold til deres fungering på ulike områder av hverdagslivet, kan beboerne beskrives som en svært heterogen gruppe. Noen av de har lite språk, mens andre av dem har lite problemer i forhold til dette. Aldersmessig vil jeg beskrive dem som voksne til godt voksne. Kun der det er relevant i forhold til den følgende kasuistikken, vil jeg presentere disse andre beboerne nærmere.

5.1.3 Presentasjon av kasuistikk: Bertine

Bertine er en psykisk utviklingshemmet dame i 30 årene som bor i Skogholtveien. Jeg vil si at hun har et godt språk og betegnes av spesialisthelsetjenesten som moderat utviklingshemmet. I møtet med personalgruppen presenteres jeg for en rekke ulike problemer de mener Bertine har. Blant annet fremheves det at Bertine lyver og finner på historier. Hun nasker på jobb og i butikken. Et annet problem de tar opp for meg er at hun er forholdsvis overvektig. Flere av de ansatte lurte også på om Bertine muligens har en depresjon og angst blir også trukket frem.

Det beskrives at selv om problemene de har med Bertine er noe bedre for tiden, er det fortsatt mange utfordringer. De har derfor søkt om hjelp fra spesialisthelsetjenesten via Bertines

fastlege. Dette har tatt veldig lang tid dermed er ikke problemene like store som da de fikk henne henvist.

Jeg opplevde Bertine som veldig pratsom så lenge det var personale som hun kjente godt til stede. Ovenfor meg var hun stillere, men hun svarte likevel godt når jeg spurte henne om noe selv om hun i begynnelsen ofte fniste når jeg snakket med henne. Et fremtredende trekk jeg observerte ved Bertine og som ble diskutert i stor grad av personalet på deres møter, var at hun ofte gråt. Dette var tydelig utfordrende for personalet, men ble samtidig ikke trukket frem som en utfordring når jeg snakket med personalet om hva de fant utfordrende.

Bertine har en leilighet som jeg opplevde som lys og full av ulike pyntegjenstander, bilder av familiemedlemmer og seg selv. Hun har en stor hjørnesofa som jeg så henne ofte i der hun enten lå og slappet av, så på TV eller spilte Nintendo. Hun har også en dukke som hun virker veldig opptatt av og som ligger i en egen seng ved siden av hennes.

Bertine har et veldig aktivt liv, noe som fremgår av ukeplanen hennes. Hun jobber fulle dager fem dager i uken på et arbeidssenter med ulike oppgaver som å pakke ting i esker og levere frukt. I tillegg til dette har hun mange fritidsaktiviteter, som fritidsklubb hver fredag, idrett og politikk. Tidligere var hun også å svømte en kveld i uken, men dette har hun sluttet med. På toppen av dette er det fastsatt faste dager der hun skal vaske og handle. Tidligere vasket hun en dag i uken, men for at det ikke skulle ta så lang tid, har de delt det på to dager.

5.1.4 De ansatte

Ved oppstart av prosjektet besto personalgruppen av 24 personer i tillegg til en ukjent andel vikarer. Det var 8 personer i 100% stilling inklusive daglig leder. I forhold til de ansatte som jobbet i større stillinger og deres kompetanse, var det to vernepleiere i 100% stilling en fagarbeider og en sykepleier i 40% stilling. Resten av de ansatte var ufaglærte, men flere hadde ulike andre utdanninger med større eller mindre relevans for arbeidet. De aller fleste hadde minst 2 års erfaring fra bofellesskapet og mange hadde jobbet der i mange år.

I oppgavens teorikapittel er det beskrevet hvordan det er utfordringer knyttet til kompetanse, stor turnover og utstrakt bruk av deltidsstillinger i bofellesskapene for utviklingshemmede. I

forhold til dette bofellesskapet, ser det ut til å være ganske gjennomsnittlig med tanke på formell kompetanse og noe bedre med tanke på turnover og bruk av deltidsstillinger.

Jeg har valgt å gi de ansatte navn som begynner på A, mens beboerne har fått navn som begynner på B. Personer som verken er beboere eller ansatte har jeg gitt navn som begynner på bokstaven C.

5.2 Samhandling

I dette avsnittet av oppgaven vil jeg presentere en analyse av hvordan Bertines atferd trer frem som utfordrende for personalet på bakgrunn av de samhandlingsregler som finnes i bofellesskapet. I henhold til Goffman vil brudd på samhandlingsregler kunne fortelle om aktørenes identitet. I analysene av datamaterialet har jeg funnet to ulike fortolkningsrammer som ser ut til å gi ulike regler for samhandling.

5.2.1 Latter i bofellesskapet

I dette avsnittet vil jeg undersøke hvordan ulike situasjoner med latter kan ha betydning for konstruksjonen av identitet. Det er som regel en veldig god stemning og det er mye latter i bofellesskapet. Når beboerne og de ansatte er sammen, ler de ofte sammen.

Å le er noe nært sett alle mennesker gjør. Latter overskrider språklige barrierer siden latter høres så og si likt ut på alle språk og evnen til å le utvikles fra mennesker er veldig små. Latter er studert siden fra et filosofisk perspektiv siden antikken av f.eks. Herodot (Lateiner, 1977), Platon og Aristotles (Zijderveld, 1995) frem til i dag av blant andre Hobbes, Schopenhauer og Nietzsche. Latter er studert fra et psykologisk perspektiv av blant andre Freud (1916). Zijderveld (1995) hevder at studiet av latter fra et sosiologisk perspektiv kun har fått momentum i løpet av de siste tiårene.

Fra feltnotatene: etter at overlappingen er ferdig åpner de døren til stua og Bente kommer inn. Hun har et lurt smil om munnen. Hun sniker seg inn og signaliserer til de andre som er der at de må være stille ved å holde fingeren foran munnen. Blant annet er det to andre beboere til stede, som smiler. De ansatte som er til stede fortsetter med sine gjøremål. Hun stiller seg bak Andrine (slik at Andrine ikke ser hvem det er) og holder henne på skuldrene, stryker henne på kinnet og håret, mens Andrine gjetter hvem det er. ”Er det Bodil?”, spør Andrine. ”Nei”,

flirer Bente. Dette gjentar de med navnene til alle beboerne i bofellesskapet før Andrine til slutt gjetter at det er Bente og begge ler.

Dette er en lek jeg så Bente gjøre med flere av de ansatte i bofellesskapet. Det har altså et slags rituelt preg og de gangene jeg så det skapte det god stemning hver gang. De andre ansatte forsetter med sine ting, hvilket jeg tolker som et tegn på at dette er en vanlig handling. Andrine fremstår i sekvensen som en person som er villig til å la Bente ta på henne, selv om berøringen er på relativt intime områder som hår og ansikt. At de andre ansatte legger merke til det og fortsetter med sine gjøremål understreker at dette er en vanlig ting Bente gjør i bofellesskapet. Ettersom det er såpass vanlig sier det kanskje ikke så mye om verken Bente eller Andrine som det hadde gjort dersom Andrine ikke hadde tillot denne handlingen.

Et par andre eksempler kan vise hvordan latter brukes i samhandlingen med beboerne som et virkemiddel for å snu en dårlig stemning:

Eksempel 1: Fra feltnotatene (samme situasjon en kort stund etter): Bodil er fortsatt på stua (pleier å komme inn når døra åpnes etter overlapping) og sitter i sofaen. Andrine har med lokket på en god morgen yoghurt som hun lager lyder med. Bodil ler og lager godlyder når hun gjør dette. Hun sier Bodil liker dette, så hvis hun er sur eller i dårlig humør en dag er det bare å lage noen slike lyder.

Eksempel 2: Bertine hadde vært ute og gått en tur med Anders. ”Etter turen er hun sliten og svett. Andres sier at hun har vært veldig sosial i kveld. Bertine spør hva sosial betyr og i det vi går inn i leiligheten begynner hun å gråte. Anders forsøker å forklare henne at hun har vært på farten i over 12 timer og nettopp har vært ute og løpt. Bertine fortsetter å gråte. Anders står lent mot kjøkkenbenken hele tiden mens dette pågår med armene i kors. Etter en stund ber Andres Bertine gå ut på badet og se seg i speilet. Plutselig slår humøret om igjen og Bertine ler. Hun har hatt et frø på nesen.

Nok en gang er dette eksempler på handlinger som frembringer latter. Det første eksempelet viser at det krever svært god kjennskap til beboerne for å vite at lyden av en yoghurtlokk frembringer latter hos beboeren. Det andre eksempelet viser hvordan personalets evne til å observere og kjenne til beboernes sans for humor, kan endre en situasjon preget av gråt til å dreie seg om latter. Eksemplene understøtter at selv om det er mye latter som preger

samhandlingen i bofellesskapet er den ikke nødvendigvis spontan. Latteren har et instrumentelt preg hvor personalet bruker den til ulike hensikter i samhandlingen med beboerne.

Goffman beskriver hvordan brudd på samhandlingsregler kan fortelle om aktørenes identitet. Latterens betydning for identitet.

5.2.2 Målrettet miljøarbeid

Stang (1998) har pekt på at i relasjonen mellom de som trenger hjelp og de som gir hjelp eksisterer det en asymmetri, der avhengighetsforholdet mellom dem gir makt til de som yter hjelpen. Denne asymmetrien utdypes av Lorentzen (2006) som skriver at ”å være utviklingshemmet innebærer både en vedvarende avhengighet av andres omsorg, bistand og opplæring og en større enn vanlig avhengighet av andres innstilling, holdning, vilje til engasjement og ikke minst hva de anser at faglighet handler om” (s.14). Med dette som utgangspunkt setter han opp dikotomien mellom de utviklingshemmede som på den ene siden ikke har noen annen ”oppgave enn” å leve sine liv og de ansatte på den andre siden som skal gi nødvendig omsorg, bistand og opplæring, for at de utviklingshemmedes liv skal være så vanlig, typisk og alminnelig som mulig. Lorentzen beskriver videre hvordan dette forholdet mellom de utviklingshemmede og de ansatte er grunnleggende problematisk i det at de utviklingshemmedes liv gjerne kan bli gjenstand for de ansattes ulike faglige prosjekter og ambisjoner.

Goffman har beskrevet hvordan vi organiserer virkeligheten i form av rammer (1974). Rammene hjelper oss å definere situasjoner ved å gi dem en overskrift som vi kan handle på bakgrunn av (Jacobsen og Kristiansen, 2002). Med bakgrunn i Stangs påpekning av asymmetrien som eksisterer mellom de ansatte og beboerne, vil det ofte være at det er de ansattes definisjon av situasjonen som vinner terreng. I de to påfølgende eksempler på interaksjon mellom ansatte og beboere, ser vi hvordan de ansattes omdefinerer to ulike situasjoner fra å være en hjelpesituasjon til å bli en læringssituasjoner hvor de ansattes definisjon av situasjonen fører til en særegen samhandlingsform:

Eksempel 1:

Bertine skal ha medarbeidersamtale neste fredag og har fått med seg et skjema hjem, som skal brukes under samtalen. Hun viser det til Aurora, som spør om de skal fylle det ut.

Bertine sier at de må bruke blyant. De sitter i sofaen og samarbeider om skjemaet. Bertine skriver ned svarene, mens Aurora leser opp spørsmålene og hjelper henne med å bokstavere det hun skal skrive:

Aurora: P – PA – K –

Aurora Siste bokstaven du har i navnet ditt Bertine?

Bertine: B?

Aurora: Nei. Det som kommer etterpå

Bertine: E?

Anders kommer inn i rommet. Bertine blir da opptatt av lekehunden igjen. Det tar noen minutter der hun snakker om den, før hun sier at hun skal ha medarbeidersamtale og at de var i ferd med å fylle ut et skjema. Anders kommer bort og ser på det de har gjort. Han leser opp det de har svart og tar en av oppgavene sammen med Bertine. Også han bruker samme stavemetode som Aurora når han skal hjelpe Bertine skrive ned svarene på spørsmålene.

Anders: K – N – Y – T – Knyt? – E – Knyte

Bertine forsøker å avslutte oppgaven ved å snakke om andre ting, som en kvise hun har fått og lekehunden, mens Anders oppfordrer henne til å jobbe videre med å fylle ut skjemaet.

Anders: Får du hjelp når du trenger det?

Bertine: Ja

Anders: Hvordan vil du skrive det?

Etter en stund begynner Bertine å liste opp personer som har bokstaven J i navnet sitt. Anders kommenterer listen til Bertine og kommer slik noe videre med oppgaven, men han avslutter oppgaven kort tid etter.

Anders: Skal vi gjøre denne siden, så tar vi resten i morgen eller skal vi fortsette så vi blir ferdige?

Bertine: Er ikke så lett, det er litt vanskelig. (Blir ignorert og Anders stiller et spørsmål til)

Bertine: Kjedelig

Anders: Noen ganger må man gjøre kjedelige ting

Eksemplet viser hvordan personalets måte å bistå beboerne på har et preg av å være en institusjonalisert praksisform. Uten å ha sett hvordan Aurora hjalp Bertine, gjør Anders det på samme måten. Et annet eksempel fra personalets arbeid med en av de andre beboerne understøtter dette:

Eksempel 2:

Anton er opptatt av å lage mat og Andrine spør om hun skal lage mat med Bodil som snart skal reise på tur. Hun går for å gjøre det og mens Anton lager mat, kommer Bente inn på kjøkkenet og stiller seg ved siden av han. Han sier til henne at “du sier det som er sant”. Han lister opp navnene på de som skal spise og spør Bente om hvor mange det blir. Hun svarer ikke og Anton teller med fingrene hvor mange det blir. Bente får så i oppgave å finne frem riktig antall glass og tallerkener. Anton sier at han er glad som har Bente til å hjelpe til.

I eksemplene kan parallellen trekkes til de forståelsesrammer som preger samhandlingen (Ellingsen, Jacobsen & Nicolaysen, 2002). De ansatte anvender en spesiell forståelsesramme i sin samhandling med beboerne i eksemplene. Den ene situasjonen som var innledet ved at beboeren ba om hjelp til å fylle ut et skjema, blir til en læringssituasjon og den andre situasjonen der beboeren ble invitert til å hjelpe til med å dekke bordet blir også til en læringssituasjon.

5.2.3 Den lille familien

Flere av de ansatte valgte i omtalen av Skogholtveien å omtale dem som en liten familie, da jeg spurte dem om hvordan det var å jobbe i Skogholtveien. Dette gjaldt både for mellom de ansatte, mellom de ansatte og beboerne og mellom beboerne. ”Det er helt utrolig hvilken omtanke de viser for hverandre”, uttalte en av de ansatte. Et annet forhold som styrker observasjonen om at de ser på seg selv som en liten familie, handler om hvordan de ”beskytter” seg selv mot ”farer” utenfra. Da Skogholtveien ble bygget lå bofellesskapet mer eller mindre for seg selv på et jorde. Etter hvert ble det bygget flere blokker i nærheten, en

barnehage og helt nylig et nytt og større bofellesskap. Mellom disse bofellesskapene ligger det en rekke røde boder som skaper et naturlig skille. Da det nye bofellesskapet ble oppført ønsket man å rive bodene for å skape lettere passasje mellom bofellesskapene. Dette ble motsatt av både de ansatte og beboernes pårørende, ble jeg fortalt av en av de ansatte. ”Det ble sett på som viktig at Skogholtveien kunne beholde sin identitet”. Selv om det ble fremhevet av flere at de selvfølgelig ville kunne ha et samarbeid, var det viktig at Skogholtveien fortsatt kunne ”være seg selv”. Dette synet kan ses igjen i hvordan de ansatte omtaler seg selv som Skogholtveien, mens de overstående ledd av kommunen omtales som ”kommunen”. På denne måten signaliserer de at, selv om de sikkert vet at de også representerer kommunen, er de ”noe for seg selv”.

I de innledende beskrivelsene av Skogholtveien trakk jeg frem hvordan bofellesskapet så ut. Jeg velger nå trekke frem hvordan det er innredet og hvilket inntrykk det gir for å gi støtte til gyldigheten av å beskrive Skogholtveien som en liten familie. I tråd med Gullestads beskrivelser av boligen som symbol (1989) velger jeg å fokusere på hvordan boligen er innredet. Både i forhold til hvordan hver enkelt beboers leilighet, men også fellesarealene.

Når man kommer inn i Skogholtveien og går til høyre, kommer man inn i en stue. Stua er hyggelig innredet. Det er en stor og god sofa og stoler der, et TV, bokhyller med ulike spill og bøker, planter og pyntegjenstander. Det er lite som gir inntrykk av at dette ikke er stua til en familie. Det gir kanskje et inntrykk av å være stua til en småbarnsfamilie med tanke på hvor mange spill som er der og at det ofte fremstår ”litt” rotete og at det er et noe hektisk liv i familien.

Videre innenfor stuen ligger kjøkkenet. Dette rommet gir et annet inntrykk enn stua. Her kommer dualiteten mellom at bofellesskapet er både et hjem for flere og en arena for tjenesteyting veldig tydelig frem. På den ene siden har det preg av å være et bokollektiv der det bor ulike mennesker. Det er blant annet ulike kurver med tørrvarer som tilhører de ulike beboerne som er tydelig merket med deres navn og midt i rommet står det et spisebord som er unormalt stort for et slikt rom. På den andre siden er det tydelig at dette er de ansattes arena. På veggene henger det ulike skriv og instruksjoner om drift, turnus og ulike planer. På den ene vegg henger det en stor magnetavle med en rekke ulike dokumenter, som for eksempel referat fra det siste personalmøtet, turnus og liste for påmelding til ulike aktiviteter. Innimellom disse mer eller mindre offisielle dokumentene henger det postkort fra ulike

mennesker som har vært på reise og tavla er påført ulike meldinger fra de ansatte til andre ansatte: ”husk: du er viktig” og ”til alle i Skogholtveien: jeg digger dere. Ha en fin dag”. Hvilket gir et klart inntrykk av at i tillegg til å være en bedrift, er det en bedrift hvor ihvertfall de ansatte liker hverandre. Dette inntrykket ble ytterligere styrket av hvordan flere av de ansatte valgte å beskrive Skogholtveien. I tråd med Gullestads formuleringer om boligen som symbol og boligen som materialisert hensikt, vil da måten de ansatte velger å innrede boligen på inngå i deres selvpresentasjon.

De ansattes selvfremstilling som at de er som en liten familie ser ut til å legitimere en rekke regler for samhandlingen mellom ansatte og beboere. Dette har dermed konsekvenser for de ansattes identitetsarbeid vedrørende Bertine.

De ansattes arbeide med beboerne kan i hovedsak beskrives som et praktisk anliggende, hvor mange av reglene for samhandling kan tilskrives en barn/voksen relasjon. Det ser også ut til å være av betydning at i forhold til flere av situasjonene jeg observerte i bofellesskapet, så ut til å være et stort press på de ansatte i å få gjennomført det som sto på dagsplanen og dermed få dagene til “å gå rundt”. Dersom det var sykdom og de ikke hadde lyktes i å skaffe en vikar, førte det til et ytterligere press på de ansatte. Dette presset så også ut til å tre enda tydeligere frem dersom en av beboerne gjorde noe “som ikke var som planlagt”. Det fremgår av analysene at det var et uuttalt mål for de ansatte å få beboerne til å følge dagsplanen, selv når de av ulike grunner ikke ville det. Det så også ut til at det var knyttet en viss prestisje hos de ansatte til å klare dette. En type situasjon der dette trer veldig tydelig frem i datamaterialet mitt er i forbindelse med morgensituasjonene der de ansatte skulle gi ulike typer bistand til beboerne, som for eksempel morgenstell, frokost og tannpuss og gjøre seg klare til å reise på arbeid eller andre typer dagtilbud.

5.2.4 Identitet når det ikke foreligger brudd på samhandlingsregler

De ansattes organisering av beboernes hverdag følger en nøye oppsatt plan. Der de aller fleste av beboerne har behov for en viss grad av bistand til å blant annet komme seg på jobb om morgenen. Det følgende utdraget av en overlapping mellom dag- og aftenvakt, hvor Asta beskriver morgensituasjonen med Bertine, beskriver hva som er en typisk morgen i bofellesskapet:

Asta   Jeg vekket henne klokken halv åtte. Hun var veldig trøtt, men jeg satt ved siden av henne og pratet litt med henne på sengekanten. Da våknet hun etterhvert. Kom ut av sengen rundt åtte. Veldig blid egentlig. Fikk frokost. Og så avtalte vi egentlig at jeg skulle komme inn til henne klokken åtte og hjelpe henne med tannpuss. men da jeg kom inn klokken åtte, hadde hun spist og pusset tenner og var klar. Og jeg sjekket tennene hennes og det så veldig fint ut. Og kom ut hit. Skrevet i boka. Virket egentlig veldig fornøyd. Alt bra.

Utdraget fra overlappingen peker på flere ting som forteller om de ansattes identifisering av Bertine. Ettersom Bertine pusset tennene selv, hvilket ikke var etter avtalen, måtte Asta sjekke at hun virkelig hadde gjort det. Dette viser til at de ansatte vurderer Bertine som en person som må sjekkes at det hun sier og gjør stemmer. At hun ikke viser noe motstand eller at noen av de som lyttet til Astas fortelling reagerer på at hun sjekket at hun virkelig pusset tennene kan tyde på at dette er etablert praksis. Det understøtter også fortellingen om bofellesskapet som en liten familie der de ansatte spiller en rolle som foreldre eller voksen, mens beboernes status eller rolle som barn virker godt etablert.

Utdraget viser også til at hun har skrevet i boka. Dette er kommunikasjonsbøker som sendes mellom boligen og de ulike arbeidsplassene beboerne jobber på. I bøkene beskriver de for eksempel hvordan helgen til beboerne har vært eller hvis det er ulike problemer de trenger å kommunisere til hverandre. Slike bøker var det flere av beboerne som hadde. De ansattes bruk av kommunikasjonsbøker for å kommunisere mellom boligen og Bertines arbeidsplass er et annet element ved de ansattes praksis som gir inntrykk av at de er som en liten familie, dersom arbeidsplassen hadde vært en skole der et barn hadde gått.

5.2.5 Identitet når det er brudd på samhandlingsregler

I følge Goffman kan atferd som utfordrer omgivelsene (eller er avvikende) lede til sanksjoner fra omgivelsene. Jenkins har også påpekt dette når han skriver at slik ting gjøres kan fort bli til slik ting bør (eller skal) gjøres.

I forbindelse med en episode som skjedde mens jeg var der møtte jeg den samme forklaringen. Bertine hadde ikke kommet hjem fra jobb med bussen som hun skulle. Personalet hadde dratt ut for å lete etter henne og funnet henne noen hundre meter fra boligen

gående hjemover. Jeg blir fortalt av en av de ansatte at Bertine ikke får lov til å gå hjem selv da hun tidligere har dratt andre steder enn rett hjem og som den ansatte som dro ut for å hente henne: “hvem vet hva som kan skje på veien”. Personalet går ut av bilen og etter å ha snakket en kort stund med Bertine, får hun lov til gå hjem og personalet bestemmer seg for å gå opp til leiligheten hennes for å snakke med henne.

Jeg blir med Anton opp til Bertine. Han sier at nå skal vi skremme henne litt. Anton banker på døren og går inn. Bertine sitter i sofaen og gråter. Anton sier at hvis hun gjør noe slikt en gang til kan han ordne det sånn at hun mister plassen sin. Bertine sier at hun ikke liker sjåføren på bussen og at “jammen, han er ny”. Anton sier at “det hjelper ikke, jobben hans er å kjøre”. De blir stående i stillhet en stund, mens Bertine hikster. Anton avslutter med å si “jaja” og spør så om hun vil være med og spise fellesmiddag. Hun svarer “Nei. Jeg skal ha rester”. Bertine gråter fortsatt når vi går ut.

På veien ned til kjøkkenet kommenter jeg at hun gråter mye, nesten hver dag. I hvert fall de gangene jeg har vært der. Anton bekrefter dette og sier at hun gjør det for å få den oppmerksomheten hun trenger.

Bertine presenterer her en forklaring på hvorfor hun valgte å gå hjem, mens personalet overser dette forsøket på å forklare seg med at “det er sjåførens jobb å kjøre”. For personalet utgjør Bertines beslutning om å velge å gå hjem et regelbrudd som må sanksjoneres. Det er selvfølgelig vanskelig å vite noe om hvorfor Bertine gråt også i denne situasjonen, men Antons bekreftelse av at hun gråter “for å få den oppmerksomheten hun trenger” ser ut til å forklare hvorfor han velger å overse også dette forholdet i situasjonen.

Det er nærliggende å trekke noen paralleller til barneoppdragelse i dette arbeidet til personalet. Det er mye som taler for at i forlengelsen av personalets beskrivelser av seg selv som en liten familie også eksisterer en viss barn-voksen relasjon mellom de ansatte og beboerne. Overvåkingen av telefonsamtalene for å hindre at hun forteller løgner, personalets frykt da hun ikke kom hjem som avtalt og sanksjonene når hun brøt regelen om at hun ikke får gå hjem, står for meg som et symbol på at, til tross for tvilsomheten i at deres væremåte kan passere som god barneoppdragelse i dagens samfunn, er det et uttrykk som kan forklares innenfor en slik barn-voksen relasjon. Samtidig ser det ut til at personalets gjentatte

ignorering av at hun gråter i de ulike situasjonene ikke til å passe inn i en slik barn/voksen relasjon.

Bertines forsøk på å forklare hvorfor hun gjorde som hun gjorde får liten makt i denne situasjonen. Det blir oversett av Anton som holder seg til sin “linje” av at han skal skremme henne. Et relatert aspekt å ta med inn i betraktningene rundt denne situasjonen er at Bertines tale blir gitt liten autoritet ettersom hun har den sosiale identiteten hun har. Jan Grue (2010) påpeker med henvisning til et eksempel fra Iliaden hvordan krøplingen Tersites forsøk på å argumentere for grekernes tilbaketrekning fra krigen mot Troja blir møtt med liten begeistring til tross for at kong Agamemnon akkurat hadde presentert det samme argumentet som ble møtt med fryd fra publikum. Eksempelen viser hvordan Tersites argumenter blir gitt liten makt på grunn av hvordan han ser ut og at han blir ledd av fordi han er svak og “åpenbart motivert av feighet”. Med dette viser Grue hvordan tale og taleren ikke lar seg adskille og at det språket vi bruker er “sammenvevd med hvem vi er, både fysiologisk og sosialt.” (Grue, 2010, s. 85). Bertines forsøk på å overtale Anton om at det hun gjorde var utfra hennes perspektiv, både fornuftig og forsvarlig, hun gikk tross alt rett hjem, ser ut til å bli møtt med liten forståelse på grunn av hvem hun er for han.

Regelbruddet koblet med at personalet så ut til å bli oppriktig redd da hun ikke kom hjem, ser derimot ut til å i en viss grad legitimere i gruppen at Anton valgte å “skremme henne litt”. Senere fortalte Anton meg at han riktignok visste at det ikke er lov å skremme, men at han ikke visste hva annet han kunne ha gjort.

En annen interessant ting skjer også mot slutten av denne episoden. Etter at Anton har sagt at det er bussjåførens jobb å kjøre, blir de stående i stillhet mens Bertine hikster. Det kunne tolkes som han ser at han har gått for langt og innbyr Bertine til å komme ned for å spise middag med de andre. Dette kan ses på som et forsøk på å normalisere situasjonen og skape grunn for normal samhandling mellom de to. Antons forsøk på å rekke ut en hånd til Bertine blir likevel avslått ved at hun sier at hun skal ha rester.

Antons senere uttalelse om at han ikke viste hva annet han kunne ha gjort virker som et tydelig uttrykk for den avmakten som jeg mener å ha sett hos flere av personalet, men som kommer veldig tydelig frem her. Avmakten kan ha sammenheng med at Bertine ved sin oppførsel unndrar seg normalisering – hun oppfører seg på måter som ikke er i tråd med den

lille familien. Dette bringer analysen inn på et sentralt poeng. I henhold til Foucault er normalisering en av den moderne makts kjennetegn (Nilsson, 2009). Straks et individ skiller seg ut blir det fokus for ulike normaliserende prosesser som på en og samme tid er homogeniserende og individualiserende – ”gjennom en lang rekke former for bedømmelser, diagnoser, prognoser og normative vurderinger tar individet form” (Nilsson, 2009, s.85). Makt er således det som, fra dette perspektivet, skaper individet.

5.2.6 Gråt og oppmerksomhet

Fra feltnotatene ser jeg at det ser ut til å være et svært fremtredende trekk ved Bertine at hun gråter veldig mye. Hun gråt nesten hver dag jeg var i bofellesskapet og gjerne flere ganger samme dag. Det var ulike situasjoner hun gråt i men det virket veldig typisk at det var en periode etter jobb der hun gråt for ett eller annet. Et eksempel på en slik situasjon fant sted en av de første dagene jeg var i felten.

Etter jobb kom Bertine hjem og spiste middag. Til dette fikk hun hjelp av Anders som skulle være sammen med henne denne ettermiddagen. Mens Bertine lager mat står Anders lent mot kjøkkenbenken og gir henne forskjellige råd og instruksjoner om hva hun skal gjøre. Anders forteller meg senere at de nesten aldri hjelper henne fysisk, men at de heller forsøker å gjøre ting hyggelig og motivere henne på ulike måter.

Etter dette hadde hun vasket i leiligheten og nettopp vært ute og gått en tur med Anders (og med meg på slep). ”Etter turen er hun sliten og svett. Andres sier at hun har vært veldig sosial i kveld. Bertine spør hva sosial betyr og i det vi går inn i leiligheten begynner hun å gråte. Anders forsøker å forklare henne at hun har vært på farten i over 12 timer og nettopp har vært ute og løpt. Bertine fortsetter å gråte. Anders står lent mot kjøkkenbenken hele tiden mens dette pågår med armene i kors. Etter en stund ber Andres Bertine gå ut på badet og se seg i speilet. Plutselig slår humøret om igjen og Bertine ler. Hun har hatt et frø på nesen.

Vi ser her hvordan arbeidsmåten til Anders ikke endrer seg på noen vesentlig måte avhengig av de to situasjonene. Både den fysiske og den sosiale distansen mellom de to ser uforandret ut. Andres jobber med hendene på ryggen og forsøker å hjelpe Bertine ved å ”gjøre ting hyggelig og motivere henne”. Hvilket i dette tilfelle er å snakke om de tingene som opptar henne. Det forekommer aldri noe som har likhetstrekk ved å gi trøst.

Anders tilbyr senere denne kvelden noe som kan være med på å forklare hans væremåte i disse to situasjonene. Bertine skulle ta en telefon til faren sin og Anders spør Bertine om en av de andre ansatte kan komme og sitte sammen med henne mens hun er i telefonen. Andres forteller at hun må ha noen til stede sammen med henne når hun snakker i telefonen. For noen uker siden, hadde hun ringt politiet og sagt at noen holdt på å bryte seg inn til henne. Jeg spør om det var tilfelle, noe Anders avviser. ”Det er et problem at slike ting ikke får konsekvenser”, sier Anders. ”At hun stjeler i butikken får heller ikke konsekvenser. Politi er en superforsterker. All oppmerksomhet er god oppmerksomhet”, fortsetter han.

Etiske og juridiske betraktninger til siden om hvorvidt det er greit at alle telefonsamtaler Bertine foretar kan overvåkes, er det forståelig at personalet ønsker å forhindre at hun forteller ting i telefonen som ikke er sant. Gitt at deres forklaring om at hun gjør ting som å skrone og stjele for å få oppmerksomhet, forklarer ikke dette hvorfor Anders (og andre ansattes) væremåte når Bertine gråter er til en viss grad den samme.

Det virker tydelig gjennom datamaterialet at Bertines gråt blir sett på som uønsket og et avvik som skal reduseres eller fjernes.

Betraktningen til Anders om at ”all oppmerksomhet er god oppmerksomhet” ser ut til å være godt etablert i gruppen og ser også ut til å gjelde på tvers av situasjoner og står som forklaring på en rekke ulike ting som Bertine gjør. Dette kan dermed styrke antakelsen om at dette står for personalet som en relativt stabil måte å se henne på og utgjør en betydelig del av hennes sosiale identitet. I tillegg kan det se ut til at gråt for å få oppmerksomhet ser ut til å utgjøre et slags stigma som blokkerer de ansatte fra å se andre ting i situasjoner med gråt.

I avsnittet har jeg vist hvordan personalets faglige tilgang, målrettet miljøarbeid, skaper et identitetspar hvor de ansatte blir tildelt rollen som lærer, mens beboeren blir tildelt rollen som elev. Jeg har også vist hvordan personalets syn på boligen som en liten familie skaper et identitetspar som voksen og barn – der de voksne har ansvar for organiseringen av dagliglivet til beboerne. Brudd på disse normene som følger av disse identitetsparene ser ut til å betraktes som utfordrende for de ansatte. Disse rollene kan ses i sammenheng med Bertines identitet som utviklingshemmet i det at det er de ansattes arbeidsoppgave å forsøke å hjelpe

henne med hverdagens små og store oppgaver. Rollene ser dermed ut til å være legitimert ut i fra identiteten ”utviklingshemmet”.

For å kunne undersøke hvorfor personalgruppen velger å møte Bertines gråt på den måten de gjør, vender jeg nå analysene over på å se på datamaterialet fra personalmøtene. Sosial identitet og stigmatisering må hente sin makt fra et sted. Den må på et vis være sanksjonert fra gruppen for å kunne anses som legitim ellers hadde det vært opp til hver enkelt å gjøre hva som helst. Et annet aspekt ved gruppens diskusjoner om Bertines gråt og oppmerksomhet, som jeg synes fascinerende, er at denne måten å forklare hvorfor Bertine gråter ser ut til å blokkere for andre forklaringer. Den gir en ensretting i diskusjonene. Et tredje aspekt ved diskusjonene er bruken av begrepet oppmerksomhet. Hvordan oppmerksomhet kan fra spesialisthelsetjenestens perspektiv være et faglig begrep og hvordan dette tolkes av personalgruppen.

5.3 Diskusjoner backstage på personalmøter

Bertine var gjenstand for hyppige diskusjoner på personalets interne møter og på samarbeidsmøter med Bertines arbeidsplass og habiliteringstjenesten. På de interne møtene jeg var til stede som var avsatt til diskusjoner om beboerne (fagmøter) opptok diskusjonene om Bertine avgjort mest plass. På møter som var avsatt til å diskutere personalsaker (personalmøter), var det også vanlig at de brukte noe tid til å diskutere beboerne. Det var også da vanlig at diskusjonene om Bertine opptok mye av tiden. Et tredje forer for diskusjon av beboerne var på overlapping.

I forrige avsnitt viste jeg hvordan personalets faglige tilgang og gruppeidentitet påvirker Bertines sosiale identitet. I det følgende avsnittet vender jeg oppmerksomheten på hvordan personalets diskusjoner påvirker identiteten til Bertine. Jeg vil også vise hvordan atferden de ansatte finner utfordrende tilskrives Bertine som en negativt vurdert egenskap ved henne og dermed hvordan personalets forståelse av atferden får gyldighet i ulike situasjoner.

Personalets diskusjoner på interne møter har, hvis man sammenlikner de med møtene med habiliteringstjenesten, et preg av å foregå backstage (Goffman) dersom man ser de i relasjon til møtene med habiliteringstjenesten. Det ser ut til å foreligge en mindre grad av formalitet

og de ansatte virker mer fri til å snakke som de vil. Dette kommer til syne blant annet gjennom bruken av latter og det reparasjonsarbeidet de foretar i forhold til å bevare ansikt.

De interne møtene, som omfatter personalmøter, fagmøter og overlappinger, så ut til å ha en rekke ulike funksjoner. Planlegging og evaluering av aktiviteter var vanlig, men også diskusjoner rundt ulike utfordringer de ansatte hadde møtt på i hverdagen til beboerne. Disse hadde dermed preg av å ha et visst preg av rapportering ettersom de ofte tok utgangspunkt i en nylig oppstått hendelse. Dette var også som regel tilfelle i forhold til Bertine, men i tillegg var det også diskusjoner som tok for seg mer generelle betraktninger rundt henne.

Asta   Men jeg synes hun er veldig mye bedre nå for tiden. Sånn hvis jeg tenker bare ett år tilbake var det veldig mye stjeling rundt her sånn fra henne. Det var veldig mange av de episodene. Og det var veldig mange episoder hvor hun var frekk mot ekstravaktene og jeg måtte inn og prate med henne. Det har vært veldig lite i det siste, synes jeg. I går når vi lage fellesmat, da ble jeg egentlig veldig overrasket for at jeg ba henne hjelpe meg å kutte pølser. Jeg sa egentlig bare at hun skulle kutte opp halvparten av pakken, så hadde hun tatt hele. Så spurte jeg sånn ”hadde du glemt hva vi pratet om” på en hyggelig måte. Da ble hun veldig sånn ”å unnskyld” og ”jeg beklager” veldig sånn med en gang. Veldig sånn skvetten. Det var litt rart da at hun plutselig ble liksom sånn veldig skvetten og redd for at jeg spurte om hun hadde glemt noe. Jeg kjeftet ikke på henne en gang. Det synes jeg var litt rart da. Hun virket veldig lei seg.

Presentasjonen av Bertine på dette møtet ble tydelig påvirket av min tilstedeværelse ettersom det var det første fagmøtet jeg var til stede på, hvilket ble signalisert av en innledende bemerkning av Asta som spurte om de skulle snakke om Bertine ettersom jeg var der. Min tilstedeværelse ser dermed ut til å prege de ansattes definisjon av situasjonen via at de forsøker å legge frem på hvilke måter de finner Bertines atferd utfordrende.

Astas presentasjon av Bertines utfordrende atferd tar for seg at hun er blitt bedre i forhold til at det er færre episoder hvor hun stjeler og er frekk mot ekstravaktene. Umiddelbart etterpå beskriver hun likevel en episode hvor Bertine virket skvetten og lei seg, hvilket hun synes var rart. Astas beskrivelse av at hun forsøkte å si at Bertine hadde glemt at hun bare skulle kutte opp halvparten av pølsene ser ut til å bidra til iscenesettelsen (jmf. Goffman) av at det er et

rant at hun skulle reagere slik på hva som ellers kunne bli oppfattet som en hyggelig påminnelse om at hun hadde glemt noe.

Sitatet ”hun er bedre for tiden”, kan, som jeg har vært inne på tidligere, tolkes i retning av at det er en egenskap ved henne som er blitt bedre, sett i lys av resultatene av mine tidligere analyser at Bertines gråt og tendens til å finne på ting, ses på av personalet som egenskaper ved henne.

Et annet avgjørende poeng i forhold til konstruksjonen av sosial identitet, som utdraget av personalets diskusjoner illustrerer, er at det ikke alltid er slik at noe en i personalgruppen forteller finner gjenklang hos de andre ansatte. Da det er ingen som fortsetter tråden fra det Asta sa om at Bertine virket lei seg. Dersom de hadde gjort det kunne det ha ledet til en påstand som kunne ha påvirket Bertines identitet i større grad. I stedet går de videre til snakke om at det Bertine sier ikke alltid er sant, noe jeg forstår som et resultat av definisjonen hvor hensikten er å legge frem de ulike måtene Bertine utfordrer omgivelsene.

Ada   Ja. Jeg synes det er vanskelig å vite hva jeg skulle svare forrige gang vi. Det var en helg. Da sa hun ”skal ikke være sammen med pappa i hele sommer jeg”. Og så visste jeg hvordan det hadde vært i fjor sommer og at hun vil ikke. Men nå sa hun det på en sånn måte som at han ikke hadde tid og da visste jeg ikke helt hvordan jeg skulle svare. ”Eh, nei vel. Skal han ut og reise da”, sa jeg. Så fortalte hun at han skulle ut og reise til Syden et sted. Hun fortalte jo meg for en måned siden at hun skulle på ferie med mor og da skjønnte jeg at det jo ikke var sant, men jeg sa egentlig ingen ting. Nei vel, sa jeg.

Asta   Men det er ikke sikkert at hun vet

Amanda   Jo det tror jeg nok hun vet ettersom hun sa det. Hun var jo på besøk hos dem forrige tirsdag og da tror jeg de fortalte henne at han skal bort, men jeg kan jo ringe og høre hvor mye de har fortalt henne.

Adas fortelling om at det er vanskelig å vite hva de skal svare når Bertine sier noe som de mistenker ikke stemmer, peker på hovedutfordringen for personalet i forhold til at Bertine ofte forteller ting som ikke er sant. Ettersom de ikke vet med sikkerhet om det hun sier er sant leder det til at de må sjekke med noen andre.

Et vesentlig trekk ved personalets diskusjoner av Bertine og de andre beboerne på de ulike møtene, er at de forsøker å skape en forståelse av hvorfor beboerne gjør som de gjør. De aspektene av personalets arbeid i bofellesskapet som kan kalles sosialt arbeid kan lett på et altomfattende preg, som jeg har vært inne på i forhold til diskusjonene rundt målrettet miljøarbeid, noe Margolin (1997) har vist kan lede til en konstant analyse. Mik-Meyer (2007) hevder at et sentralt kjennetegn ved sosialt arbeid er å definere klientenes problemer. Med henvisning til Spector og Kitsuses begrep om "claim making activity" (2001), hevder hun at fra et sosialkonstruktivistisk perspektiv, handler det om å ta rede på den prosessen som innebærer at ulike påstander om en klients problem, årsak og løsning skapes. Slik jeg forstår det kan dette ses på som en del av den prosessen hvor klienter kategoriseres og dermed avgjørende for den sosiale prosessen hvor sosial identitet skapes.

Både beskrivelsen av situasjonen hvor Bertine virket skvetten og lei seg og situasjonen hvor Bertine hevdet at hun ikke skulle være sammen med faren sin i sommer, peker på en rekke utfordringer for personalet i forhold til å kunne kategorisere hennes utfordrende atferd. Det virker ofte som at personalet ikke er i stand til å gi noen plausible forklaringer på hvorfor Bertine gjør som hun gjør (jmf. claim making activity begrepet). Den usikkerheten de uttrykker i forbindelse med diskusjonene om Bertine ser ut til å ha likhetstrekk ved det som Holstein og Gubrium kaller "liminal phases":

"In liminal phases, linkages may be drawn in several directions, producing varied contexts of understanding." (Holstein & Gubrium, 2009, s. 60). De viser til en studie av Victor Turner som viser hvordan ritualer virker inn på produksjonen og reproduksjonen av mening i tvetydige situasjoner. Han benytter begrepet "liminal" for å karakterisere situasjoner hvor roller, forhold, og identiteter er spesielt usikre eller problematiske.

En annen utfordring er at det ofte ser ut til å være lett å så tvil om validiteten til påstandene om hennes væremåte, noe som peker mot en annen utfordring jeg vil ta for meg i det neste avsnittet, hvor jeg tar for meg hvordan usikkerheten rundt forklaringene om Bertine underbygges av uenighet innad i personalgruppen.

5.3.1 Uenighet innad i personalgruppen

Forklaringen om at Bertine gjør det hun gjør for å få oppmerksomhet så ut til å være godt etablert i personalgruppen og så også ut til å omfatte tilfellene hvor hun gråt. Samtidig så det ut til at ikke alle aksepterte denne forklaringen og at det var tegn som tydet på at det var to ulike linjer i forsøkene på å forklare Bertines handlinger (jmf. Goffmans begrep om lag) som ble presentert, hvilket det følgende utdraget av personalets diskusjoner kan tyde på.

Asta forteller om Bertine som har hatt en aktiv men fin helg, der hun hadde vunnet en medalje i en konkurranse. Mandag morgen hadde hun sagt til Ariel at hun ikke ville på jobb.

- Ariel   Ikke bare at hun hadde sagt det. Hun gråt ja.
- Asta   Hun kom først sånn halv åtte og så var hun litt lei seg. Jeg spurte ”hva er det for noe. Er du sliten?” og så sa hun at hun var sliten. Så fikk hun frokosten sin og så gikk hun inn til seg.
- Ariel   Så kom jeg inn der etterpå. Da satt hun i senga med buksa opp til knærne. For hun var sikkert i ferd med å kle seg. Da satt hun med langbuksa opp til knærne. Så satt hun i bare bh og så satt hun og gråt. Det var ikke sånn furte eller. Det var skikkelig gråting.
- Anton   Vi må kanskje passe oss for hva vi spør. Hvis vi stiller ledende spørsmål vil hun si ja.
- Ariel   Ja for jeg tenkte at siden jeg kom inn der, så tenkte jeg, for jeg hadde jo sett hun her da, ikke sant? Og da sa hun ingenting. Men da sa hun plutselig: ”Hei Asta” oppi gråten sin. Så når jeg kom inn der sto jeg og sa ”så, så, har du lyst til å være alene eller vil du ha selskap?”. Da sa hun at hun ville være alene. Så sto jeg litt til og prøvde å avlede henne litt med å snakke om dukken hennes, om hun hadde sovet godt. Det gikk fint, men hun gråt likevel. Hele tiden. Så måtte jeg gå og vekke en av de andre beboerne og da jeg kom inn igjen gråt hun fortsatt. Hun var ikke i form og skulle være her.
- Asta   Så da jeg kom så gråt hun ikke. Hun satt bare her (på kjøkkenet) og drakk kaffe. Og så spurte jeg henne om hvordan det gikk. Da sa hun at det egentlig ikke gikk så bra og at hun var sliten. Da spurte jeg om vi skulle gå inn på rommet hennes og prate litt. Da vi kom dit spurte jeg henne igjen om hva som var galt. Hun sa at hun var sliten fordi det hadde vært en lang helg. Da sa jeg

at det hadde hun sagt til meg på søndag. Jeg hadde sagt at hun skulle gå og legge seg tidlig fordi hun var sliten, men det hadde hun ikke gjort. Hun satt i stedet oppe og så på TV og sånn. I dag morges spurte jeg henne om det ikke hadde vært lurt at hun la seg tidlig i går slik at hun hadde vært mer opplagt i dag. Hun sa ”jo, jo, det hadde det jo vært” og så sa jeg at ”det kan jo hende at det hjelper litt når du får kroppen i gang. Selv om du er sliten. For det er litt synd å la være å dra på jobb fordi man er sliten. Da kan man heller ta det med ro når man kommer hjem”. Og da vridde hun om og sa hun skulle på jobb.

- Ariel Hun var smørblid etterpå. Kom her og var som en sol.
- Anton Mest sånne oppmerksomhetsgreier...
- Asta Det kan godt hende at hun var sliten altså, men jeg vet ikke... Hun var sliten.
- Ariel Men det jeg også tenker er at hvis du ikke prøver å lede henne inn på mer gråt, men at du klarer å få den bort.
- Anton For hvis hun først har fått oppmerksomhet på det, så slutter hun vel med det hun holder på med.
- Ariel Men hvis man ser det fra en annen side og det er ett eller annet som plager henne, så er det jo godt å få tømt seg, ikke sant? For det er en følelse.
- Amanda Ja det tenker jeg og.
- Ariel La jenta gråte.
- Ada Ikke bare si at det er et spill. For det er noe.

Utdraget fra fagmøtet peker på en rekke interessante ting i forhold til utfordrende atferd og hvordan det kan forholde seg til sosial identitet.

Som jeg har vært inne på tidligere er det personalets jobb å sørge for at beboernes dagsplaner følges. At Bertine gråt på morgenen medfører dermed et problem for de ansatte i forhold til å forsøke å få henne på jobb. I denne sammenhengen er det også et poeng at de ansatte har begrensede ressurser. De er i utgangspunktet fire personer på hver vakt som har ansvar for å få åtte beboere i gang med sine dager.

Det ser også ut til at gråt er en uønsket handling som personalet ønsker å avslutte, hvilket Ariels forsøk på å få henne til å slutte ved å avlede henne og snakke om dukken hennes kan se ut til å ha vært. Ariel utdyper ved en senere anledning hva hun mener med å forsøke å få gråten bort:

- Ariel   Men vi er jo veldig sånn at når noen gråter så skal vi stoppe det fort. For det er trist å gråte og det er trist å oppleve at andre er det, så vi vil jo gjerne stoppe det fort ikke sant og bli blid, men det er jo en følelse du sliter med og når du får grått deg ferdig, så har du litt bedre skulder og. Tømt deg litt.
- Anton   Hun kan gråte så mye hun vil i leiligheten sin i stedet for å gjøre det på fellesen.
- Asta   For jeg vil si det er helt greit å gråte. Det er helt greit å være lei seg. Det sa jeg i dag og at det er helt greit. Når man er sliten, så kan man være lei seg.

I likhet med at personalet forsøker å gjøre beboernes handlinger forståelige for seg selv, er det også en oppgave for dem å forsøke å gjøre ting forståelige for beboerne. I likhet med Mik-Meyers påstand om at hensikten med dette er å skape et rom for handling, ser det ut til at Astas forsøk på å sette Bertines gråt i sammenheng med å være sliten etter en lang helg, skapte mulighet for de begge til å gå videre ettersom samtalen så ut til å føre til at Bertine sluttet å gråte. Dette bringer på banen et vesentlig punkt i forhold til viktigheten av å analysere personalets diskusjoner. Det er på ingen måte sikkert at det var Astas rasjonalisering av hvorfor Bertine gråt som førte til at hun sluttet å gråte. Samtidig virker det tydelig at det er slik det blir presentert for de andre. Astas beskrivelse av hendelsesforløpet bærer preg av at det er en vellykket metode for å få Bertine til å slutte å gråte ved å forklare for henne hvorfor hun gråter.

Astas beskrivelse peker også på et annet interessant moment i forhold til Bertines sosiale identitet. Til tross for at hun er utviklingshemmet og i mange sammenhenger blir behandlet som et barn sett i relasjon til de ansattes rolle som voksen, virker det også tydelig at hun i denne sammenhengen blir holdt ansvarlig for sine egne handlinger. Det var hun som valgte å være lenge oppe og se TV i stedet for å legge seg slik hun ble anbefalt. Dermed er det hennes egen feil at hun er sliten.

Til tross for Astas forsøk på å sette Bertines gråt inn i en sammenheng som gjorde den forståelig ser det ikke ut til at denne forklaringen nødvendigvis medførte noen forklaring av ”årsaken” til at hun gråt noe personalets videre diskusjon av at gråt er en følelse der det er godt å få tømt seg versus at det skyldes hennes behov for å få oppmerksomhet. Dette så ut til å medføre brudd på to regler i bofellesskapet: at det ikke er greit å gråte i det offentlige rom

(fellesen) i forhold til Antons uttalelse om at hun kan gråte så mye hun vil i leiligheten sin og at det ikke er anledning å gråte når det ikke er noen åpenbar grunn, hvilket Astas uttalelse om at ”når man er sliten, så kan man være lei seg” kan være et uttrykk for.

Antons uttalelse om at ”hun kan gråte så mye hun vil i leiligheten sin i stedet for å gjøre det på fellesen”, peker på en generell observasjon jeg gjorde i forbindelse med feltstudiene i bofellesskapet. Fellesarealene deler funksjon som personalets arena og sosialt fellesskap mellom beboerne og personalet. Beboernes leiligheter skal i utgangspunktet være deres private område. Samtidig er det på disse arenaene den mest intime tjenesteytingen foregår. Dette vil si at det ser ut til å eksistere et proporsjonalt forhold mellom økt grad av bistandsbehov og redusert privatliv. Dette har betydning for konstruksjonen av sosial identitet ettersom det kan medføre at for personer med store bistandsbehov vil mye av samhandlingen mellom personale og beboere skje på tomannshånd. Dette medfører igjen at slike fora som overlappinger, personalmøter og ulike fagmøter får stor betydning ettersom det blir de stedene hvor de ansatte får anledning til å utveksle erfaringer og diskutere beboerne. Samtidig fører det til en utfordring ettersom, slik jeg påpekte i forhold til Astas beskrivelse av hendelsesforløpet, blir de ansatte veldig avhengige av hverandres beskrivelser, hvilket til slutt vil kunne påvirke deres oppfattelse av virkeligheten.

Samtidig med at det ser ut til å være en konsensus i gruppen om at det er lov å gråte er det ulike oppfatninger av når og hvor det er lov å gråte. Det ser ut til at det er en regel i bofellesskapet som sier at det ikke er lov til å gråte når man ikke har en grunn. Astas uttalelse om at man kan gråte når man er sliten, ser ut til å underbygge regelen om at man må ha en grunn for å gråte.

Forklaringen om at ”hun gjør det for å få oppmerksomhet” ses også i denne sammenhengen i form av Antons uttalelse om at det er ”mest sånne oppmerksomhetsgreier”. Dette kan ha sammenheng med at en del av Bertines sosiale identitet er at hun er en som ikke alltid snakker sant og at det å være en som ikke alltid forteller sannheten blir sett som en egenskap ved henne. Dette kan ses i sammenheng med at noen av de ansatte ser det som et spill og dermed noe som ikke er ekte.

Emerson skrev at utfordrende atferd kan lede til sosialt avvikende roller, men det kan også virke den andre veien. Bertines sosiale identitet som en som ikke alltid forteller sannheten,

kan lede til at ellers akseptert atferd blir stemplet som avvikende på grunn av hvem hun er for de ansatte.

I tråd med Goffmans teori om at mennesker forsøker å fremstille seg selv slik de ønsker, hvilket vanligvis vil være i best mulig lys, medfører Bertines avvikende handlinger som stjeling, lyving og gråt skaper en avvikende identitet som ikke passer inn i personalets syn på seg selv som en liten familie.

5.3.2 Latter på de interne møtene i boligen

Møtene i bofellesskapet var ofte preget av god stemning og mye latter der latteren så ut til å tjene ulike funksjoner i gruppen. Det er likevel et aspekt ved latteren jeg vil analysere, nemlig latterens relasjon til det profane. I Goffmans forfatterskap behandler han selvet som noe hellig (sacred) som må beskyttes ved at aktørene opptrer med ærbødighet (deference) ovenfor hverandre (1982). Samtidig beskriver han hvordan samhandlingen mellom mennesker hele tiden er truet (og dermed også identiteten til de involverte) ved ulike former for profanering.

Goffman beskriver hvordan situasjoner kan inneholde det han kaller seremonielle profasjoner (1982). Disse profasjonene kan ofte være i form av spøk og moro og forekommer gjerne i situasjoner hvor aktørene kjenner hverandre og det er lite behov for opprettholdelsen av seremonielle regler. Anna M. Kittelsaa (2008) har beskrevet at seremonielle profasjoner kan være en måte å teste ut grenser i forhold til noen og at dette ofte skjer overfor personer med lavere status. Mottakeren kan delta i ritualet ved å vise at spøken ikke har gått på bekostning av vedkommendes verdighet ved for eksempel å gjengjelde spøken. Videre beskriver Kittelsaa at dersom vedkommende hadde oppfattet spøken som en profanasjon kunne hun ha opplevd å miste ansikt, noe som kunne ha ført til sammenbrudd i samhandlingen.

Abdil	Kan vi spørre noen andre. er det noen av dere andre som på en måte har med Bjørnar på forskjellige områder?
Anton	Når det gjelder klærne hans som han tar dem av og så gjemmer dem i skapet sitt, så må man gå gjennom alle klærne hans for å finne en t-skjorte som han har brukt i dag for eksempel. man kunne sette merke på hvilken dag han har brukt t-skjorta. Ikke sant?

- Anders   Nei, jeg bare. Enig. Det tiltaket som gjelder. Jeg har skjønt unna det. Det er jo det med de hvite t-skjortene han har brukt på jobb. Der er avtalen med Bjørnar, altså, at hver gang han kommer hjem fra jobb så skal den t-skjorta legges til vask. Og han har blitt lovt en belønning med... av (en nærpersion) at når han har blitt flink til det. så det...
- Abdil   Var det eggelikør, kan det stemme? (Ada: Haha)
- Anders   Ja det er.... (Abdil: Eller er det gærent)
- Abdil   Er det? Ja er det det?
- Anton   Alkohol (Haha)
- Abdil   Det er jo godt at ingen av dere (Anton: Haha) har inngått en sånn avtale, men ikke sant? Det er jo sterkt.

Jenkins observasjon av at utviklingshemmedes status som voksne i beste fall er uavklart, men at vi gir ”lip service” til at de er voksne, vil i Goffmans terminologi ha likheter med at det vil være en seremoniell regel å omtale beboerne som voksne. At Bjørnar blir belønnet med eggelikør for å legge de brukte t-skjortene sine til vask, ser ut til å innebære et brudd på reglene i bofellesskapet, der de ansatte ikke har lov til å tilby noe slikt som belønning, mens en nærpersion har anledning til det. Substansielt foreligger det ikke noe brudd ettersom Bjørnar er voksen og dermed har anledning til å drikke alkohol. Samtidig ser det ut til at beboere som drikker alkohol innebærer en profanering av deres status som barn (se også eksempelet fra danskebåten).

Episoden kan også analyseres utfra de ansattes rolle som helsearbeidere der de legger til rette for at beboerne skal leve så sunne liv som overhodet mulig, med hyppig trening, sunt kosthold og beskyttelse mot farer. Dette kan igjen ses i forhold til den lille familien der de ansattes rolle som voksen, har ansvar for å beskytte beboerne som spiller rollen som barn.

Dette eksempelet og andre peker mot at det ser ut til at latter er et viktig element i samhandlingen og ofte forekommer i forbindelse med ulike former for profanering. Med andre ord fører det ofte til latter når noen sier noe som er forbudt med tanke på de seremonielle reglene.

Innad i personalgruppen har diskusjonene preg av at ulike former for utfordrende atferd kan skyldes at hun gjør det hun gjør for å få oppmerksomhet. Denne forståelsen så ut til å være

godt etablert. Samtidig så det ut til å være knyttet stor usikkerhet til dette og det virket som at personalgruppen var delt i to lag: de som delte denne forståelsen og de som ikke gjorde det. Det laget som ikke uttrykte denne forståelsen hadde derimot ikke noen konkurrerende forståelse å presentere. Dette ser ut til å medføre at i forhold til hennes utfordrende atferd, var identiteten uavklart. Et annet forhold som analysene ser ut til å peke i retning av er at når de ansatte diskuterer hennes utfordrende atferd, ser det i mindre grad ut til å analyseres i forhold til hennes identitet som ”utviklingshemmet” samtidig som voksen/barn relasjonen fremdeles ser ut til å være fremtredende.

5.4 Diskusjoner frontstage med habiliteringstjenesten

Bertine har i lengre tid fremvist ulike former for atferd som har utfordret omgivelsene. Dette har vært fokus for personalet i lengre tid og påbegynte lenge før jeg begynte mitt feltstudie i Skogholtveien. Det er derfor en lang forhistorie som jeg ikke har detaljert kjennskap til. På det tidspunktet jeg kom inn i bildet, så det for det første ut til at personalets forestillinger om hvorfor Bertine gjorde som hun gjorde var godt etablert. Samtidig var det uenighet i gruppen om årsaker til at hun gjorde som hun gjorde og for det andre hadde deres forsøk på å gjøre noe ikke ført frem i tilstrekkelig grad. Dette hadde medført at de via hennes fastlege hadde sent henvisning til spesialisthelsetjenesten om bistand, hvilket i dette tilfellet innebar habiliteringstjenesten. Henvisningen innebar for de to oppdrag. Det ene var avklaring av Bertines diagnoser, der de blant annet så på utviklingshemningsdiagnosen, og det andre var hvordan Bertines atferd kunne forstås og hva personalet i bofellesskapet kunne gjøre med det.

I henvisningen fra Bertines fastlege til spesialisthelsetjenesten står det at det er Bertines atferd som er grunnlaget for henvisningen. Bertine kunne bli fort sint og frustrert, hun lyver og nasker og det har vært slik i lang tid. Fastlegen stiller spørsmål om årsaken til atferden kan være for å få oppmerksomhet. Vi ser her at situasjonen slik den er nå, har endret seg en del siden Bertine ble henvist til spesialisthelsetjenesten. Det var ingen eksempler på at hun ble sint, selv om de ansatte kunne fortelle om episoder der det hadde skjedd. I forhold til å bli frustrert, så jeg som sagt at hun gråt en del, hvilket kan være en måte frustrasjon blir uttrykt. I forhold til at hun lyver og nasker, forteller personalet at situasjonen er blitt bedre. Likevel forekom det ved et par anledninger mens jeg var til stede i felten. Samtidig når det sies, var jeg aldri til stede mens det ble oppdaget, det ble kun referert til på personalmøtene.

Goffman skriver i artikkelen "mental symptoms and the public order" (1982) at det psykiatere ser som psykisk lidelse, ser ufaglærte som utfordrende atferd, "behavior worthy of scorn, hostility and other negative social sanctions" (s. 137), hvor hensikten til psykiatrien har vært å erstatte dette perspektivet med et teknisk et hvor forståelse og behandling og fokus er på personen som utfører de avvikende handlingene i stedet for på personene rundt. De tidligere analysene i denne oppgaven har vist at Bertines utfordrende atferd har blitt møtt med sanksjoner.

Diagnostikk er et mektig verktøy i forhold til kategorisering av mennesker. Selv om diagnostikk av både somatiske og psykiatriske lidelser i utgangspunktet handler om muligheten for å foreskrive behandling og gi prognose for hvordan det kommer til å gå, er det flere som har påpekt diagnosenes makt til å endre hvordan noen ser på en (Årseth & Johannessen, 2013). Hva habiliteringstjenesten presenterer og hvordan dette blir mottatt i personalgruppen kan dermed ha stor betydning for Bertines sosiale identitet og hvordan de ansatte forstår hennes handlinger.

Sett i forhold til personalets diskusjoner på interne møter, hadde samtalene med habiliteringstjenesten et større preg av å foregå frontstage. I motsetning til de interne møtene, virket møtene med habiliteringstjenesten å være mindre preget av den usikkerheten som preget de interne møtene. Andre forskjeller mellom de to møtene var at på møtet med habiliteringstjenesten kom det ikke frem at det var uenighet innad i personalgruppen omkring hvorvidt Bertines gråt hadde noe med oppmerksomhet ettersom gråt ikke ble diskutert i det hele tatt, selv om møtets overordnede ramme, var at habiliteringstjenesten skulle legge frem resultatene av sin utredning og diskutere de utfordringene de hadde rundt Bertine.

5.4.1 Habiliteringstjenestens presentasjon og facework

Habiliteringstjenesten gjennomførte en utredning av Bertines evnenivå over flere møter i løpet av en to måneders periode. Disse utredningene foregikk hos habiliteringstjenesten der Bertine reiste sammen med sin hovedkontakt. Hovedkontakten presenterte hva som hadde skjedd på disse møtene for de andre ansatte på personalmøter og overlapping i forbindelse med besøkene. Etter endt utredning ble resultatene først presentert for Bertine som igjen var ledsaget av sin hovedkontakt. Til slutt ble utredningen presentert for personalgruppen på et felles møte mellom habiliteringstjenesten (representert ved en vernepleier, Caspar og

psykologen som hadde gjennomført utredningen, Cecilie), de ansatte i bofellesskapet og Bertines arbeidsleder (Christine) fra den tilrettelagte arbeidsplassen hun jobbet på. Bertine var ikke til stede på dette møtet.

Rammen for den påfølgende presentasjonen ble satt uten videre diskusjon. Psykologen skulle legge frem resultatene av utredningen. Habiliteringstjenestens psykolog, som hadde gjennomført utredningen, presenterte for personalet at hun hadde hatt i oppdrag å utrede Bertine kognitivt hvilket innebar et avgrenset oppdrag. Grunnen til at de hadde gjort dette, fortalte psykologen, var at det var at spesialisthelsetjenesteansvaret for Bertine hadde blitt overført fra et helseforetak til et annet og det var noe usikkerhet rundt tidligere utredninger og at det var lite papirer som hadde fulgt henne fra det forrige helseforetaket. Bertine hadde i følge disse papirene en uspesifisert utviklingshemning.

Psykologen sier at de har foretatt noen evnetester, noe som de alltid pleier å ta. Testene er bredspektrede og går på fire områder: det verbalt språklige, logisk resonering, som hun forklarer med hvordan man møter helt nye oppgaver, tempo, det vil si hvor raskt man arbeider eller hvor treg man er og arbeidsminne, som hun forklarer med hvor mye hun klarer å lagre i minnet når hun arbeider med en oppgave, i hvor stor grad hun klarer å holde informasjonen intakt før hun skal handle.

Hun fortalte videre at Bertine kom ut med en moderat utviklingshemning. Dette bekreftes av at hun har gjennomført to tester, som begge viser det samme. Hun går deretter videre til å presentere de delene av testene der Bertine skiller seg negativt ut. I forhold til tempo, trenger hun veldig lang tid. Hun jobber veldig langsomt. Hun sa deretter at det er en testsituasjon og dermed ikke er svaret på alt. Det gir et mål eller en indikasjon på hvordan hun fungerer og behøver dermed ikke å bety at det er slik man opplever henne for eksempel på jobb. Dette var slik at når psykologen snakket med henne, trengte hun mye repetisjon og det tok lang tid før hun tok instruksene, som glapp fort. Hun trengte påminnelser for å henge med på hva hun egentlig skulle. I tillegg var hun veldig avledbar. Hun begynte å prate om ting som falt henne inn. Hun hadde mye på hjertet og det virket som hun hadde glede av å fortelle om det.

Det kan virke som at psykologen underkjenner resultatene av testen ved at hun sa at det bare er en indikasjon på hvordan hun fungerer og at det ikke behøver å bety at det er slik de opplever henne i hverdagen. Kort tid etter at psykologen hadde fortalt dette sa hun at de

hadde gjennomført en annen test som ga tilsvarende resultater og at hun dermed er sikker på at Bertine faller innenfor moderat utviklingshemning.

- Christine   Blir jo litt overrasket når du har gjort dine. Din evaluering, fordi hun er jo. Hun er jo utrolig ressurssterk i arbeid. Det er jo nesten ikke en ting hun ikke kan.
- Amanda   Og ikke vil....
- Christine   Ja, ja. Hun har jo en arbeidsmoral som vi kan lete lenge etter ikke sant. Eh. Og. Og hun. Vi viser henne en ting. (viser med hendene) så gjør du sånn "svijs, svijs". Så gjør hun sånn da. Altså det er ikke noe sånn. Så legger du den der. Altså det er. Det går så fort og hun tar det... Hun er jo veldig flink til å huske. Opplever vi da at når hun ser noen så husker hun dem opplever vi da og i. Hun har jo forskjellige jobber og en jobb er å pakke babyposer. Og det er jo. Jeg tror det er en 8-10 produkter. Forskjellige produkter som går rundt bordet. Og. De skal ligge på en spesiell måte i den babyposen for de skal være så flate som mulig for de skal i en eske til slutt og dette gjør hun jo. Som om hun. Hun kan jo gjøre det i blinde. Hun knytter sløyfer
- Amanda   Gjør hun det? Jeg synes det er kjempeartig å hør for det er jo
- Christine   Hun er ikke så god på å telle men telle sammen med henne så går det greit. Eh. Ja. Altså. Hun og hun leverer denne frukten rundt og forbi til kunder. Husker hvor hun skal hun vet hva hun skal og ikke skal. Alltid vet hun det, opplever vi, men hun, hun (ler) gjør det ikke for det liksom. Altså det. Vårt problem på arbeidsplassen er jo at vi opplever at Bertine juger veldig mye, eller snakker usant da eller skrøner. Eh. At hun. At hun nasker. Vi har jo opplevd noen ganger litt sånn utagering, men det er ikke sånn, at hun blir så veldig redd av det da. (ler) det er ikke noe sånn at vi opplever det truende, men det er ikke allright. Ehm. Det er vel. Det er vel egentlig det som vi. Og særlig den der at hun forteller så mye som ikke er sant da ikke sant så. Vi vet aldri hva som er riktig og galt og så ringer vi jo da og sjekker og så vet vi. Vi kjenner jo henne jo. Vi har jobbet med Bertine i mange år og. Vet jo når ting ikke er riktig, men så har vi jo også opplevd at hun sier ditt og datt og "nei det var ikke sånn", "jo det var sånn", "ja, ok" altså ikke sant. (ler) så hun påtar seg skylden for noe hun kanskje til og med ikke har gjort. At hun spiller veldig mange forskjellige roller. På (arbeidsplassens navn) så har hun. Der har hun oss som hun kjenner

- også har hun de på Skogholtveien og så har hun de å bussen ikke sant og så har hun de på... Hun er utrolig god på å tilpasse seg der hun er og at det er at hun. At det er mer det sosiale som er problemet og ikke arbeid.
- Cecilie Men dette her er altså ting hun har gjort i sikkert. Om igjen og om igjen. Og repetert og repetert. Ikke sant. Så...
- Christine Jo men vi får jo å pakkeavdelingen. Så får vi jo sånne strøjobber som hun kan. Plutselig så får vi en. Et oppdrag. Gjør dette. Og da er det bare å vise sånn. Da gjør vi det sånn og sånn. Også. Da er vi veldig gode til å tilrettelegge (alle ler). Ja.
- Caspar Ja det må dere være.
- Cecilie Det handler om å være trygg også ikke sant. Hun er trygg på en måte ... Altså ikke sant ...
- Christine Men det er mye nye jobber. Eh.
- Cecilie Det er jo kjempebra ... Da blir det så dumt ...

Til tross for at psykologen fremhevd flere ganger i løpet av sin presentasjon (ikke gjengitt her) at resultatene var fra en testsituasjon og ikke nødvendigvis behøvde å gjenspeile slik de opplevde henne i hverdagen, ser det ut til at arbeidslederens beskrivelser av hvordan hun opplevde henne, førte til at psykologen tapte ansikt (jmf. Goffmans begrep "to be in wrong face"). Denne betydningen av å tape ansikt innebærer at "a person may be said to be in wrong face when information which cannot be integrated, even with an effort, into the line that is being sustained for him" (Goffman, 1982, s. 8). Cecilies påstander om hva Bertine kan og gjør på arbeidsplassen ser ut til å være uforenlig med funnene fra utredningen. Dette ser ut til å medføre et behov for psykologen å forsvare resultatene med at dette må dreie seg om ting hun har gjort om igjen og om igjen. Dette ser heller ikke ut til å være en linje som fører til at hun kan bevare ansikt og opprettholde sin linje om Bertine evnenivå.

I dette tilfellet blir Christines humoristiske kommentar om at "da er vi veldig gode til å tilrettelegge", ser dermed ut til å være en mulighet for psykologen til å bevare ansikt og innebærer det Goffman kaller å gi ansikt (to give face). Å gi ansikt innebærer i følge Goffman å arrangere det slik at en annen kan ta en bedre linje enn det som ellers hadde vært mulig. Kommentaren medførte at stemningen, som en stund hadde virket noe anspent, løsnet og Caspar kunne si at det må være det som er grunnen og at Cecilie kunne påpeke at det handler om å være trygg. På denne måten kunne de unngå at resultatene ble underkjent av

publikum, som i dette tilfellet var personalet. Samtidig virket det som at tvilens frø hadde blitt sådd ettersom det kort tid førte til at også Ada fra bofellesskapet begynte å fortelle om eksempler på hva Bertine kunne som igjen sådde tvil om validiteten av resultatene.

- Ada   Ja men så ble jeg litt sjokkert over det du sa (henvendt til psykolog) at hun mistet det så fort. Fordi det er ingen av oss ansatte som slår henne i billedlotto. Hun husker jo hundre brikker. Hun er kjempekjapp. Hun husker hvor nesten alle ligger. Hun er kjempekjapp i hodet på å huske de tingene.
- Caspar   Det kan være mange repetisjoner...
- Ada   Ja men de er jo forskjellige hver gang. Vi sprer jo de brikkene. Og hun husker jo så godt på lotto.
- Cecilie   Ja men ingen ting er bedre enn det. Det er kjempebra.

I dette tilfellet så det ut til at psykologen ikke hadde noen måte å kontre Adas påstander i det hun sa at ”ingen ting er bedre enn det”, noe som så ut til å terminere presentasjonen av utredningen.

De innledende bemerkningene om at diagnostisering kan være et mektig verktøy som kan påvirke en persons identitet, ser på bakgrunn av diskusjonen ut til å miste mye av sin makt, ettersom det blir sådd såpass stor tvil om resultatene. Likevel så det ut til at deler av det Christine la frem, medførte at personalet begynte å vurdere å gjøre noen endringer i hvordan de jobbet med Bertine. Ettersom det ble hevdet at Bertine brukte lang tid og mange repetisjoner før hun tok instruksene, vurderte personalet å endre tilnærmingen til hvordan de hjalp Bertine i forhold til vask av leiligheten. I stedet for å gi alle instruksjoner om hva hun skulle gjøre og så komme inn for å sjekke når hun var ferdig, skulle de nå gi en og en instruks og sjekke henne for hvem gang. Hvordan dette endte i praksis vet jeg ikke, da feltstudiene ble avsluttet kort tid etter dette møtet.

5.4.2 Diskusjonene mellom habiliteringstjenesten og personalet

Møtet med habiliteringstjenesten tok ikke bare for seg presentasjonen av resultatene fra utredningen. Det ble også snakket om hvordan de kunne forstå Bertines handlinger. I forhold til dette foregikk diskusjonen primært mellom Caspar, som var habiliteringstjenestens konsulent i saken og personalet fra bofellesskapet og arbeidsplassen.

- Caspar Jeg. Liksom at dette er ikke lett. Det skjønner vi også. Vi er såpass skrudd sammen. Men jeg tenker at hvis Bertine gjør så mye rart og sier så mye rart, så mye historier at nesten alt hun sier blir sjekket opp, så blir det mye oppmerksomhet. Jeg tenker at det ligger mye der. Og jeg tenker at hun styrer omgivelsene sine på å sette i sving. Og så tror jeg dere må diskutere hva må vi faktisk sjekke og hva kan vi ignorere helt bort for det er klart at. Prinsippet om MMS. Altså Minst Mulig Styr. Det har jeg litt tro på i denne saken her. For det er klart at hun styrer alle dere. Ganske bra. Og hun finner på ting. Hun kunne vært på norske teateret eller noe sånt hun. Det spiller ingen rolle. Men prøv å diskutere og samarbeid hvis dere ikke gjør det mellom jobb og bolig, så tror jeg at tett samarbeid og så sett dere ned og bli litt enig om. Hva må vi reagere på og hva kan vi la gå rett forbi. Hun må ikke få reaksjon på alt hun sier.
- Christine Det gjør vi ikke heller altså.
- Caspar Nei. Jeg mener ikke det. At dere kan sile ut lite grann.
- Ada Men her jo jobben. Nei på jobben sier jeg. Her hjemme så er det vel. Altså alle vi som ikke er hovedkontakten hennes bryr oss ikke så mye om alle historiene. Vi sier ja og ha og så sjekker ikke vi noe opp på det. Vi kan nevne det til Amanda hvis det er noe "mor er på ferie i 14 dager nå" ikke sant. Det er ikke alltid det stemmer. Så vi sjekker det ut, sånne ting, uten å si fra til henne. Jeg tror ikke hun føler at hun blir sjekket her. Men det jeg virkelig lurte på er...
- Caspar Nei påstår ikke at dere... Jeg bare tenker litt sånn høyt... At hva Bertine klarer å oppnå med sin atferd. Det er sånn jeg tenker.

Caspars forståelse av personalets utfordringer ser ut til å ha et noe annerledes perspektiv enn psykologens og personalet i det at han ser ut til å primært fokusere på hvilke konsekvenser Bertines handlinger har, i forhold til hvordan det påvirker omgivelsene. Som for eksempel når han beskriver Bertine som en som "sier og gjør mye rart" som medfører at det blir mye sjekking for personalet. Dette kan ses i motsetning til personalet som søker "inn" i Bertine eller hennes oppvekst etter forklaringer på hennes væremåte eller omtaler det hun gjør som egenskaper ved henne. Sjekkingen personalet gjennomfører skaper mange utfordringer for dem, ikke minst i forhold til at det tar tid å gjennomføre. Dette er utfordringer man kan finne igjen i personalets egne interne diskusjoner, men da mer som en praktisk utfordring i forhold til når de skal sjekke, hvordan de skal gjøre det og hva de skal gjøre i mellomtiden. Samtidig

ser det ikke ut til at Caspars siste kommentar ”hun må ikke få en reaksjon på alt hun sier” på en måte støter både Christine og Ada som tar til motmæle om at de ikke gjør det-

Adas beskrivelse om at de ikke bryr seg om alle historiene peker igjen på den store utfordringen i samhandlingen med Bertine der de ikke kan stole på det hun sier og dermed i stedet sier ”ja og ha”.

Caspars kommentar om at ”hun kunne spille på det norske teateret” byr potensielt på vansker. Det fremgår aldri fra personalet under møtet at deres oppfatning av at hun gjør noe for å få oppmerksomhet betyr at hun spiller, slik det tydelig fremgår av deres samtaler på de interne møtene i bofellesskapet. Dette er dermed ikke kjent for representantene fra habiliteringstjenesten og dermed kan uttalelsen støtte opp under denne forestillingen.

5.4.3 Utfordrende atferd som negative egenskaper ved personen

Det så ut fra både feltnotatene og transkripsjonene av personalets samtaler på møter at til tross for at personalets fortellinger om Bertines utfordrende atferd, ble fortalt om i en sammenheng, ble hovedvekten av forsøk på å forklare Bertines atferd beskrevet som egenskaper ved henne. Forsøk på å forklare hvordan hun har blitt sånn ble beskrevet ut fra historisk spekulasjon.

Christine   At hun har levd et sånt ekstremt isolert og strengt ikke sant? Ikke fått lov til noe som helst. Alt har vært kontrollert. Overkontrollert. Og at de nesten har skapt en sånn der. "nå er jeg fri" altså det er jo veldig sterkt. Jeg mener jo liksom. Forstå meg rett. At hun nesten er blitt en kleptoman for det er ingen som... "nå er jeg fri".

Amanda   For det tenker jeg og det er... Jeg kommer på at det var en ekstrem situasjon etter at vi var (på ferie). For vi bruker jo å dra (på ferie) og tar båten. Hun har vært med de to siste åra. Da tar vi båten dit. Det er sånn vi er en hel gjeng som drar dit og det er ikke noe sånn. Vi legger oss når vi vil og hun får lov til å kjøpe seg en drink som er alkoholfritt og hun får også lov til å kjøpe seg vin og hvis hun vil det. Men da blir hun dårlig da (latter), men i hvert fall det er ganske sånn at hun får kjenne at hun får bestemme selv. Hun liker ikke vin, men jeg vet at hun har prøvd det (latter), men i hvert fall. Da får hun kjenne

etter at hun ferie og, men selvsagt. Ja, og det er litt enklere enn at hun får servert mat, men etter den turen da var det en sånn veldig, veldig heftig situasjon som skjedde. Og da lurte jeg på om er det det som gjør at hun nesten bobler over og tenker: "Jeg må få utløp i etter eller annet som skjer. Jeg klarer ikke å styre meg" og da virket det som om hun kunne gjøre nesten hva som helst og sette hele verden over ende, bare for å få utløp for ett eller annet.

Utdraget fra samtalen på personalmøtet virket veldig typisk for de diskusjonene personalet hadde om årsakene til hvordan Bertine hadde blitt sånn. Spekulasjoner omkring historiske hendelser hadde ført til at Bertine var blitt en person som hadde en indre trang til å gjøre ting.

Christines påstand om at Bertine hadde levd et kontrollert liv, som førte til at hun nå "nesten er blitt en kleptoman" ut av en indre følelse av å være fri fordi det er ingen nå som førte den samme kontrollen med henne, ga også en viss gjenklang hos Amanda fra bofellesskapet.

Hos Amanda blir Christines påstand om å leve et kontrollert liv gitt tyngde ved å henvise til en episode som skjedde etter at de hadde vært på Danskebåten. Hennes beskrivelse av turen er at de er mer som "en gjeng som drar" hvor det er større frihet. De legger seg når de vil og hun kan kjøpe seg vin hvis hun vil det. Beskrivelsene av de tingene hun kan gjøre mens de er på danskebåten tyder på at livet i bofellesskapet er mer kontrollert enn når de er på feire og dermed komplimenterer Christines påstand. Videre virker det som om Amandas beskrivelse ser ut til å ha et mindre spekulativt preg ettersom det henvises til noe som de har observert selv.

Sentralt i denne måten å fortolke Bertines atferd ser ut til å være kontrasteringen mellom kontroll og frihet som begge leder til at Bertine er en person som må få utløp for en indre trang til å gjøre noe enten det er å ta noe eller sette verden over ende bare for å få utløp for ett eller annet.

Letingen etter årsaker til Bertines atferd har også ført til at de har snakket med Bertine om hvorfor hun gjør som hun gjør.

Amanda   For jeg har jo også spurt henne flere ganger at er det noen grunn til at du gjør det. For hun har jo ikke bruk for det. Hun sier bare at hun vet ikke. Hun vet

rett og slett ikke. Er det det at du ikke klarer å stå imot. "Ja nei. Jeg klarer bare ikke.". Og da tenker jeg at den trangen til å ta noe. Den er så sterk og så tror jeg at hun akkurat i det hun gjør det, skjønner at dette her er feil, men da har jeg allerede gjort det. Og så er det da å prøve å dekke over det, med at "nei jeg har ikke tatt noe. Nei jeg har ikke gjort det".

Bertine presenterer ingen løsninger for personalet på hvorfor hun tar ting. Et sentralt poeng i forhold til at hun stjeler ting er at "hun har jo ikke bruk for det". Dermed ser det ut til at det er for personalet et mysterium at hun gjør det som leder til å fortolke det som en trang til å ta ting. Samtidig tilskrives Bertine kompetanse nok til å forstå at det hun gjør er galt og at det dermed leder til at hun lyver for å dekke over det hun har gjort.

Her finner vi en rekke forhold som kan ha stor betydning for Bertines sosiale identitet slik den snakkes frem av personalet:

1. Stjelingen skyldes en indre trang
2. Hun vet at det hun gjør er galt
3. Løgnene er et rasjonelt overveid forsøk på å dekke over det hun har gjort

Dette ser ut til å innebære et paradoks. På den ene siden ser det ut til at de tilskriver Bertine en identitet som et slags uskyldig offer for en indre trang til å stjele (som skyldes historiske hendelser de ikke har kontroll over), selv om hun vet det er galt. På den andre siden lyver hun for å forsøke å dekke over for det hun har gjort noe som ser ut til å innebære en viss evne til rasjonalitet. Dette ser ut til å redusere hennes status som uskyldig offer.

Evnen personalet tilskriver Bertine til å planlegge ser ut til å stå i en viss kontrast til det habiliteringstjenesten mener å ha funnet da de evnetestet henne. Moderat grad av psykisk utviklingshemning innebærer ofte at personens evne til å planlegge er redusert.

Utfordrende atferd innebærer handlinger som kan lede til betydelig lidelse for den enkelte, men som samtidig først og fremst innebærer utfordringer for omgivelsenes levering av tjenester. Blunden og Allen (1987) hevder at selve begrepet "utfordrende atferd" legger vekt på at atferden innebærer utfordringer for tjenestene i motsetning til problemer som "individuals with intellectual disabilities in some way carry around with them" (s. 14).

- Cecilie Men, får hun noen reaksjon på det selv? Blir hun lei seg eller merker dere forskjell eller er det sånn at vanskelig å håndtere. Det tar mye tid for dere det skjønner jeg ikke sant. Sånn dere. Er det for dere det er vanskeligst eller er det for henne. Liksom. Hvordan er hennes reaksjoner på det eller er det sånn et ønske ikke sant. Hun lever liksom i en verden som hun ønsker at det skal være.
- Amanda Ja jeg opplever at det er mer vanskelig for oss enn for hun. For hun grin og så sier at hun skal aldri gjøre det mer. Det er en standardsetning som hun sier for alt hun gjør. Hun lover at hun aldri skal gjøre det mer. Den tror jeg vi kan skrive opp og kikke av ti ganger for dagen. Det er sikkert.
- Cecilie Den er innlært.
- Amanda Den er innlært ja.
- Cecilie Da er hun ferdig med det.
- Ada Men hun skjønner jo ikke konsekvenser av episoder som skjer.
- Amanda Men det er sånn som Caspar sier. Hun lærer ikke av sine feil og det tenker jeg at det... Og da blir det sånn: jeg skjønner at jeg ikke skal bli frustrert. Jeg skjønner at jeg ikke skal involvere meg alt for mye i sånne ting, men jeg blir det. Og det er sånn i forhold til, til at. Men sånn er jeg. Vi kommer ikke lenger. Vi kommer aldri til å bli kvitt sånne ting. Det er hver dag. Det er sånn. Men selvsagt så kan vi jo tilrettelegge så godt vi kan så det blir best for henne. Selvsagt skal vi det. Men det blir liksom litt sånn: "jeg skal aldri ta noe mer." og så går det to dager så tar hun en ny ting.

Amandas beskrivelse av at Bertines utfordrende atferd representerer et større problem for de enn for henne ser ut til å underkommunisere den fortvilelsen Bertine uttrykker når hun gråter. At Bertine gråter og sier at hun aldri skal gjøre det mer tolkes som noe innlært og dermed igjen ikke ekte. Dette utfordres ikke av habiliteringstjenesten.

Amandas avsluttende kommentarer om Bertine viser hvor sammenvevd personalets og Bertines liv i bofellesskapet kan være. Det er ikke bare det at utfordrende atferd kan medføre lidelse for den enkelte og utfordringer i forhold til å levere tjenester for personalet, men det kan også medføre lidelse for personalet. På denne måten er de som en liten familie.

Tendensen til å forklare den utfordrende atferden som egenskaper ved Bertine kan også ses i forbindelse med henvisningen hvor en lengre liste med atferd gis samme årsaksforklaring – oppmerksomhet. Fra et atferdsanalytisk perspektiv vil dette kunne by på en rekke avgjørende problemer. Det kan være en hindring i forhold til å hjelpe Bertine ettersom det fjerner fokus fra å analysere den konkrete situasjonen atferden forkom i og dessuten hindre at de ansatte ser at ulike atferder kan ha ulike funksjoner i de ulike situasjonene.

Til sammen kan dette tyde på at de ansattes forsøk på å forstå Bertines væremåte som en som gjør ting for å få oppmerksomhet utgjør en betydelig del av hennes sosiale identitet.

Det fremkom til dels store forskjeller i hvordan de ansatte snakket om Bertine på sine interne møter og i møte med habiliteringstjenesten. Dette kan ha betydning for muligheten for å påvirke Bertines sosiale identitet. Måten man snakker om andre på avhenger av hvem som er til stede (Goffman). Ettersom de ansatte i boligen ikke kjenner habiliteringstjenestens representanter like godt som de kjenner hverandre, hadde møtene på mange måter en høyere grad av formalitet. Samtidig tok det ikke lang tid før samtalene liknet de som var på de interne møtene.

Det ser også ut til at det var store forskjeller i hvordan de snakker om årsaker til Bertines handlinger. Personalet fra bofellesskapet snakket om indre årsaker og beboerens personlig historie. Habiliteringstjenestens vernepleier snakker om hvilke konsekvenser handlingene får og psykologen snakker om Bertines ferdigheter i relasjon til hvilke krav de stiller. Disse ulike måtene å snakke om Bertine på kan føre til at de snakker forbi hverandre. Ettersom habiliteringstjenestens representanter ikke kunne ha kjennskap til hvordan de ansatte snakket om Bertine backstage, er dette noe de ikke kunne ta høyde for i deres presentasjon av Bertine.

5.4.4 Latter frontstage

Latter så også ut til å ha betydning i samtalene mellom personalet fra bofellesskapet, arbeidsplassen og habiliteringstjenesten. Det så også ut til å dette møtet var mer preget av latter enn de interne møtene.

Amanda forteller at de reiser en tur med båten hvert år. Det er sånn vi er en hel gjeng som drar dit og det er ikke noe sånn. Vi legger oss når vi vil og hun får lov til å kjøpe seg en drink

som er alkoholfritt og hun får lov til å kjøpe seg vin og, hvis hun vil det. Men da blir hun dårlig da (alle ler). Men det er ganske sånn at hun får kjenne at hun får bestemme selv. Hun liker ikke vin, men jeg vet hun har prøvd det (igjen latter fra hele gruppen).

Holt (2010) hevder at gjensidig latter ofte fører til en terminering av et tema. Jeg hevder at latter kan gjøre dette, men at det også kan føre til at man tillates å si ting som man ellers ikke kunne og som på denne måten kan virke som en produktiv makt i diskursen. Emerson (1969) har også vært inne på dette i forhold til tabu tematikk.

Fra møtet med habiliteringstjenesten. De diskuterer hva Bertine kan og ikke kan. Christine beskriver Bertine som “utrolig ressurssterk” og at det nesten ikke er en ting hun ikke kan og viser til en rekke forskjellige oppgaver og ferdigheter hun har.

Cecilie mener at dette må gjelde ting som hun har gjort om og om igjen (virker som at hun kommer i forsvar), mens Christine påpeker at i pakkeavdelingen får de strøjobber der det også går greit å vise henne hva hun skal gjøre. Christine sier spøkefullt at de er veldig gode på å tilrettelegge. Alle ler av dette og Caspar sier at ”det må dere være”. Cecilie sier at det handler om å være trygg (at det kan ha noe med at hun greier de tingene hun gjør). Christine sier at de ser på henne som en ressurs. Hun er en av de få som mestrer å knyte sløyfer, som handler om finmotorikk. Dersom hun er borte merker de det og ting hopper seg opp. Ada skyter inn at det ikke er ofte hun er borte noe både Christine og Amanda bekrefter. Caspar påpeker at det er en stor forskjell mellom hjem og jobb. Det er klart at hennes motivasjon for å gjøre en ordentlig jobb er større på jobben enn hjemme. Det er to forskjellige ting.

I forlengelsen av det forrige kommer følgende eksempel: Christine kommer med et eksempel fra jobb der Bertine etterlikner faktene til de andre på jobben. Hun sier at ”vi har jo folk med forskjellige fakter og bevegelser og alt mulig. Det er jo herlig galskap, ikke sant?” (alle ler av dette) ”så klarer hun å gjøre den samme selvstimuleringsbevegelsen som en eller annen (gjør bevegelser med armene). Det er den samme rytmen. Samme bevegelsen. Det er jo helt sykt i grunnen. Helt utrolig at hun klarer det”. Amanda sier at hun ikke gjør sånt i Skogholtveien.

Eksemplet illustrerer hvordan Christines spøkefulle kommentar om at de er så flinke til å tilrettelegge gjør at de kan gå videre derfra til å diskutere forskjellene mellom jobb og hjemme da Cecilie kort tid etter (etter en liten omvei) kan gå videre med å påpeke at:

Det ene behøver ikke å utelukke det andre. At hun fungerer godt på jobben og kan vise mange ferdigheter og samtidig skårer som en moderat utviklingshemmet på testene kan ha med at hun ikke var motivert eller at det var hennes preferanser på deltestene. Det er mange ting som kan spille inn. Om hun vet hva som kan forventes og om hun er trygg. Til tross for dette synes Cecilie at det er imponerende at hun kan huske så godt og noe man må bygge videre på. Motivasjon er tydeligvis en sentral faktor her tydeligvis.

5.5 Forskjellige identiteter i forskjellige situasjoner

Selv om Bertines arbeidsplass hadde de samme utfordringene i forhold til at hun stjeler og lyver, så det også ut til at det var en betydelig forskjell i måten hun ble beskrevet og hva det ble beskrevet at hun kan. Dette så også ut til å gjelde hva hun gjorde på bussen mellom boligen og arbeidet.

De hadde noen av de samme utfordringene med Bertine på arbeidsplassen i forhold til at hun både løy og stjal, men samtidig var det tydelig at de hadde en annen forståelse av henne. Dette hadde konsekvenser for deres identitetsarbeid. Datamaterialet til dette avsnittet er begrenset og stammer fra det møtet jeg refererte til i det forrige avsnittet, men arbeidslederen peker på noen viktige poeng i forhold til identitetsdannelsen og forskjellene mellom boligen og arbeidsplassen. De har på lang vei de samme utfordringene, men samtidig uttrykker arbeidslederen en annen forståelse av Bertine. I tillegg til de utfordringene de hadde, uttrykker arbeidslederen at Bertine også hadde en verdsatt sosial rolle. Dette ga en annen identitet enn den de uttrykker i boligen. Eknes (2000) hevder at utviklingshemmede trenger i likhet med andre, at de har kontroll og innvirkning på eget liv og at fravær av dette vil kunne gjenspeiles i utfordrende atferd.

Christine tar ordet henvendt mot Cecilie og sier at hun blir litt overrasket over det Cecilie har funnet for Bertine er jo utrolig ressurssterk i arbeid. Det er jo nesten ikke en ting hun ikke kan og hun har en arbeidsmoral som vi kan lete lenge etter. Vi kan vise henne en ting og så gjør du sånn ”svijs svijs” og så gjør hun det. Det er ikke slik at de må vise henne detaljert hva hun skal gjøre. Hun tar det fort og hun er flink til å huske. En av oppgavene til Bertine er å pakke babyposer. Det er 8-10 produkter som skal pakkes i en pose som må ligge på en bestemt måte for at de skal ta minst mulig plass. Dette kan hun gjøre i blinde, sier Christine. Hun knytter

også sløyfer, sier Christine. Gjør hun det, spør Amanda og sier hun synes er veldig artig å høre, for det er jo vanskelig.

Christine fortsetter og sier at hun ikke er så flink til å telle, men hvis man gjør det sammen med henne går det greit.

Hun har også en annen oppgave der hun skal være med og levere frukt. Hun husker hvor hun skal og hva hun skal og ikke skal gjøre, men hun gjør det ikke for det liksom, sier Christine. Deres problem er av Bertine juger veldig mye eller snakker usant eller skrøner og at hun nasker, sier Christine. De har også opplevd det Christine kaller ”litt sånn utagering”, men det er ikke sånn at man blir veldig redd av det (latter). Det er ikke noe som de opplever truende, men det er ikke noe ålreit. Det er særlig det at hun forteller mye som ikke er sant, som er utfordrende. De vet aldri hva som er riktig og galt, så de må ringe og sjekke. Men de har jobbet med henne i en årrekke og vet når hun ikke snakker sant, men opplever innimellom å bli usikre.

Christine påpeker også at Bertine spiller mange forskjellige roller, i bandet hun spiller i, på arbeidsplassen og på bussen har hun forskjellige miljøer og hun er god på å tilpasse seg der hun er.

Christine kommer med et eksempel fra jobb der Bertine etterlikner faktene til de andre på jobben. Hun sier at ”vi har jo folk med forskjellige fakter og bevegelser og alt mulig. Det er jo herlig galskap, ikke sant?”. Alle ler av dette. ”Så klarer hun å gjøre den samme selvstimuleringsbevegelsen som en eller annen. Det er den samme rytmen. Samme bevegelsen. Det er jo helt sykt i grunnen. Helt utrolig at hun klarer det”. Amanda sier at hun gjør det ikke slikt i boligen. Dette gjør at det blir vanskelig for de å vite hvor de skal legge listen.

Christine sier at hun betviler 90% av det Bertine forteller, men at hun prøver å unngå at hun skal se det. Igjen presenterer hun eksempler på hvordan Bertine plukker opp på andres samtaler og presenterer det som noe hun skal. Hun sier også at Bertine ikke er noe flink til å prate og at hun gjentar seg selv en del. Amanda sier at hun har en tendens til å falle ut av samtalen og Christine mener dette skjer når hun føler at hun ikke ”får det til” og at hun da begynner på noe annet.

Beskrivelsen av diskusjonen på møtet indikerer at Bertine ser ut til å mestre ulike oppgaver på arbeidsplassen og hjemme. Det ser også ut til at de har en annen måte å snakke om henne på også. De har de samme utfordringene knyttet til at hun stjeler og lyver. På arbeidsplassen ser det også ut til å få større konsekvenser enn hjemme ettersom de har utfordringer knyttet til at hun spiller opp enkelte av de andre arbeidstakerne. Samtidig beskrives hun som en person som er utrolig ressurssterk i arbeid og har en arbeidsmoral andre kan lete lenge etter. Det ser dermed ut til at hun har en sosial identitet som ikke bare består av å lyve og stjele, men det snakkes frem andre kvaliteter ved henne. Når dette beskrives ser det også ut til at dette beskrives som egenskaper ved henne.

Det beskrives også at de har hatt utfordringer knyttet til utagering uten at det blir lagt spesielt vekt på. Dette kan indikere at selv om det har forekommet blir det ikke sett på som en utfordrende atferd. Kommentaren om at ”det er ikke sånn at man blir veldig redd av det” og den påfølgende latteren kan for eksempel også bety at det ikke er av en slik intensitet at det oppleves som utfordrende.

Det ser også påfallende ut at det ikke fremstår som særskilt utfordrende ettersom det er noe som presenteres mer eller mindre i en bisetning. Engebretsen har vist at hvordan utsagn plasseres i forhold til hverandre i en tekst, kan ha betydning for hvordan det oppfattes. Christines beskrivelse av utfordrende atferd i denne sammenhengen ser ut til å få en liten posisjon ettersom det plasseres midt inne i en beskrivelse av at deres utfordringer knyttet til Bertine handler om at hun lyver og stjeler og at dette medfører at de må sjekke henne.

Christines påpekning av at Bertine spiller ulike roller i bandet hun spiller i, på bussen og arbeidsplassen gjelder også i bofellesskapet. Hun er tidligere beskrevet som en som på bussen i lengre tid har fortalt om en katt hun har uten at de i bofellesskapet har hørt om dette. At Bertine gjør forskjellige ting på de ulike arenaene, at de opplever henne på ulike måter og dermed behandler henne på forskjellige måter vil kunne ha betydning for de identiteter de tilskriver henne. Hvem Bertine er for andre vil dermed kunne avhenge av hvor hun er og hvem hun er sammen med.

5.6 Endringer av identitet

Min tilstedeværelse i bofellesskapet varte i omtrent fem måneder og jeg var heller ikke til stede i mer enn en liten andel av den totale tiden og representerer dermed bare et lite vindu til å se hvordan livet i bofellesskapet artet seg i løpet av denne tiden. Jeg har dermed begrensede muligheter for å si noe om hvordan diskusjonene mellom personalet og samarbeidet mellom boligpersonalet og habiliteringstjenesten kan påvirke Bertines sosiale identitet på sikt.

I løpet av den tiden jeg var til stede i bofellesskapet så det ut til at Bertines sosiale identitet uttrykt gjennom måten de ansatte snakket om henne på sine personalmøter endret seg lite hvilket følgende utdrag av det siste personalmøtet jeg var til stede på vitner om:

- Amanda.   Og så spurte jeg da om hva som hadde skjedd på jobben i går. Nei det husket hun ikke. Og da sa jeg at det tror jeg ikke på og at jeg synes det er så leit at du sier ting som ikke har skjedd. Og så lurte jeg på. Og da sa hun at Christine var sur. Men som sagt det er jo sikkert ikke noe som vi får gjort noe med.
- Asta   Hun ble enig med Agate i går at hun skulle si unnskyld til de på jobben at hun hadde løyet for de.
- Anton.   Men var det i går at hun ble sendt hjem?
- Amanda.   Nei det var i forrige uke. for i går så var det sånn på jobben at hun hadde sagt høyt og tydelig under lunsjen at Birger slår meg og at han får ikke lov til å bo her lenger. i hans verden er de kjæresten og de er kjæresten når det passer henne og når han kommer med godsaker og hvorfor hun sier sånn. det kan man undres på. ettersom hun kokkelerer en del med venninna hennes som og er litt av samme kaliberet, men som er hakket verre ettersom hun er litt mer oppegående, så tror jeg at hun skjønner hva hun gjør. Hun spiller og lager planer om at det skal vi gjøre (lager tullelyd).
- Anders.   Og så skal vi ikke glemme den årelange påvirkningen Bertine har fått av mor og far på at hun får ikke lov til å være sammen med Bjørnar.
- Asta.   Bare tanken, jeg vet ikke om det har noe med det å gjøre, at noen har snakket om at Bjørnar har vært sur her på fellesen. det handler om at vi ikke må snakke om andre brukere når andre brukere er her.
- Amanda.   Hun lager sin egen sannhet
- Ariel   Tenk på den lystløgheten som ikke er utviklingshemmet

Anders. Ja men det er noe med å faktisk tro på det selv. for det er ganske fascinerende hvordan hun lever i helt forskjellige verdener her, på bussen og på jobb

Asta Men hun er veldig flink for hun vet at det kan hun si på jobben og det kan hun si her og det kan hun si til de nye her. For eksempel noe kan hun si til Amanda og noe kan hun si til meg, så hun er veldig flink til å sortere løgnene sine rundt

Amanda Bare det at hun har fortalt de på bussen om en katt hun har hatt i over ett år som de har hørt om hver dag. vi har ikke hørt et kvekk her om noen katt. og det synes jeg er ganske godt gjort. Vi hadde ikke hatt sjans til å holde styr på så mange løgner.

Anders Hun var gravid og.

Asta Hun har barn.

Amanda Hun er operert

Hvis man følger de enkelte ansattes argumentasjon over tid ser det ut til at det ikke foreligger noen vesentlig endring i forhold til hvordan de snakker om Bertine. Det ser heller ikke ut til at prosessen går noe videre. I følge Goffman vil negativt vurderte identiteter kunne lede til stereotype oppfattelser. Dette vil igjen kunne lede til en stadig runddans gjennom å hente frem ulike stereotype oppfattelser, noe Margolin har vært inne på i sin betraktning om stadige fortolkningsmuligheter.

Goffman hevder som beskrevet i teorikapittelet at et stigma består av ”en spesiell type relasjon mellom en egenskap og en stereotyp klassifisering av mennesker” (Goffman, Stigma, s. 16). Den uklare kategoriseringen av de negativt vurderte egenskapene ved Bertine som at hun lyver, stjeler og gråter, ser ut til å medføre at de ansatte kan fortsette å tolke hennes atferd på svært mange ulike måter. Dermed kan prosessen fortsette ”i det uendelige” uten at de ansatte kommer noen vei med å hjelpe Bertine.

6 Oppsummerende refleksjoner

I masteroppgaven har jeg sett på hvordan den sosiale identiteten til en person med utviklingshemning påvirkes gjennom personalets arbeid og forståelse av utfordrende atferd. Oppgavens analyser peker på at de ansattes samhandling med Bertine i hverdagen ser ut til å preges av at de identifiserer henne som utviklingshemmet. Dette kan ses i sammenheng med de ulike tildelingene av roller som barn/voksen og lærer/elev.

I forhold til de ansattes forsøk på å forstå den atferden som utfordrende ser det derimot ut til at utviklingshemmet i mindre grad utgjør en del av hennes sosiale identitet. I disse tilfellene forstås atferden mer ut fra stereotype forestillinger om at hun gjør de tingene hun gjør ut fra et behov for oppmerksomhet, at hun er en løgner og kleptoman. Samtidig er ikke funnene helt entydige. Det er forskjeller i hvordan de ulike ansatte forstår hennes utfordrende atferd og disse forskjellene ser ut til å føre til en uavklart identitet når hennes atferd oppfattes som utfordrende.

Jeg har funnet dette å være et svært komplekst tema, som jeg tenker vil være vanskelig å konkludere på noen definitiv måte. Mitt feltstudie, som varte omkring fem måneder, ga mulighet i å kaste et kort blikk inn i det samlivet som beboere og ansatte i Skogholtveien hadde. Underveis mens jeg gjorde mine undersøkelser ble det også tydelig at den pågående prosessen hvor Bertines sosiale identitet ble skapt om igjen og om igjen, hadde røtter i hendelser som fant sted lenge før jeg fant veien dit. Denne prosessen vil også fortsette frem i tid. Likevel mener jeg det har vært mulig å belyse enkelte deler av den prosessen hvor personalet skaper sin forståelse av Bertine. For det er deres forståelse av Bertine, slik de uttrykker den ovenfor hverandre og habiliteringstjenesten, jeg har forsøkt å se på. Denne er, slik Jenkins uttrykte det alltid i entall og flertall, aldri endelig eller avgjort og alltid i ferd med å skapes.

Emersons definisjon av utfordrende atferd poengterer at for at noe skal kunne beskrives som utfordrende atferd må atferden både anses som kulturelt unormal og sette personens egen eller andres fysiske trygghet i fare eller begrense personens bruk av eller adgang til vanlige tilbud i samfunnet. I løpet av feltstudien fremviste Bertine flere former for atferd som personalet tydelig oppfattet som uønsket. Dette gjaldt for eksempel tilfellene hvor hun løy, og når hun gråt. Det var heller ikke noe i datamaterialet som tydet på at det var noen av de andre

beboerne som også fremviste liknende atferd. Det ble verken observert eller fortalt om på de møtene jeg var til stede på. Det er dermed ingenting som tyder på at denne atferden var vanlig i bofellesskapets lokale kultur. Det var heller ikke atferd som på noen måte så ut til å sette hennes egen eller andres fysiske trygghet i fare. Hvorvidt det satte begrensninger på hennes tilgang til vanlige tilbud i samfunnet er det tydelig at det var begrensninger for henne, men at disse skyldes de atferdene det var snakk om mens jeg var til stede er mindre klart.

Det som er klart, er at noe av hennes atferd som ble ansett som uønsket hadde alvorlige konsekvenser for både henne og for personalet. At Bertine fortalte ting som gjorde personalet usikre på om hun snakket sant hadde ført til at de sjekket mye av det hun sa til dem ved å ta kontakt med andre personer for å finne ut om det hun sa var sant eller ikke. Det ble også sagt at de gjorde dette uten at hun visste det. Denne typen sosial kontroll vil jeg si representerer en betydelig inngripen i en persons autonomi og kan absolutt beskrives som en alvorlig konsekvens, som gjør at atferden kan beskrives som utfordrende.

Goffmans ønske om å gå tilbake til å se på atferden og hvilke regler den utgjør brudd på avdekker at i enkelte sammenhenger behandles Bertine som utviklingshemmet, men ikke i andre. Bertines identitet varierer fra situasjon til situasjon. De ser henne ikke alltid som utviklingshemmet, i andre sammenhenger er det andre identiteter som får forrang. Dette ses for eksempel i situasjonen hvor hun ber om hjelp til å fylle ut et spørreskjema i forbindelse med en medarbeidersamtale. De reglene som styrer samhandlingen i en situasjon henger sammen med hvordan situasjonen defineres. Denne definisjonsmakten er det ofte de ansatte som rår over og situasjonen med spørreskjemaet endres fra å be om hjelp til å fylle ut til å bli en læresituasjon hvor Bertines identitet som ”elev” trer frem. Denne identiteten kan ses i sammenheng med at hun er utviklingshemmet og dermed har et behov for hjelp – som hun også har bedt om. Samtidig er det ikke nødvendigvis slik at selve måten det gjøres på kan forklares ut i fra dette.

I forhold til de situasjonene hvor hun gråter eller forteller ting som de ansatte ikke opplever som sanne, ser det ikke ut til at identiteten som utviklingshemmet får særlig forrang. De ansatte i sine diskusjoner av dette på personalmøtene ser ut til å forsøke å forklare hennes væremåte ut fra stereotype forklaringer som lystløgner eller at hun gjør det for å få oppmerksomhet. Hun tilkjennes også stor kompetanse til å holde styr på alle fortellingene

sine, noe som kanskje ikke harmoniserer med hvordan de forstår henne i andre situasjoner hvor hun tilkjennes lite kompetanse.

Det ser også ut til at det er vanskelig for personalet at de ikke helt ser ut til å forstå henne i det at de ser ut til å søke etter *en* måte å forstå henne. I deres søken benytter de en lang rekke forklaringer uten at noen av de ser ut til å bli allment akseptert i gruppen. I forhold til gråt ser det ut til at det er to grupper innad i personalgruppen. De som ser det som en måte å få oppmerksomhet på og de som ikke tror dette er grunnen. Dette ser ut til å utgjøre en utfordring for personalgruppen. De som ikke uttrykker at de tror oppmerksomhet er forklaringen, ser ikke ut til å være i stand til å tilby noen annen måte å forklare det på som får aksept i gruppen. Som jeg skrev innledningsvis, vil vi behandle andre ut i fra hvordan de fremstår for oss. Når personalgruppen ikke er i stand til å skape en felles forståelse av Bertines væremåte, kan dette skape rom for at de behandler henne på svært ulike måter.

Bistanden de ansatte får fra habiliteringstjenesten kunne ha resultert i at utviklingshemning hadde utgjort en større del av Bertines sosiale identitet. Habiliteringstjenestens utredning så ut til å få lite konsekvenser for hvordan de ansatte uttrykte sin forståelse av Bertine eller hvordan de behandlet henne. I denne sammenhengen må det påpekes at jeg avsluttet mitt feltstudie kort tid etter at habiliteringstjenesten la frem resultatene av utredningen for personalgruppen. Dermed er det umulig å se hva det vil lede til etter hvert. Samtidig vil jeg påpeke at hvordan det ble lagt frem kan ha betydning for spørsmålet om identitet. Da utredningen ble presentert for personalgruppen, ble mye av det habiliteringstjenesten sa sådd tvil om ettersom resultatene ikke så ut til å stemme overens med den oppfatningen de ansatte hadde om hva Bertine kunne.

En annen utfordring som jeg vil peke på i samarbeidet mellom habiliteringstjenesten og kommunen er den forskjellen som ser ut til å eksistere mellom hvordan de ansatte snakker på sine interne møter og møtene med habiliteringstjenesten. Denne forskjellen mellom det Goffman kaller frontstage og backstage er problematisk for samarbeidet da diskusjonene backstage er langt mer utforskende enn det de sier når habiliteringstjenesten er til stede. Når habiliteringstjenesten presenterer resultatene fra sin utredning, presenterer de en måte å forstå Bertine på som må konkurrere med den forståelsen som allerede er etablert. Når da habiliteringstjenesten ikke har kjennskap til de ansattes forståelse som de uttrykker den når de er alene, blir det vanskelig å vite hvordan de skal legge det frem. Når forståelsene blir veldig

divergerende vil det kunne lede til konflikter, som igjen begrenser mulighetene for å danne en felles forståelse av Bertine og hvordan de best kan hjelpe henne i det daglige.

Utfordrende atferd kan føre til betydelig lidelse både for den som utøver atferden og for omgivelsene. Identitet synes nært sammenvevd med samhandlingsregler og utfordrende atferd. Utfordrende atferd trer frem som brudd på samhandlingsregler og identiteten er en emergent egenskap ved dette. Ettersom de ansatte i stor grad ser ut til å ha makten til å definere situasjonen og dermed hvilke regler som gjelder, er de med på å skape den utfordrende atferden. Dette gir også store muligheter til å hjelpe de menneskene som fremviser utfordrende atferd. Noen ganger vil det være mest hensiktsmessig å forsøke å endre atferden, noen ganger vil det være mest hensiktsmessig å endre de reglene som atferden trer frem fra som brudd på samhandlingsreglene og noen ganger vil det kunne være mest hensiktsmessig å forsøke å endre den forståelsen man har av vedkommende. Over tid vil dette kunne lede til en verdsatt sosial identitet som kan øke vedkommendes livskvalitet.

6.1 Hva kunne vært gjort annerledes?

Oppgavens datamateriale stammer fra kun ett bofellesskap. Dersom feltstudien hadde vært gjennomført i flere bofellesskap, ville det kanskje kunne gjort det enklere å finne trekk i hva som har betydning for de ansattes identifisering av beboerne når de fremviser utfordrende atferd. Det ville også kanskje vært mulig å se mer på selve samhandlingen mellom ansatte og beboere. På den andre siden ville dette kunnet føre til et ”tynnere” datamateriale og at jeg ikke villet kunne skape like ”tykke” beskrivelser, slik Katrine Fangen oppfordrer til.

Cato Wadels betraktning om at kvalitative metoder foregår som en runddans mellom empiri, metode og data synes korrekt i det at det har vært mange deler av denne oppgaven som har endret seg underveis. Det datamaterialet jeg satt igjen med etter feltstudiene var ferdig var noe helt annet enn det jeg hadde sett for meg da jeg startet og både problemstilling og teoretisk innfallsvinkel har endret seg flere ganger. Som del av et masterstudie er dette krevende da det er vanskelig teori som skal tilegnes innenfor en begrenset tid. For min del har det ført til at jeg mer enn en gang har måttet bevege meg utenfor ”komfortsonen” i forhold til hva jeg har kunnet fra før.

Jeg har gjennom oppgaven begrenset meg til Erving Goffmans teorier om tilsynelatende sosial identitet. Dette er ting han egentlig ikke skriver så mye om. Hans teorier om identitet handler for det meste om hvordan vi fremstiller oss for andre, mens jeg har skrevet om hvordan andre fremstår for oss. Richard Jenkins skriver mer om dette enn Goffman og selv om Jenkins i stor grad bygger på Goffman, er det omtrent 50 år som skiller de to og det teoretiske fagfeltet har utviklet seg videre. Selv om oppgaven i stor grad bygger på Goffman er det ikke sikkert at jeg alltid har klart å være tro mot det Goffman har skrevet. Jeg har derfor valgt å kalle studien Goffman inspirert. Samtidig opplever jeg at Goffman fremdeles er relevant og har betraktninger som kan kaste lys på teoretiske og praktiske utfordringer vi har i helsevesenet i dag.

Goffmans perspektiv på sosial samhandling er beskrevet av flere å være et utenfra perspektiv på samhandling. Det tar lite hensyn til hvordan de enkelte aktørene føler seg eller hvordan de opplever sin egen situasjon. Goffmans aktører har et psykologisk aspekt, men kun et nedstrippet minimum av det som er nødvendig for å kunne fungere som aktør, hvilket leder til det berømte sitatet: "Not then, men and their moments. Rather moments and their men". Samtidig viser annen forskning at følelser kan ha stor innvirkning på samhandlingen når utviklingshemmede fremviser utfordrende atferd. Et større fokus i oppgaven på hvordan de enkelte aktørene føler eller opplever sin situasjon ville dermed kunne belyst problemstillingen i større grad. På den andre siden ville dette innebære en annen analyse enn det Goffman inviterer til da dette ville måtte foregå på et annet reduksjonsnivå enn det som Goffman har kalt samhandlingsordenen.

Forskjellene i hvordan Bertine ble beskrevet på arbeid og bolig gjør at det kan være interessant å studere mennesker med utfordrende atferd på forskjellige arenaer. Til tross for at de beskrev like utfordringer og mange av de samme tiltakene, så det ut til at Bertines sosial identitet var annerledes. Dette kan ha sammenheng med at hun på arbeidsplassen også hadde en verdsatt sosial rolle som dyktig arbeidstaker. Det kan være at dette aspektet ved Bertines sosiale identitet fører til at den utfordrende atferden får mindre betydning.

Litteraturliste

Album, D. (1996). *Nære fremmende. Pasientkulturen i sykehus*. Oslo: TANO

Allen, D. (1999). Mediator analysis: an overview of recent research on cares supporting people with intellectual disability and challenging behaviour. *Journal on intellectual disability research*, 43, 325-339. doi:10.1046/j.1365-2788.1999.00209.x

Alvesson, M. & Kärreman, D. (2000). Taking the linguistic turn in organizational research: challenges, responses, consequences. *Journal of applied behavioural science*, 26, 134-156. doi:10.1177/0021886300362002

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2005). *Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels forlag

Birch, M., Miller, T., Mauthner, M. & Jessop, J. (2002). Introduction. I M. Mauthner, M. Birch, J. Jessop & T. Miller (Red.) *Ethics in qualitative research*. London: Sage Publications

Bury, M. (1982). Chronic illness as biographical disruption. *Sociology of Health and Illness*, 5(2), 167-182. doi:10.1111/1467-9566.ep11339939

Butrimaviciute, R. & Grieve, A. (under publisering). Carers' experiences of being exposed to challenging behaviour in services for autism spectrum disorders. *Autism*. doi: 10.1177/1362361313508022

Dingwall, R. (1997). Accounts, interviews and observation. I G. Miller & R. Dingwall (Red.) *Context and method in qualitative research*. doi: 10.4135/9781849208758

Døving, R. (2003). *Rype med lettøl*. Oslo: Pax

Emerson, E. (1990). Designing individualized community based placements as alternatives to institutions for people with a severe mental handicap and severe problem behaviour. I W. I. Fraser (Red.) *Key issues in mental retardation research*. London: Routledge:

Emerson, E. (2001). *Challenging behaviour. Analysis and intervention in people with severe intellectual disabilities* (2 utg.). New York: Cambridge university press

Emerson, E. & Bromley, J. (1995). The form and function of challenging behaviors. *Journal of Intellectual Disability Research*, 39, 388-398. doi: 10.1111/j.1365-2788.1995.tb00543.x

Emerson, E., Cummings, R., Barrett, S., Hughes, H., McCool, C. & Toogood, A. (1988). Challenging behaviour and community services: 2. Who are the people who challenge services? *Mental Handicap*, 16, 16-19. doi:10.1111/j.1468-3156.1988.tb00440.x

Emerson, E., Forrest, J., Cambridge, P., & Mansell, J. (1996) Community support teams for people with learning disabilities and challenging behaviour: results of a national survey. *Journal of mental health*, 5, 395-406. doi: 10.1080/09638239619301

Emerson, E., Robertson, J., Hatton, C., Gregory, N., Kessissoglou, S., Hallam, A., Knapp, M., Järbrink, K., Netten, A., Walsh, P. N., Linehan, C., Hillery, J., & Durkan, J. (1999). *Quality and costs of residential supports for people with learning disabilities : predicting variation in quality and costs*. Manchester: Hester Adrian Research Centre, University of Manchester.

Fangen, K. (2010). *Deltakende observasjon* (2 utg.). Oslo: Fagbokforlaget

Fellesorganisasjonen (2008). *Om vernepleieryrket*. Hentet fra: <https://www.fo.no/publikasjoner/om-vernepleieryrket-article1359-159.html>

Folkestad, H. (2003). *Institusjonalisert hverdagsliv. En studie av samhandling mellom personale og beboere i bofellesskap for personer med utviklingshemning*. (Doktoravhandling, Universitetet i Bergen). Hentet fra <http://bora.hib.no/nb/item/78>

Forskningsetikkloven, LOV-2006-06-30-56 (2006). Hentet fra <http://www.lovdata.no>

Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator, FOR-2011-12-16-1256 (2011) Hentet fra <http://www.lovdata.no>

Foucault, F. & Gros, F. (2010). *The government of self and others: lectures at the College de France, 1982 – 1983*. Houndmills: Palgrave Macmillan

Freud, Sigmund (1994). *Vitsen og dens forhold til det underbevisste*. Pax forlag. Oslo

Goffman, E. (1975). *Stigma. Om afvigerens sociale identitet*. København: Gyldendals samfundsbibliotek

Goffman, E. (1982). *Interaction ritual. Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books

Goffman, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig. En studie i hverdagslivets dramatikk*. Pax Forlag: Oslo

Grue, J. (2010). Annerledeshet og identitet: funksjonshemmede og de problematiske dikotomiene. I J. Kristeva, & E. Engebretsen (Red.) *Annerledeshet: sårbarhetens språk og politikk*. (s. 84-101). Oslo: Gyldendal akademisk

Grue, L. (2006). *Funksjonshemming, retorikk og forståelse*. (Dokumentasjonssenterets skriftserie 01/06). Nasjonalt dokumentasjonssenter for personer med nedsatt funksjonsevne.

Gubrium J. F. & Holstein J. A. (2001). *Intitutional selves. Troubled identities in a postmodern world*. Oxford og New York: Oxford university press

Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget

Handegård, T. L. (2005). *Tvang, makt og ambivalens. En studie av hvilken betydning lovreglene om bruk av makt og tvang overfor psykisk utviklingshemmede kan få i det daglige omsorgsarbeidet*. Doktorgradsavhandling. Institutt for sosiologi. Universitetet i Tromsø.

Helseforskningsloven, LOV-2008-06-20-44 (2008). Hentet fra <http://www.lovdata.no>

Helse- og omsorgstjenesteloven, LOV-2011-06-24-30 (2011). Hentet fra <http://www.lovdata.no>

Holden, B. (2002). Psykiske lidelser som årsak til utfordrende atferd. En atferdsanalytisk kommentar. *Diskriminanten*, 2, 13-31. Hentet fra <http://www.nta.atferd.no/journalissue.aspx?IdDocument=217>

Holden, B. (2009). *Utfordrende atferd og utviklingshemning. Atferdsanalytisk forståelse og behandling*. Gyldendal akademisk: Oslo

Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2000). *The self we live by. Narrative identity in a postmodern world*. New York og Oxford: Oxford university press.

Holt, Elisabeth (2010). The last laugh: shared laughter and topic termination. *Journal of pragmatics*, 42, 1513-1625. doi:10.1016/j.pragma.2010.01.011

Horndalen, B. (2006). Vernepleierutdanningens tidligste historie. I B. Horndalen, & T. R. Torp (Red.) *Vernepleier – utdanning og yrke i et faglig og etisk perspektiv*. (s. 9-20). Lillestrøm: Høgskolen i Akershus

Jacobsen, M. H. & Kristiansen, S. (2002). *Erving Goffman. Sociologien om det elementære livs sociale former*. København: Hans Reitzels forlag

Jahoda, A. og Wanless, L. K. (2005). Knowing you: the interpersonal perceptions of staff towards aggressive individuals with mild to moderate intellectual disabilities in situations of conflict. *Journal of intellectual disability research*, 49, 544-551. doi: 10.1111/j.1365-2788.2005.00693.x

Jenkins, R. (2004). *Social identity* (2 utg.). London og New York: Routledge

Joyce, T., Ditchfield, H. & Harris, P. (2001). Challenging behaviour in community services. *Journal of Intellectual disability research*, 45(2), 130-138. doi: 10.1046/j.1365-2788.2001.00331.x

Järvinen, M. og Mik-Meyer, N. (2005) kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter. København: Hans Reitzels forlag

Kiernan C. & Kiernan, D. (1994). Challenging behaviour in schools for pupils with severe learning difficulties. *Mental handicap research*, 7, 117-201. doi: 10.1111/j.1468-3148.1994.tb00126.x

Kiernan, C., Reeves, D. og Hatton, C. (1997) *The HARC challenging behaviour project. Report 1: persistence and change in the challenging behaviour of people with learning disability*. Hester Adrian research centre. University of Manchester: Manchester

Kittelsaa, A. M (2008) Et ganske normalt liv. Utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse. (Doktoravhandling. Norges teknisk- naturvitenskapelige). Hentet fra <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:no:ntnu:diva-2267>

Kittelsaa, A. M. & Tøssebro, J. (2011). *Store bofellesskap for personer med utviklingshemming. Noen konsekvenser* (NTNU samfunnsforskning AS). Hentet fra <http://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Store-bofellesskap-for-personer-med-utviklingshemming.aspx>

Kjønstad, A. & Syse, A. (2012). *Velferdsrett II: barnevern og sosialrett*. Gyldendal juridisk: Oslo

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2 utg.). Oslo: Gyldendal akademisk

Lateiner, D. (1977). No laughing matter: a literary tactic in herodotus. *Transactions of the american philological association*, 107, 173-182

Link, B. G. & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual reviews of sociology*, 27, 636-385. doi:10.1146/annurev.soc.27.1.363

Lorentzen, E. (2008). Psykisk utviklingshemning – hvordan stilles diagnosen? *Tidsskrift for den Norske legeforening*, 128, 201-202

- Lorentzen, P. (2001). *Slik som man ser noen. Faglighet og etikk i arbeid med utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lowe, K. & Felce, D. (1995a). How do carers assess the severity of challenging behaviour? A total population study. *Journal of Intellectual disability research*, 39, 117-128. doi:10.1111/j.1365-2788.1995.tb00479.x
- Lowe, K. & Felce, D. (1995b). The definition of challenging behaviour in practice. *British journal of learning disabilities*, 23, 118-123. doi: 10.1111/j.1468-3156.1995.tb00178.x
- Margolin, L. (1997) *Under the cover of kindness. The invention of social work*. Virginia: The university press of Virginia.
- McClintock, K., Hall, S. og Oliver, C. (2003). Risk markers associated with challenging behaviours in people with intellectual disabilities: A meta-analytic study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 405-416. doi:10.1046/j.1365-2788.2003.00517.x
- Melgård, T. (2000). Utviklingshemming. I J. Eknes (Red.) *Utviklingshemming og psykisk helse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Mik-Meyer, N. (2007). *Dømt til personlig utvikling. Identitetsarbejde i revalidering*. København: Hans Reitzels Forlag
- Nilsson, R. (2009). *Michel Foucault: en introduktion*. København: Hans Reitzels forlag
- Sosialdepartementet (1991) *Rettsikkerhet for mennesker med psykisk utviklingshemming* (NOU 1991:20) Hentet fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007110200024
- Sosial og helsedepartementet (2001). *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer* (NOU 2001:22) Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/asd/dok/nouer/2001/nou-2001-22.html?id=143931>

REK (2005) *Retningslinjer for inklusjon av voksne personer med manglende eller redusert samtykkekompetanse i helsefaglig forskning*. Hentet fra <https://www.etikkom.no/retningslinjer/samtykke>

Risley, T. (1996). Get a life! Positive behavioral intervention for challenging behavior through life arrangement and life coaching. I L. K. Koegel, R. L. Koegel, & Dunlap, G. (Red.) *Positive behavioral support: including people with difficult behavior in the community*. (s. 425-438). Baltimore: Paul. H. Brooks

Romøren, T. I. (1995). *HVPU-reformen i forskningens lys*. Oslo: Ad notam Gyldendal

Rundskriv I-19/2000 (2000) *Status for tilbudet til mennesker med psykisk utviklingshemming. Sammenfatning av resultatene fra kommunens rapportering 1999 m.v.* Oslo: Sosial- og Helsedepartementet.

Ruyter, K. (2010) *Forskningsetikk. Beskyttelse av enkeltpersoner og samfunn (3 utg.)*. Oslo: Gyldendal akademisk

Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: methods for analysing talk, text and interaction (2 utg.)*. London: Sage Publications

St. meld. nr. 47 (1989-90). Om gjennomføringen av reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming. Oslo: Sosialdepartementet.

Stang, I. (1998). *Makt og bemyndigelse – om å ta pasient og brukarmedvirkning på alvor*. Oslo: Gyldendal akademisk

Statens helsetilsyn (2000). Utviklingshemmede med alvorlige avferdsavvik og/eller psykiske lidelser. En kartlegging av spesialisthelsetjenestens tilbud og behov. (Statens helsetilsyns utredningsserie 5-2000) Hentet fra <http://www.helsetilsynet.no/no/Publikasjoner/Andrepublikasjoner/>

Strømgren, B. og Dønnum, M. S. (2013). En multimodal kontekstuell tilnærming til analyse og behandling av utfordrende atferd hos personer med utviklingshemning. *Norsk Tidsskrift for atferdsanalyse*, 40, 133-146

Sundet, M. (2010). Noen metodiske dilemmaer. Bruk av deltagende observasjon I studier av mennesker med utviklingshemming. I R. G. Gjærum (Red.) *Usedvanlig kvalitativ forskning. Metodologiske utfordringer når informanter har utviklingshemming*. (s. 123-137). Oslo: Universitetsforlaget

Thagaard, T. (2010). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode (3 utg.)*. Oslo: Fagbokforlaget

Turner, S. og Sloper, P. (1996). Behaviour problems among children with Downs syndrome: prevalence, persistence and parental appraisal. *Journal of applied research in intellectual disabilities*, 9, 129-144. doi:10.1111/j.1468-3148.1996.tb00103.x

Verdens helseorganisasjon (1999). *ICD-10 : psykiske lidelser og atferdsforstyrrelser : kliniske beskrivelser og diagnostiske retningslinjer*. Oslo: Universitetsforlaget

Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur. En innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: Seek AS

Zijderveld, Anton C. (1995). Humor, Laughter, and sociological theory. *Sociological forum*, 10(2), 341-345. doi:10.1007/bf02095968

Årseth, A. L. og Johannessen, B. (2013). Opplevelsene av å få og leve med en psykiatrisk diagnose. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 10, 25-35